

Från expansion och äventyr till revolution och landsflykt

Svenska sågverk och sågverksarbetare i norra Ryssland 1898–1925

Ylva Kungsman

Examensarbete • 30 hp

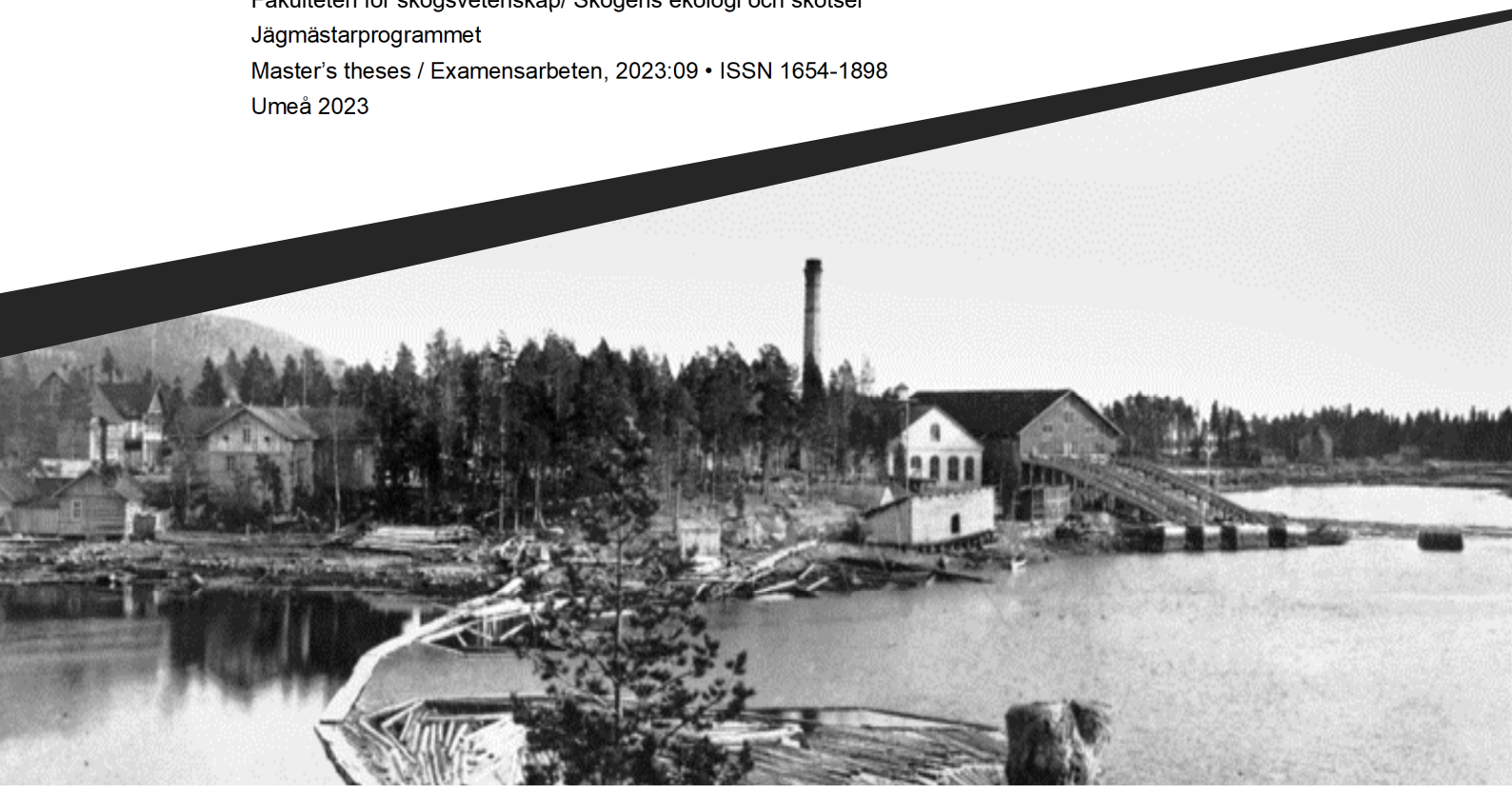
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Fakulteten för skogsvetenskap/ Skogens ekologi och skötsel

Jägmästarprogrammet

Master's theses / Examensarbeten, 2023:09 • ISSN 1654-1898

Umeå 2023

Från expansion och äventyr till revolution och landsflykt Svenska sågverk och sågverksarbetare i norra Ryssland 1898– 1925

Ylva Kungsman

Handledare: Lars Östlund, Sveriges Lantbruksuniversitetuniversitet,
Skogens ekologi och skötsel

Examinator: Aida BARGUES TOBELLA, Sveriges Lantbruksuniversitetuniversitet,
Skogens ekologi och skötsel

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Masterarbete i Skogsvetenskap
Kurskod: EX0959
Program/utbildning: Jägmästarprogrammet
Kursansvarig inst.: Skogens ekologi och skötsel
Utgivningsort: Umeå
Utgivningsår: 2023
Omslagsbild: Sundsvalls digitala museum
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Serietitel: Examensarbeten
Delnummer i serien: 2023:09
ISSN: 1654-1898

Nyckelord: Sågverk, sågverkspatroner, sågverksarbetare,
timmerfront, ryska revolutionen, historiskt källmaterial, intervjuer

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för skogsvetenskap
Institutionen för skogens ekologi och skötsel

Sammanfattning

Under den expansiva industriella utvecklingen i Ryssland i början av 1900-talet flyttade flera stora svenska företag sina verksamheter dit. Bland dem fanns LM Ericsson, ASEA, (Electro)Lux och Nobel bröderna. I takt med industrialiseringen och det ökade behovet av trävaror i Västeuropa fick den norrländska sågverksindustrin sitt genombrott i mitten av 1800-talet. När den stora efterfrågan på sågtimmer till slut lett till en brist av de grövsta dimensionerna i Västernorrland, valde även svenska sågverkspatroner från Sundsvall att etablera affärsverksamhet i österled. Syftet med denna studie är att öka kunskapen om de svenska sågverksbolagens expansion till nordeuropeiska Ryssland kring sekelskiftet 1900. Genom att kombinera analyser av både historiska källmaterial och kvalitativa intervjuer, har jag kartlagt sågverksplatser, undersökt underliggande drivkrafter samt lönsamheten för bolagen. Dessutom har jag skildrat arbets- och livsvillkoren för de svenska sågverksarbetarna.

De svenska sågverksbolagen mötte många utmaningar i Ryssland såsom svåra naturförhållanden och bristande erfarenhet hos den lokala arbetskraften. Kovda AB, som bedrev verksamhet längst tid av bolagen, övergick från att gå med vinst varje år till att redovisa konstant förlust efter att den ryska revolutionen bröt ut. De sågverksarbetare som vistades längre i Ryssland beskriver det som ett spännande äventyr och verkar ha integrerats i den ryska samhället. En intressant upptäckt från studien är att flertalet av sågverksarbetarna som flyttade till Ryssland härstammade från Alnön utanför Sundsvall.

De omfattande skogstillgångarna, och därmed det höga sågutbytet, utgjorde en viktig drivkraft för de svenska sågverksbolagens expansion i Ryssland. Sågverksarbetare flyttade med bolagen av många skäl såsom möjligheten till arbete med förhållandevis bra lön, familjeband och äventyrslystnad. Trots att utmaningarna till slut resulterade i sågverksbolagens verksamhet avslutades genom försäljning av tillgångar, konkurs eller nationalisering, spelade deras insatser ändå en viktig roll i utvecklingen av den ryska sågverksindustrin. Svenskarnas etablering i Ryssland var även en del av en global "timmerfront" som spred sig över norra Europa och Nordamerika vid denna tid. Denna timmerfront tog ständigt nya skogsområden i anspråk för att tillgodose behovet av timmer.

Nyckelord: Sågverk, sågverkspatroner, sågverksarbetare, timmerfront, ryska revolutionen, historiskt källmaterial, intervjuer

Abstract

During the rapid industrial development in Russia in the early 20th century, several large Swedish companies moved their operations there. Among them were LM Ericsson, ASEA, (Electro)Lux and the Nobel brothers. In line with industrialisation and the increased need for wood products in Western Europe, the sawmill industry in Norrland had its breakthrough in the mid-19th century. When the high demand for sawlogs eventually led to a shortage of the coarsest dimensions in Västernorrland, Swedish sawmill entrepreneurs from Sundsvall also chose to establish business in the east. The purpose of this study is to increase the knowledge of the Swedish sawmill companies' expansion to northern European Russia around the turn of the 20th century. By combining analyses of both historical source materials and qualitative interviews, I have mapped sawmill sites, investigated underlying driving forces and the profitability of the companies. In addition, I have described the working and living conditions of the Swedish sawmill workers.

The Swedish sawmill companies faced many challenges in Russia such as difficult natural conditions and lack of experience among the local labour force. Kovda AB, the longest operating company, went from making a profit every year to a constant loss after the outbreak of the Russian Revolution. The sawmill workers who stayed longer in Russia describe it as an exciting adventure and seem to have integrated into Russian society. An interesting finding from the study is that most of the sawmill workers who moved to Russia originated from Alnön outside Sundsvall.

The extensive forest resources, and thus the high sawmill yield, were an important driving force for the expansion of Swedish sawmill companies in Russia. Sawmill workers moved with the companies for many reasons such as the possibility of work with relatively good wages, family ties and a sense of adventure. Although the challenges eventually resulted in the termination of the sawmill companies through asset sales, bankruptcy or nationalisation, their efforts still played an important role in the development of the Russian sawmill industry. The Swedes' establishment in Russia was also part of a global "timber front" that spread across northern Europe and North America at the time. This timber front was constantly claiming new forest areas to meet the demand for timber.

Keywords: Sawmills, sawmill entrepreneur, sawmill workers, timber front, Russian Revolution, historical records, interviews

Förord

Denna studie har genomförts som ett examensarbete inom Jägmästarprogrammet vid institutionen för skogens ekologi och skötsel, Sveriges Lantbruksuniversitet, i Umeå. Arbetet skrevs under vårterminen 2023 och omfattar 30 högskolepoäng.

Det är med stor tacksamhet och respekt jag vill inleda detta förord genom att hedra och tacka den bortgångne Jörgen Björklund, vars djupgående forskning om svenska sågverksinvesteringar i Ryssland varit en värdefull grund för mitt examensarbete. Hans noggranna insamlande och dokumentering av material, som resulterat i fem hyllmeter källmaterial på Umeå Universitet, har varit en förutsättning för mitt examensarbete. Särskilt eftersom Merlo-arkivet för närvarande inte varit tillgängligt på grund av en pågående flytt.

Jag vill även rikta ett stort tack till min handledare Lars Östlund, som utan tvekan är en av de bästa handledare en student kan önska sig. Din gedigna erfarenhet och ditt lugn har varit en trygg stöttepelare under hela arbetets gång och har hjälpt mig att utveckla och förfina mitt arbete.

Ett speciellt tack riktas också till Tor Jonssons stipendiefond, vars generösa bidrag möjliggjorde mitt besök på Riksarkivet i Stockholm. Från denna resa tar jag med den viktiga kunskapen om hur man knyter en ”arkivknut”!

Jag vill också framföra min tacksamhet till Eva Eriksson, ordförande för Alnö Hembygdsförening, för hennes hjälp med att få tag på viktigt källmaterial till studien. Jag vill även rikta ett varmt tack till alla er som har hört av er med tips och idéer. Ingen nämnd, ingen glömd!

Slutligen vill jag tacka Per-Ola Åkerlund, Anders Luthman, Eva Bergström och Åsa Gunnarson för att ni har ställt upp på intervjuer och så generöst delat med er av era släkthistorier. Era personliga berättelser och det material ni bidragit med har varit avgörande för att ge djup och levande exempel i min uppsatts.

Det har varit mycket glädjande att få fördjupa mig i min egen släkthistoria på detta sätt, det är nog få förunnat.

*För honom var rätten till försörjning i hembygden slut,
för att för strejkrätten där han avfyrat sin salut.
Men i tsarens Russia det skulle byggas en svensk såg,
och den platsen i en havsvik vid Vita havet låg.
Den skulle byggas med svenska pengar,
och där skulle bli arbete för svenska och ryska drängar.*

*Han hade undrat på vad för honom kunde vara bäst,
att pröva Öst eller Väst?
Men, han beslutade sig för Öst,
och för hans mor blev det en tröst,
ty det hoppet hon närde,
att när han ej drog längre bort på färde,
han kunde komma hem ibland
från Vita havets strand.*

*I samma nu
Från Uleåborg
Till sina föräldrars sorg
En 18-årig flicka drog
Och som kocka de svenska männen omhändertog,
Och hon blev med tiden hans fru*

Ur "Sågverksarbetare i Österled - Liv och leverne kring det svenska sågverket i Kovda" av Linnea Jonsson 1981

Innehållsförteckning

Förord	6
Figurförteckning	11
Förkortningar	14
INLEDNING	15
1.1 Syfte och frågeställningar	18
MATERIAL OCH METOD	19
2.1 Studieområdet.....	19
2.2 Historiskt källmaterial	21
2.2.1 Presentation av källmaterialet	21
2.2.2 Källhänvisningar i resultatet.....	22
2.2.3 Källkritik.....	23
2.3 Intervjuer	23
2.3.1 Valet av intervjupersoner	24
2.3.2 Presentation av intervjupersoner	24
2.3.3 Källhänvisningar i resultatet.....	25
2.3.4 Genomförandet av intervjun	25
2.3.5 Analys av intervjuer	26
2.3.6 Etik	27
2.3.7 Källkritik.....	27
RESULTAT	29
3.1 Trävaru AB Petschora.....	29
3.2 Nordryska Trävaru AB	35
3.3 Trävaru AB Kovda.....	39
3.4 Kola AB	41
3.5 Kovda AB	42
3.5.1 Ett expansivt Kovda AB	42
3.5.2 Krig, ockupation och revolution	58
3.5.3 Sågverksarbetare på landsflykt	60
3.5.4 Nationaliseringen	64
DISKUSSION	67
4.1 Drivkrafterna att flytta till Ryssland.....	67

4.2	Arbets- och levnadsförhållanden	70
4.3	Att bedriva sågverksrörelse i Ryssland.....	71
4.4	Kovda AB i ett politiskt instabilt Ryssland	72
4.5	Utländska sågverksföretags bidrag till rysk sågverksindustri	74
4.6	Den globala "timmerfronten"	75
4.7	Källkritik och analys av studiens metoder	76
	SÅGVERKSÄVENTYRET I RYSSLAND – några avslutande kommentarer.....	77
	Referenser.....	80
5.1	Litteratur	80
5.2	Internetkällor	83
5.3	Historiskt källmaterial	84
5.4	Intervjuer	86
5.5	Figurer	86
	Supplement.....	88
	S1 - Ordlista	89
	S2 - Jörgen Björklunds arkiv	91
	S3 - Anders Luthmans privata samling	99
	S4 - Per-Ola Åkerlund privata samling.....	115
	S5 - Sundsvalls museum	119
	S6 - Västernorrlands museum	121
	S7 - Intervjuguide	134
	Populärvetenskaplig sammanfattning	137

Figurförteckning

Jag har tillstånd att använda alla figurer

Figur 1. Utsikt över Alnösundet. Bilden är tagen före 1901 och i förgrunden syns jordbruksarbete på Alnön. Foto: Sundsvalls museum (2014a).	16
Figur 2. Karta över studieområdet. Karta: (1) . Redigerad av Ylva Kungsman.	20
Figur 3. Platsen där Trävaru AB Petschoras sågverk låg. Till höger är en förstoring av området. Karta: Esri (2023a).	31
Figur 4. Sågverkstad på Bolinders Mekaniska Verkstad AB i Stockholm. Foto: Tekniska museet (2017).	32
Figur 5. Ritning över en rekognoseringsbåt för Trävaru AB Petschora. Foto: Sjöhistoriska museet (2014). Trävaru AB Petschora ägde flera egna fartyg: ångarna "Petschora", "Oscar Dickson", "Axel", "Ivan", "Dordrecht" och "Slidrecht", pråmarna "Ribachi" och "Anton" samt logementsfartyget "Norden" (35)	34
Figur 6. Belägenheten av Nordryska Trävaru AB:s sågverk längs Pechora floden. Karta: Esri (2023b).	36
Figur 7. Mekanisk verkstad i Pechora 1914. Familjen Sundholm som arbetade vid sågen i Kovda var i Pechora för att besöka klostret. Foto: Sundsvalls museum (2014b).	37
Figur 8. Aktiebrev för Nordryska Trävaru AB år 1904 (21)	38
Figur 9. Platsen där Kovdasågen låg. Karta: Esri (2023c). Bilderna till höger är förstoringar av sågverksanläggningen. Blå linje=sågverksområde, rosa rektangel=såghuset, gul rektangel=pannhuset, grön prick=disponent bostaden.	39
Figur 10. Kovdasågen. Foto: Sundsvalls museum (2014c).	40
Figur 11. Kovdas radiatorum. På bilden syns Lars Anton Nilsson Flöjz. Foto: Västernorrlands museum (u.å.).	41
Figur 12. Diagram över Kovda AB:s nettoresultat i kronor för respektive sågverk 1905–1922 (12)	42

Figur 13. Diagram över Kovda AB:s totala tillgångar och uppdelat efter sågverk 1905–1924, angett i kronor (12).	43
Figur 14. Sågverket i Kovda 1912. Gustav Högstedt till vänster om den randiga skjortan till höger. Foto: Västernorrlands museum (u. å.)	44
Figur 15. Ryska arbetare i Kovda tillsammans med smeden Axel Johansson, fjärde mannen från vänster. Foto: Västernorrlands museum (u.å.).....	45
Figur 16. Familjen Jonsson utan för familjens lekstuga i Kovda 1915/1916. Foto: Västernorrlands museum u. å.). Översta raden från vänster: Karl och Konrad. Mellersta raden från vänster: Minny, Kajsa Jemina Jonsson (tidigare Alatalo) med Anna i sitt knä, Jonas Jonsson med Knut och sist Junis (Jonsson 1981).	46
Figur 17. Skolan i Kovda år 1911. Från vänster Gustav Högstedt, Hedvig V, Oliver Högstedt, Lilly Högstedt, Konrad Jonsson, Alva Nilsson Flöjz, den ryske pojken Viktor, Anna Högstedt och Karl Jonsson. Foto: Västernorrlands museum (u.å.)	46
Figur 18. En grupp svenskar som dricker te i Kovda. Kortet är taget mellan 1904–1910. Från vänster Johan Larsson, Reinhold Sjöström, en man vid namn Eriksson, okänd kvinna, Axel Hägglund och Jonas Petter Sundholm. Foto: Sundsvalls museum (2014d).....	47
Figur 19. Kovdasågen från havssidan. Till vänster syns pannhuset och till höger såghuset. Foto: Västernorrlands museum (u.å.)	48
Figur 20. 1913 Axel Lindbom som dykare i tjänst hos sågverksbolaget Kovda i Sundsvall vid dess anläggningar i Kovda år 1913. Foto: Västernorrlands museum (u.å.)49	
Figur 21. Brädgården i Kovda. Foto: Västernorrlands museum (u.å.). I förgrunden syns stabbarna och rälsbanan. I bakgrunden syns skorstenen från pannhuset. Efter att Magnusson tagit över som platschef befordrade han Jonas Jonsson till brädgårdsfaktor (Jonsson 1981).....	50
Figur 22. Hamnen i Kovda 1912. Utskeppning pågår. Foto: Västernorrlands museum (u.å.).....	51
Figur 23. Hamnen i Kovda. På bilden syns fartyget "Tolstik" under skeppningssäsong. Foto: Västernorrlands museum (u.å.).....	52
Figur 24. Familjen Magnusson i Kovda under juli 1914. Från vänster Rosa, Minny med sonen Lasse i famnen, Anna-Märta i stolen, Mauritz och Maja-Britta. Foto: tillhörande Anders Luthman.....	54
Figur 25. Kovda AB:s totala utskeppning från Kovda 1906–1919 mätt i standard sågade trävaror (Stds). Majoriteten bestod av sågade trävaror såsom plankor och	

brädor. En mindre del bestod av splittved. (12) . En standard motsvarar 4,672 m ³ sk (Jansson 1995).	55
Figur 26. Arbetarbostäder i Kovda. Foto: Västernorrlands museum (u.å.).....	55
Figur 27. Disponent herrgården i Kovda. Foto: tillhörande Anders Luthman. På den översta bilden till vänster syns Minny och Mauritz Magnusson i den stora salen. Övre bilden till höger syns herrgården snett framifrån. Nere till vänster syns herrgården från vattnet. Nere till höger syns Magnussons barn i deras trädgård med växthus.....	56
Figur 28. Platsen där Kolasågen låg. Till höger är en förstoring av sågplatsen Drovyanoye. Karta: Esri (2023d).	57
Figur 29. Nedbrunnen såg i Kovda 1914. Foto: Västernorrlands museum (u. å.). Byggmästare Söderlund från Alnö fick återvända för att bygga upp den nya sågen (Jonsson 1981).	58
Figur 30. Maskinisten Lars Nilsson Flöjz, fjärde mannen från vänster och sågställaren Anders Högstedt, femte mannen från vänster, bredvid Kovdasågens ångmaskin. Foto: Västernorrlands museum (u. å.).	59
Figur 31. Personer i Kovda. Fr.v. Wille Åsman och Wiberg som bägge var Bolinders montörer. Som trea står Bernhard Johansson, Gustav Jansson och de två sista herrarna är maskinuppsättarna Bergqvist och Nilsson. Damerna i bakgrunden fr.v. maskinmästare Lars Nilsson Flöjz hustru Kristina. Den lille pojken är smeden Axel Johanssons son. Foto: Västernorrlands museum (u. å.).....	61
Figur 32. Från Högstedts trappa i Kovda. Foto: Västernorrlands museum (u. å.).....	61
Figur 33. På Björn jakt. Mauritz Magnusson mest troligt till höger. Foto: tillhörande Anders Luthman.	63
Figur 34. Grupp bild från Kovda. Främre raden fr. v. Karl Jonsson, Konrad Jonsson, Alva Nilsson Flöjz, Lilly Högstedt, Oliver Högstedt, Gustav Högstedt. Andra raden fr. v. Kajsa Jemina Jonsson med sin dotter Junis Jonsson, Anna Nilsson Flöjz, Kristina Nilsson Flöjz, okända personer resten av raden. Tredje raden fr. v. Jonas Jonsson, Lars Anton Flöjz, Henny Nilsson Flöjz, okända personer resten av raden. Foto: Västernorrlands museum (u. å.).....	65
Figur 35. Karta över de fyra sågverksplasterna. Karta: (1) . Redigerad av Ylva Kungsmän.	77
Figur 36. Kovdasågens 100 års jubileum, bilden är tagen 2000 (S6). Foto: Västernorrlands museum (u. å.). Efter att blivit nedmonterad och flyttad ett antal gånger står numera sågen på sin ursprungliga plats. Idag heter platsen Lesozavodskii som betyder "sågverk" på ryska.....	78

Förkortningar

Trävaru AB Kovda

Trävaru AB Kovda

Kola AB

Trävaru AB Petschora

Nordryska Trävaru AB

Stds

Trävaruaktiebolaget Kovda

Trävaruaktiebolaget Kovda

Kola Aktiebolag

Trävaruaktiebolaget Petschora

Nordryska Trävaru Aktiebolaget

Standard sågade trävaror

INLEDNING

I början av 1900-talet var industrin på frammarsch i Ryssland och ett flertal stora svenska företag flyttade sina verksamheter och investeringar österut. Bland dessa företag fanns LM Ericsson, ASEA, (Electro)Lux, Separator, Svenska Kullager Fabriken och Nobel bröderna. Närvaron av svenska bolag på den ryska marknaden ökade stadigt från början av 1900-talet fram till utbrottet av den ryska revolutionen 1917 (Kragh 2018). Ryska revolutionen var en omvälvande politisk och social process som pågick i Ryssland mellan 1917–1923. Det var en serie av revolutionära uppror som ledde till att tsarväldet avskaffades och Sovjetunionen bildades (Trotsky 2008 [1930]; Fitzpatrick 2017 [1982]). I samband med ryska revolutionen och att bolsjevikerna kom till makten beslagtogs de svenska bolagens privata tillgångar. Det ledde till att värden motsvarande nästan 6 % av Sveriges BNP gick förlorade på ett år (Kragh 2014). Detta innebar en av de största externa förlusterna för svenska hushåll och företag i modern tid, om inte den största (Kragh 2021). Även svensk sågverksindustri expanderade österut (Björklund 1984).

Den norrländska sågverksindustrin fick sitt genombrott i mitten av 1800-talet i takt med industrialiseringen och det ökade behovet av trävaror i Västeuropa (Arpi 1959; Olsson 1949; Wik 1950). Dessutom bidrog den stora tillgången på skogsråvara och egenskaperna hos älvdalarna till att skapa gynnsamma förhållanden för sågverksindustrin i Norrland. Järnvägarnas framväxt under samma period underlättade också transporten av trävaror till kusthamnar och vidare ut i världen. Tidigare var sågverksindustrin störst i södra Sverige, i norra Sverige motverkades en expansion genom bland annat en begränsad näringsfrihet och förbud mot att ingå handel med utlandet (Wik 1950).

Fler faktorer som lade grund för genombrottet var bland annat införandet av aktiebolagslagen och utvecklingen av ångsågar. Möjligheten att bilda aktiebolag gjorde det lättare att samla stora kapital för att bygga och driva sågverk. Övergången från vattensågar till ångsågar ledde till en ökad effektivitet. Tidigare hade sågverken varit placerade nära vattendrag men eftersom ångsågarna inte var beroende av vattenkraft kunde sågverken placeras vid kusterna, där det var enklare att transportera det sågade virket vidare. Ångsågarna kunde dessutom användas året runt oavsett väderlek. Samtidigt krävde ångsågarna större investeringar och mer

teknisk kunskap, vilket gjorde att övergången var en relativt långsam process (Wik 1950). Sveriges första ångsåg Tunadal byggdes 1849 i Sundsvall och vid slutet av 1800-talet dominerade ångsågarna i antal över de vattendrivna sågverken (Olsson 1949; Wik 1950). Antalet sågverk ökade överlag kraftigt under denna tidsperiod, liksom produktionen och exporten av trävaror (Wik 1950). Sågverksindustrin i Norrland bidrog starkt till att Sverige var en världens största exportörer av sågade trävaror¹ under flera år fram till första världskriget (Streyffert 1931).

Under denna period, från genombrottet fram till första världskriget, var Västernorrland en viktig region för sågverksindustrin. År 1862 fanns det totalt 120 sågverk i Västernorrland vilket var betydligt fler än i något annat län i Norrland. Särskilt viktig var Sundsvallsområdet där det fanns ett stort antal sågverk. De geografiska förutsättningarna var en stor bidragande faktor till att Sundsvall blev Sveriges största exportör av trävaror i mitten av 1800-talet. Två stora älvar, Indalsälven och Ljungan, mynnar ut strax norr respektive söder om Sundsvall. Mellan älvarnas utlopp ligger Alnön, som skiljs från fastlandet av Alnösundet (Figur 1). Denna konfiguration möjliggjorde en hög koncentration av sågverk i området. Alnön fick sin första såg 1868 varpå antalet växte i en hög takt (Wik 1950). Den omfattande sågverksindustrin i Sundsvall beskrivs bäst av ett känt citat från tulltjänstemannen Elias Sehlstedt (1872): *“Utsigten åt Alnön i solnedgången var praktfull. Och hela hamnen som en spegel låg, Och såg vid såg jag såg hvarthelst jag såg”*.

Figur 1. Utsikt över Alnösundet. Bilden är tagen före 1901 och i förgrunden syns jordbruksarbete på Alnön. Foto: [Sundsvalls museum \(2014a\)](#).

¹ Förädlat timmer. Trä som har sågats till plankor och brädor.

I slutet av 1800-talet hade den stora efterfrågan till slut lett till en brist på de grövsta timmerdimensionerna i Västernorrland och sågverksindustrin avstannade (Wik 1950). När det inte längre gick att förse industrin med tillräckligt mycket råmaterial, drog sig sökandet efter råvara norrut och österut, liksom etableringen av sågverk. Till sist nådde denna expansion ända fram till norra Ryssland och sågverksentreprenörer från Sundsvall valde att investera i sågverk där (Björklund 1984). Till skillnad från Sverige erbjöd Ryssland omfattande och i stort sett orörda skogstillgångar (Lindberg 1916). Expansionen till Ryssland drevs således av bristande tillgång på råvara och möjliggjordes av en välutvecklad sågverksindustri i Norrland.

Utvecklingen av sågverksindustrin var generellt mycket omfattande i norra Ryssland vid den här tiden, vilket återspeglades i etableringen av ett stort antal sågverk. Mellan åren 1880 och 1900 expanderade sågverksindustrin särskilt snabbt i Vita Havsområdet och i mitten av 1880-talet fanns ett flertal moderna sågverk med hög kapacitet i drift. Vid sekelskiftet fanns det inte mindre än 43 ångsågverk i norra europeiska Ryssland. Betydelsen av sågverken vid Vita havet ökade stadigt för Rysslands export av sågade trävaror och 1912 stod området för 25 % av exporten. Det var alltså i detta område som de svenska sågverksentreprenörerna valde att placera sina verksamheter (Björklund 1984). Dessa entreprenörer valde i stor utsträckning att anställa svensk arbetskraft till sina sågverk i Ryssland (Flodén 1959).

Från mitten av 1850-talet och 60 år framåt emigrerade just under en miljon svenskar till Nordamerika i hopp om ett bättre liv (SCB 2013), vilket överskuggade den mycket mindre skaran svenskar som sökte sin lycka österut. Trots att den omfattande sågverksindustrin skapade många arbetsmöjligheter, skedde en mindre utvandring från Västernorrland (Olsson 1949). Den icke-nordiska europeiska utvandringen riktade sig främst till Tyskland med även Ryssland i viss utsträckning (Tedebrand 1972). I Sundsvallsområdet var Alnön den plats med högst utvandring enligt Tedebrand (1972), och det var också därifrån många av sågverksarbetarna som rekryterades till sågverk i Ryssland härstammade från (Flodén 1959; Jonsson 1980).

Under 1913 gick Ryssland om Sverige som världens största exportör av sågade trävaror (Streyffert 1931). Runt denna tidpunkt ägdes nästan hälften av alla aktier i den ryska träindustrin av utländska bolag (Algvere 1966; Falkus 1972). Dessa utländska sågverk blev senare nationaliserade till följd av ryska revolutionen, oftast helt utan ersättning från ryska staten (Björklund 1984, Troshina & Kotlova 2020). De flesta svenska sågverksarbetare återvände hem med sina familjer, men vissa blev inte beviljade utresevisum och stannade därför kvar i Ryssland (Flodén 1959; Jonsson 1981).

1.1 Syfte och frågeställningar

Mitt övergripande syfte är att bidra till en ökad förståelse av den svenska sågverksindustrins historia och dess kopplingar till Ryssland. I detta ingår att kartlägga faktorer som beskriver etableringen av svenska sågverksbolag i nord europeiska Ryssland kring sekelskiftet 1900, samt utvandringen av sågverksarbetare. Jag avser också att analysera de svenska sågverksbolagens erfarenheter av att bedriva sågverksrörelse² i Ryssland, samt belysa hur det var att arbeta och leva där som svensk sågverksarbetare. Slutligen vill jag undersöka effekterna av det instabila politiska läget som rådde i Ryssland i början av 1900-talet för den svenska sågverksrörelsen. Mer specifikt är syftet att besvara följande frågor:

1. Varför valde svenska sågverkspatroner³ att etablera sågverksrörelse i Ryssland?
2. Varför valde svenska sågverksarbetare att flytta till Ryssland och i vilken omfattning skedde det?
3. Var i Ryssland etablerades de svenska sågverken och vilka faktorer låg till grund för valet av sågverksplatserna?
4. Hur var arbets- och levnadsförhållandena för de svenska sågverksarbetarna?
5. Vad var det ekonomiska utfallet för de svenska sågverksbolagen och vad påverkade det?
6. Hur påverkades Kovda Aktiebolag och deras svenska sågverksarbetare av första världskriget och den ryska revolutionen?

Genom att kartlägga valet av sågverksplatser, utforska drivkrafterna och lönsamheten för sågverksbolagen samt belysa villkoren för de svenska sågverksarbetarna, ämnar jag ge en djupare förståelse av de svenska sågverken i Ryssland. Med stöd av svaren vill jag även diskutera om det varit möjligt för Ryssland att bli världens största exportör av sågade trävaror år 1913 utan inblandningen av utländska sågverksbolag.

Denna sågverkshistoria om etablering av sågverk i norra Ryssland och utvandringen av sågverksarbetare i österled är idag nästan bortglömd. Mitt mål är därför inte bara att presentera fakta och analyser, utan även att skapa ett levande narrativ som kan väcka nytt liv i den här intressanta historien med ett något dystert slut.

² Syftar till den verksamhet och bransch som har med sågverk att göra, inklusive virkesförsörjning, förädling, försäljning och export av sågade trävaror.

³ Sågverkspatroner eller träpatroner är ett gammalt begrepp för sågverksentreprenörer eller ägare av större sågverk som användes

MATERIAL OCH METOD

För att besvara mina frågeställningar har två olika metoder använts; analys av historiskt källmaterial och kvalitativa intervjuer. Studien har genomförts utifrån ett tvärvetenskapligt tillvägagångssätt, vilket innebär att kunskap och metoder från mer ett forskningsområde har tillämpats. Ett sådant tillvägagångssätt kan öka studiens validitet och utfallet av kunskap (Östlund & Ekman 1997). Gemensamt för historisk forskning är att på ett systematiskt och objektivt sätt samla in, utvärdera och sammanställa bevis för händelser i det förflutna i syfte att rekonstruera och förstå dessa händelser och dra slutsatser av dem (Isaac & William 1981; Gay 1981). Historisk forskning kan också beskrivas som ett sätt att försöka förstå människor och deras samhälle i ett längre tidsperspektiv (Cipolla 1988).

Som utgångspunkt och en viktig drivkraft för hela studien utgår jag från en bok skriven av min mormors mor och far, Linnea Jonsson och Karl Jonsson. Boken heter "Sågverksarbetare i Österled - Liv och leverne kring det svenska sågverket i Kovda" och publicerades först 1980 och gavs senare ut 1981 i en uppdaterad upplaga. Boken är baserad på berättelser från Karl Jonsson och skildrar hans och hans familjs liv i Kovda och arbetet på sågen. Karls far Jonas Jonsson hade tidigare arbetat på Karlsviks såg på Alnön men blivit rekryterad till det nystartade svenska sågverket i Kovda som många andra sågverksarbetare i Sundsvallsområdet.

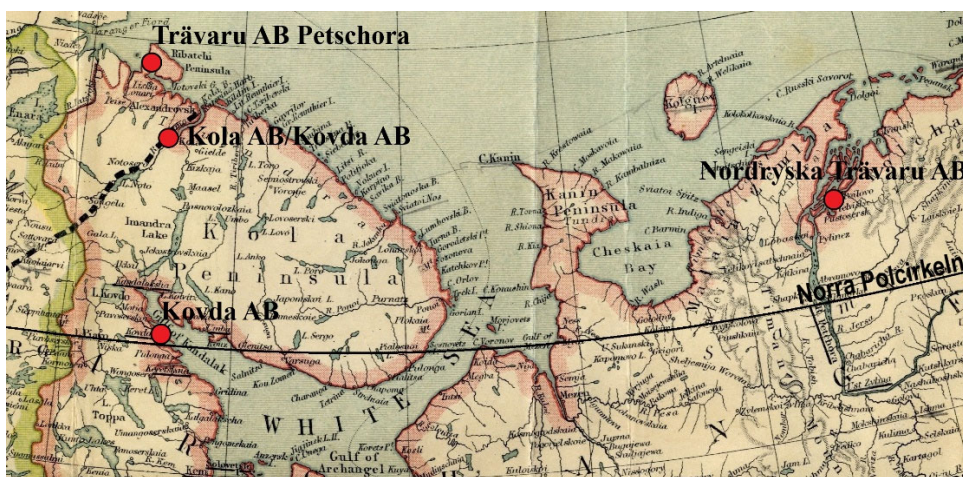
2.1 Studieområdet

Studieområdet sträcker sig över den nordligaste delen av europeiska Ryssland, det vill säga området norr om polcirkeln och väster om Uralbergen (Figur 2). I min studie har jag undersökt totalt fem olika sågverksbolag; Trävaruaktiebolaget Petschora, Nordryska Trävaru Aktiebolaget, Trävaruaktiebolaget Kovda, Kola Aktiebolag och Kovda Aktiebolag. Vid studiens början hade jag bara kännedom om Kovda AB. De övriga bolagen identifierades allteftersom jag granskade och analyserade mitt källmaterial. Sågverken som behandlas i denna studie var belägna på eller i anslutning till Kolahalvön i Nordvästra Ryssland, förutom ett som var beläget i Nordöstra delen av europeiska Ryssland (Flodén 1959; Björklund 1984). Medan Flodén (1959) och Björklund (1984) presenterar en allmän översikt av

sågverkens geografiska placering, kommer denna studie att ge en mer detaljerad beskrivning av deras specifika belägenhet.

Skogsförrådet i Ryssland vid denna tid var omfattande. Streiffert (1931) uppskattade att den produktiva skogsmarken för europeiska Ryssland uppgick till 150 miljoner hektar år 1914. Uppskattningar av Rysslands virkesförråd bör dock tas med viss reservation eftersom det organiserade skogsbruket på den tiden inte funnits särskilt länge i landet (Lindberg 1916). De viktigaste floderna för sågverksindustrin inom studieområdet under den här tiden var; Pechora, Mesen, Dwina och Onega, alla med mynning ut i Ishavet (Lindberg 1916). Förutsättningarna för flottning var dock inte lika gynnsamma som i Sverige. Enligt Streiffert (1931) var medelavståndet till vattendrag lämpade för flottning tre gånger längre i Ryssland än i Sverige, och de ryska älvarna har dessutom grundare fåror vilket ökar risken för översvämningar. Det största problemet var dock att älvarna i Ryssland rinner norrut, vilket leder till att isen tinar först vid källan och sist vid älvens mynning. Detta skapar blockader när isblock rör sig nedströms och gör flottningssäsongen kortare och mer besvärlig (Lindberg 1916).

Järnvägarnas betydelse för sågverksindustrin i Ryssland var allmänt sett begränsad, beroende på att trävaror generellt har svårt att bära höga fraktkostnader. Däremot möjliggjorde järnvägar kommunikation och transport av förnödenheter (Lindberg 1916). Förutom järnvägar fanns det tre grupper av hamnar som utgjorde förbindelserna med övriga Ryssland och världen: Ishavshamnar, Vitahavshamnar och Murmanhamnar. Vitahavshamnarna var störst och inkluderade Archangelsk, Kovda, Umba, Keret, Kem, Soroka och Onega. Murmanhamnarna bestod av Oserko, Kola och Alexandrowsk, medan Ishavshamnarna bestod av Mesane och Petschora (ibid.).

Figur 2. Karta över studieområdet. Karta: (1)⁴. Redigerad av Ylva Kungsman.

⁴ För fullständig referens se ”Historiskt källmaterial” i referensen listan

2.2 Historiskt källmaterial

Det historiska källmaterialet jag har analyserat består av material från Jörgen Björklunds arkiv på Umeå Universitetsbibliotek, Ryska Utredningskommissionen på Riksarkivet i Stockholm, Aksel Lindströms arkiv på Landsarkivet i Östersund, Svenska Skogsvårdsföreningens Tidskrift, Alnö Hembygdsförenings årsskrifter samt källmaterial från privatpersonerna Anders Luthmans och Per-Ola Åkerlunds egna samlingar.

2.2.1 Presentation av källmaterialet

Jörgen Björklunds arkiv på Umeå Universitetsbibliotek

Jörgen Björklund var forskare inom ekonomisk historia vid Umeå Universitet och ägnade stor del av sin forskning åt skogen, sågverksarbetet och sågverksindustrin. Efter sin bortgång efterlämnade Björklund en stor mängd förtecknat källmaterial från flera svenska och europeiska arkiv.

Det material jag analyserat av Björklunds arkiv (S2)⁵ är volym 10 ”Sågverksindustrin i Ryssland”, som till stor del har sitt ursprung från Merlo arkivet och har ingående information om sågverksbolag med kopplingar till Ryssland. Jag har använt källmaterial som berör samtliga fem sågverksbolag.

Ryska Utredningskommissionen på Riksarkivet i Stockholm

På Riksarkivet i Marieberg i Stockholm finns 40 volymer tillägnade till den Ryska Utredningskommissionen 1919–1924. Kommissionen tillsattes i Sverige 1919 för att utreda svenska privatpersoners kompensations anspråk efter ryska revolutionen. Utredningen består bland annat av material som insamlats genom frågeformulär som skickats ut till berörda privatpersoner och representanter för bolag. Eftersom alla kompensations anspråk skulle styrkas finns även dokumentation bestående av inköpshandlingar, kontrakt, kvitton mm.

För att hitta relevant information och avgränsa mängden källmaterial har jag systematiskt sökt i arkivets förteckning efter omnämningar av de sågverksbolag som undersöks i studien. Jag har även sökt efter specifika personer med kopplingar till de svenska sågverken i Ryssland. Urvalet av personer är baserat på de som nämns i den litteratur jag läst, främst från Linnea Jonssons bok.

⁵ S2 hänvisar till ”Supplement” efter referenslistan

Aksel Lindströms arkiv på Landsarkivet i Östersund

Aksel Lindströms arkiv innehåller memoarer skrivna av hans far Johan Lindström som var anställd på Kovda AB. Johan Lindström var biträdande platschef och hans memoarer "Mitt livs karusell" handlar bland annat om hans tid i Ryssland och om Kovda. Memoaren består av 155 sidor och jag har granskat de delar som berör Ryssland.

Svenska Skogsvårdsföreningen Tidskrift (SST)

Svenska Skogsvårdsföreningens tidskrift innehåller publikationer som berör studier och undersökningar av skogsvården. För att hitta information om sågverksindustrin i Ryssland, har jag på ett systematiskt sätt sökt efter nyckelord i SST:s register. Följande nyckelord med relevanta formuleringar har jag använt i sökningen; "Ryssland", "Vita havet", "Pechora", "Kovda", "Kola", "Oserko", "Petschora", "Nordryska", "Sågverk" och "Skogstillgångar".

Alnö Hembygdsförenings årsskrifter

Alnö hembygdsförening har årsskrifter från 1977 till 2012, skrifterna innehåller bland annat berättelser om sågverksepoken på Alnön. Jag har gått igenom samtliga årsskrifter från Alnö hembygdsförening (1977–2012). För att hitta relevant information till min studie har jag sökt efter nyckelord i årsskrifterna. De nyckelord jag har använt mig av är följande; "Ryssland", "Vita havet", "Pechora", "Kovda", "Kola", "Oserko", "Bjeloschar" och "Drovjanoje".

Privata samlingar från privatpersoner

Via kontakten med informanterna fick jag tillgång till källmaterial ur deras privata samlingar. Jag fick ta del av skrifter sammanställda av Anders Luthmans morbror som innehöll anteckningar skrivna av disponenten Mauritz Magnusson och tidningsartiklar om honom (S3)⁶. Jag fick även ta del av ett fotoalbum som innehåller bilder från familjen Magnussons tid i Kovda (S3). Av Per-Ola Åkerlund fick jag ta del av anställningskontrakt, foton och en tidningsartikel i Sundsvalls tidning från 1999 mm (S4)⁷.

2.2.2 Källhänvisningar i resultatet

Enligt Cipolla (1998) har läsare en tendens att lita på texten de läser, i synnerhet när det gäller historiska berättelser, och är därför ofta bristande i sin källkritik av innehållet. För att underlätta för läsare att vara källkritisk och öka studiens trovärdighet användes källhänvisningar i resultatet. För att tydligt koppla resultatet till vilket källmaterial det bygger på, har källhänvisningarna placerats i slutet av

⁶ S3 hänvisar till "Supplement" efter referenslistan

⁷ S4 hänvisar till "Supplement" efter referenslistan

varje påstående. Dessa källhänvisningar visas som fetmarkerade siffror och fungerar som referens till ett specifikt källmaterial som finns i referenslistan under rubriken "Historiskt källmaterial"⁸. Exempelvis: "En standard sågade trävaror motsvarar 4,67 m³sk (x)". Detta referenssystem har inspirerats av Östlund et al. (2022).

2.2.3 Källkritik

För att källkritiskt granska det historiska källmaterialet har jag tillämpat olika strategier som lyfts av Ernst (2000) och Cipolla (1988) för att bedöma källornas ursprung, tillförlitlighet, relevans och bias. Först undersöktes källornas ursprung, genom att granska vem som skrev eller producerade källan, när den skapades samt källans ursprungliga syfte och målgrupp. Därefter utvärderades källans trovärdighet genom att bedöma dess innehåll. Historiska källor kan vara både vilseledande och ofullständiga. För att öka tillförlitligheten på mitt resultat jämförde jag därför information från flera källor och olika typer av källmaterial. För att källan skulle klassas som relevant för studien gjorde jag alltid en bedömning om källan var tidsenlig med studien. Då jag hade tillgång till stora mängder källmaterial fick jag även sälla bort information som inte var relevant för att besvara mina frågeställningar. Vid granskning av källor som innehöll subjektiva åsikter eller bedömningar togs hänsyn till möjligheten att dessa kunde vara påverkade av författarens egna åsikter och bakgrund.

Eftersom jag huvudsakligen använt mig av källmaterial som producerats internt av sågverksbolagen själva finns det ingen anledning att misstänka att informationen manipulerats eller skulle vara missvisande. Detta eftersom sågverksbolagen varit beroende av att uppgifterna varit korrekta för att sköta sin verksamhet. Därmed kan denna typ av källmaterial betraktas som pålitlig (Östlund et al. 2022). Trots det har jag tagit hänsyn till att information kan ha varit felaktigt angiven.

"The final reconstruction of the historical event therefore emerges gradually in the mind of the scholar, rather like an image brought bit by bit into focus: at first blurred, distorted or even upside-down, it grows progressively more precise and better defined." (Cipolla 1988:52)

2.3 Intervjuer

Jag har valt att komplettera min analys av det historiska källmaterialet med kvalitativa intervjuer med släktingar till tidigare sågverksarbetare som arbetat i Ryssland. Syftet med intervjuerna är att samla in berättelser och få en djupare

⁸ I referenslistan finns en fullständig förteckning över det historiska källmaterialet och intervjuerna.

förståelse om arbetarnas liv och arbete. Det finns många olika tekniker och riktlinjer för hur en kvalitativ forskningsintervju ska genomföras och tolkas (Kvale & Brinkman 2014). Jag har tillämpat semistrukturerade intervjuer som är en vanlig metod inom kvalitativ forskning (Hedin & Martin 1996). Jag har använt den här metoden eftersom den ger möjlighet att anpassa frågorna efter vad informanten anser vara viktigt och relevant (Bryman 2018). Denna typ av intervjuer ger även en grundläggande struktur till intervjun samtidigt som frågorna hålls öppna och tillåter att frågornas ordning justeras efter behov. Enligt Kvale och Brinkman (2014) har intervjuaren ett stort ansvar för att skapa en förtroendefull relation med informanten och uppmuntra dem att tala fritt om sina erfarenheter och åsikter.

2.3.1 Valet av intervjupersoner

Eftersom sågverksarbetarna av intresse har gått hur tiden föll valet på att intervju personer som kan berätta om deras upplevelser i Ryssland. Jag har därför valt att intervju ättlingar till sågverksarbetare som varit anställda på något av de fem sågverksbolagen som studeras. Då jag själv är ättling till två sågverksarbetare har jag valt att intervju två av mina egna släktingar. De övriga ättlingarna har jag använt sociala medier för att hitta.

Sammantaget har jag alltså tillämpat bekvämlighetsurval för att hitta mina informanter. Det innebär att jag har valt informanter baserat på deras tillgänglighet och bekvämlighet i stället för att använda en mer slumpmässig eller systematisk urvalsprocess (Kvale & Brinkman 2014). Eftersom jag valt informanter som är lätta att nå eller som själva frivilligt anmält sig till studien är inte urvalet representativt ur ett statistiskt perspektiv. Bekvämlighetsurval används ofta när det är svårt att hitta deltagare som passar kriterierna för studien enligt Kvale och Brinkman (2014).

2.3.2 Presentation av intervjupersoner

Jag har intervjuat tre barnbarn och ett barnbarnsbarn till tre tidigare sågverksarbetare som arbetat i Ryssland.

Per-Ola Åkerlund

Per-Ola är 76 år och barnbarnsbarn till faktor Olof Adolf Norberg som arbetade på Trävaru AB Kovda. Per-Ola har jobbat på byggnadsstyrelsen men är idag pensionerad. Han kommer ursprungligen från Sundsvall men bor sedan många år i Brantevik i Skåne. Per-Ola har hört släkthistorien från sin mormor, som var liten när hennes far OA Norberg reste i väg.

Anders Luthman

Anders är 67 år och barnbarn till disponent Mauritz Magnusson som arbetade på Kovda AB. Anders jobbar som snickare på deltid och är född i Norrköping. Han bor idag i Sundsvall sedan han flyttade dit i 20 årsåldern på grund av familjens kopplingar till området. Familjen har haft en sommarstuga på Alnön där Anders tillbringat alla sina somrar under uppväxten. Anders har fått höra historien om sin morfars tid i Ryssland från sin mamma och har även läst om det i boken "Sågverksarbetare i Österled".

Eva Bergström (min moster)

Eva är 63 år och barnbarn till Karl Jonsson, samt barnbarnsbarn till brädgårdsfaktor Jonas Jonsson som båda arbetade på Kovda AB. Eva jobbar vid intervjutillfället som social chef i Norsjö. Hon är född i Haparanda men har under uppväxten bott på flera olika orter Västerbotten, numera bor hon i en by utanför Vindeln. Eva har hört sin släkthistoria många gånger, främst från sin mormor.

Åsa Gunnarsson (min mor)

Åsa är 65 år och barnbarn till Karl Jonsson, samt barnbarnsbarn till brädgårdsfaktor Jonas Jonsson som båda arbetade på Kovda AB. Åsa är professor i skatterätt och född i Västra Örträsk. Åsa och Eva är systrar och har också hon flyttat runt i Västerbotten under uppväxten. Idag bor hon i Tärnaby. Åsa fick höra om sin släkthistoria genom släktberättelser och boken "Sågverksarbetare i Österled" skriven av sin mormor.

2.3.3 Källhänvisningar i resultatet

För att hjälpa läsarna att utöva källkritik och förbättra studiens trovärdighet användes källhänvisningar för intervjuerna i resultatdelen, på samma sätt som för det historiska källmaterialet. Det vill säga att referensen till vilken intervju som använts för att styrka ett visst påstående alltid är placerad i slutet av påståendet, men istället för en siffra är det i form av en fetmarkerad bokstav. Syftet med detta är att underlätta för läsaren att förstå vilken intervju som ligger till grund för resultatet. Detta referenssystem har inspirerats av Östlund et al. (2022).

2.3.4 Genomförandet av intervjun

Intervjuerna har genomförts både på distans och genom fysiska möten. I två fall har det varit praktiskt genomförbart att träffa informanterna personligen, i informantens hem respektive på en allmän plats. De övriga två intervjuerna har genomförts via telefon. Innan intervjun påbörjades, berättade jag om min uppsats, dess syfte och upplägget för intervjun. Varje intervju började med att jag ställde inledningsfrågor om informantens bakgrund och hans släktskap med sågverksarbetare som arbetat i

Ryssland. Det gav både relevant information och möjlighet för informanten att komma in i samtalet.

Till stöd för intervjun har jag använt en intervjuguide (S7)⁹ som är indelad i olika teman och frågor, de teman jag använde var; ”Valet att flytta till Ryssland”, ”Livet i Ryssland”, ”Arbetet på sågverket” och ”Ryska revolutionen”. Syftet med intervjuguiden var att ge struktur till intervjun samt fungera som en minneslista (Bryman 2018). Frågorna var formulerade för att vara öppna och inte ledande. Informanterna gavs tid efter varje fråga att reflektera och göra tillägg genom att låta pauser uppstå mellan frågorna i enlighet med Bryman (2018). Intervjuerna avrundades med avslutningsfrågor där informanten fick möjlighet att göra tillägg. Tidsåtgången för varje intervju varierade mellan 30 och 60 minuter. Ljudinspelningar av intervjuerna gjordes, med informanternas godkännande, för att möjliggöra en utförligare analys av det insamlade materialet (Bryman 2018).

2.3.5 Analys av intervjuer

För att analysera intervjuerna tillämpade jag en narrativ analys, det är en metod som används för att studera berättelsernas struktur, innehåll och betydelse (Kvale & Brinkman 2014; Klingberg & Hallberg 2021). Genom att fokusera på berättande element som personer, händelser, tidslinjer och teman kan man analysera och tolka de berättelser som framkommer i intervjuer.

Jag inledde analysen med att transkribera intervjuerna till textform för att underlätta bearbetningen. Därefter läste jag igenom alla intervjuerna för att bli bekant med materialet och få en överblick över de berättelser som informanterna delade. Jag läste sedan igenom intervjuerna en ytterligare gång med fokus på att identifiera viktiga narrativa element. I detta skede började processen att hitta återkommande teman. Jag letade efter berättelser och formuleringar som upprepades genom de olika intervjuerna, vilket skulle kunna peka på gemensamma teman. Denna process av reflektion och jämförelse ledde mig till att identifiera tre återkommande teman: ”Familj”, ”Äventyr” och ”Landsflykt”.

För varje tema konstruerade jag ett kodschema baserat på kännetecknande narrativa element och använde det för att kodifiera varje intervju i enlighet med Kvale och Brinkman (2014). Detta gjorde det möjligt för mig att se hur ofta och i vilka sammanhang dessa teman framkom i intervjuerna. Exempelvis, inom temat ”Landsflykt”, kunde koderna inkludera saker som ”inget tillstånd att resa”, ”stack därifrån”, och ”flydde”. Dessa koder användes för att kategorisera specifika uttalanden, berättelser eller tankar som informanterna delade med sig under intervjuerna.

⁹ S7 hänvisar till ”Supplement” efter referenslistan

Jag fortsatte sedan med att sammanställa och förena olika berättelser som framkommit under intervjuerna med resultatet från analysen av det historiska källmaterialet. I överensstämmelse med Kvale och Brinkman (2014) resulterade det i en mer omfattande och sammanhängande historia än de enskilda berättelserna i varje separat intervju. I resultatet anges flera citat från intervjuerna för att illustrera och förtydliga dessa narrativa element och teman.

2.3.6 Etik

Särskilt i kvalitativa metoder är det viktigt att vara etiskt korrekt (Hedin & Martin 1996). Jag informerade därför informanterna inför och i början av varje intervju om hur materialet skulle användas och tillfrågades om de godkände att ljudet från intervjun spelades in. De informerades också om att allt inspelat material skulle raderas när studien var avslutad. Informanterna tillfrågades även om tillåtelse att publicera deras namn i examensarbetet, varav samtliga svarade ja. Kvale och Brinkmann (2011) betonar vikten av att etablera en ömsesidig överenskommelse mellan intervjuaren och intervjupersonerna om hur datat från intervjuerna ska användas.

Att skriva ut intervjun i text kan ge upphov till vissa etiska problem (Kvale & Brinkman 2014). Att ordagrant transkribera vad som sägs under intervjun kan ge ett osammanhängande intryck och kan se märkligt ut på papper. Av respekt för informanterna har det talade språket modifierats en aning för att få en mer flytande skriftlig form, utan att förlora den ursprungliga innebörden.

2.3.7 Källkritik

Att samla in källmaterial via intervjuer kan vara problematiskt på flera sätt. Ett vanligt exempel är att människors minnen påverkas av tiden. Detaljer kan vara svåra att komma ihåg och det är möjligt att intervjupersonen oavsiktligt fyller ut tomrummen med felaktig information (Rydberg 1984). Tack vare det omfattande historiska källmaterialet har det varit möjligt att styrka en stor del av det som framkommit under intervjuerna.

Generaliserbarhet är ett viktigt begrepp att överväga när det gäller källkritik och bedömning av intervjustudiers trovärdighet. Särskilt eftersom jag i mitt examensarbete endast har intervjuat fyra personer. Kritiker menar ofta att kvalitativa metoder inte tillåter generalisering av resultaten. Som svar på denna kritik, framhåller Kvale och Brinkmann (2014) att generalisering inte alltid är nödvändig eller önskvärd. Thomsson (2010) argumenterar också mot att generalisera resultatet från intervjustudier. Istället förespråkar hon att intervjuarens ansvar är att presentera resultatet på ett sätt som gör generaliseringen trovärdig för läsaren. Det är viktigt att låta läsaren själv bedöma resultatet genom att

tillhandahålla information om intervjuprocessen, såsom urval av deltagare, intervjuteknik och analysmetod (Kvale och Brinkmann 2014). Thomsson (2010) menar vidare på att antalet intervjupersoner beror på syftet med intervjun och att så lite som en person kan räcka. Med det sagt har jag i detta examensarbete inte fokuserat på att generalisera och skala upp resultatet från intervjuerna, utan använt intervjuerna för att få en djupare förståelse för sågverksarbetares upplevelser i Ryssland.

RESULTAT

I resultatdelen presenteras en kronologisk genomgång av fem svenska sågverksbolag som bedrev sågverksrörelse i Ryssland kring sekelskiftet 1900. Resultatet bygger på historiskt källmaterial och intervjuer samt syftar till att besvara studiens frågeställningar och skapa ett levande narrativ. Av källmaterialet har jag främst analyserat styrelseberättelser, kontrakt, brevväxling, mötesprotokoll och diverse rapporter (S2).

Källhänvisningar till vilket källmaterial eller vilken intervju som använts för att styrka ett visst påstående är alltid placerad i slutet av påståendet i form av en fetmarkerad siffra respektive bokstav. Vid några enstaka tillfällen har jag hänvisat till en extern källa för att göra vissa förtydliganden, dessa utmärker sig genom att följa det vanliga sättet att referera enligt Harvard.

3.1 Trävaru AB Petschora

Trävaruaktiebolaget Petschora, med huvudkontor i Sundsvall, höll i november 1898 en konstituerande bolagsstämma **(29)**. Syftet med bolaget var att anlägga ångsågverk i norra Ryssland samt bedriva trävaruförädling och export **(29; 30)**. Bolagets aktiekapital skulle utgöra minst 3 miljoner kronor **(30)**. Bland grundarna av bolaget fanns tre män från Sundsvall: Erik August Enhörning från Kubikensborg, Gustaf Johanson från Johannedal och L. Stackell **(38)**.

Redan året innan hade Alfred Lidbäck upprättat ett avverkningskontrakt med det ryska Skogsdepartementet för exploatering längs Pechora floden i östra delen av europeiska Ryssland. Kontraktet gällde drygt 1,8 miljoner timmerstockar och sträckte sig fram till år 1910 **(28)**. Sågutbytet uppskattades till cirka 10–12 stockar per standard sågade trävaror och bolaget beräknade att den årliga nettovinsten skulle uppgå till ca 700 000 kronor **(32)**. Trävaru AB Petschora fick sedan ett erbjudande från guvernören i Archangelsk att anlägga ett sågverk vid den isfria hamnen Oserko på Murmankusten **(31)**. Vid sågverket i Oserko arbetade omkring 100 heltids anställda personer och i genomsnitt tjänade de 974 kronor per år (Tabell 1) **(32)**.

Tabell 1. Kalkyl över antalet sågverksarbetare och deras årliga kostnad uppdelat utifrån befattning på Trävaru AB Petschora (32).

Befattning	Antal	Årlig kostnad (kr)
Maskinister	2	à 1500–2000
Sågställare ¹⁰	1	à 950
Slipare	1	à 800
Biträde till slipare	1	à 750
Smörjare	2	à 1000
Bomkarlar ¹¹	4	à 875
Snarare	2	à 600
Timmerspelare ¹²	2	à 450
Eldare	2	à 750
Försågare	12	à 1000
Förkantare	4	à 1000
Hjälpsågare och hjälpkantare	16	à 750
Ribb och bakkapare	8	à 600
Sågare ¹³	12	à 750
Vagnare ¹⁴ och uppläggare	4	à 600
Virkessorterare	4	à 1000
Biträden till virkessorterarna	4	à 750
Särare i brädgården	4	à 800
Stabbläggare ¹⁵	16	à 1000
Brädgårdsfaktorer ¹⁶	2	à 1500–2000

Oserko är belägen på fiskarhalvön Ribatchi som utgör Kolahalvöns nordligaste punkt. Sågverksplatsen sträckte sig 3,4 kilometer längs den östra stranden längst in i Motkafjorden, just söder om näset som förbinder fiskarhalvön med fastlandet (Figur 3) (33; 38; 31). Under 1899, ett år efter att företaget bildats, byggdes sågverket i Oserko. Arbetet leddes av byggmästare Bernh Lindström från Gefle. Den stora majoriteten av sågverkets maskiner var tillverkade av Bolinders mekaniska verkstad i Stockholm (Figur 4) (33).

¹⁰ En person som var ansvarig för postning samt även att underhåll och reparation av sågarna. Ett viktigt arbete eftersom så lite spill som möjligt fick uppstå.

¹¹ Ansvarade vanligtvis för att förflytta timret från en plats till en annan inom sågverksområdet.

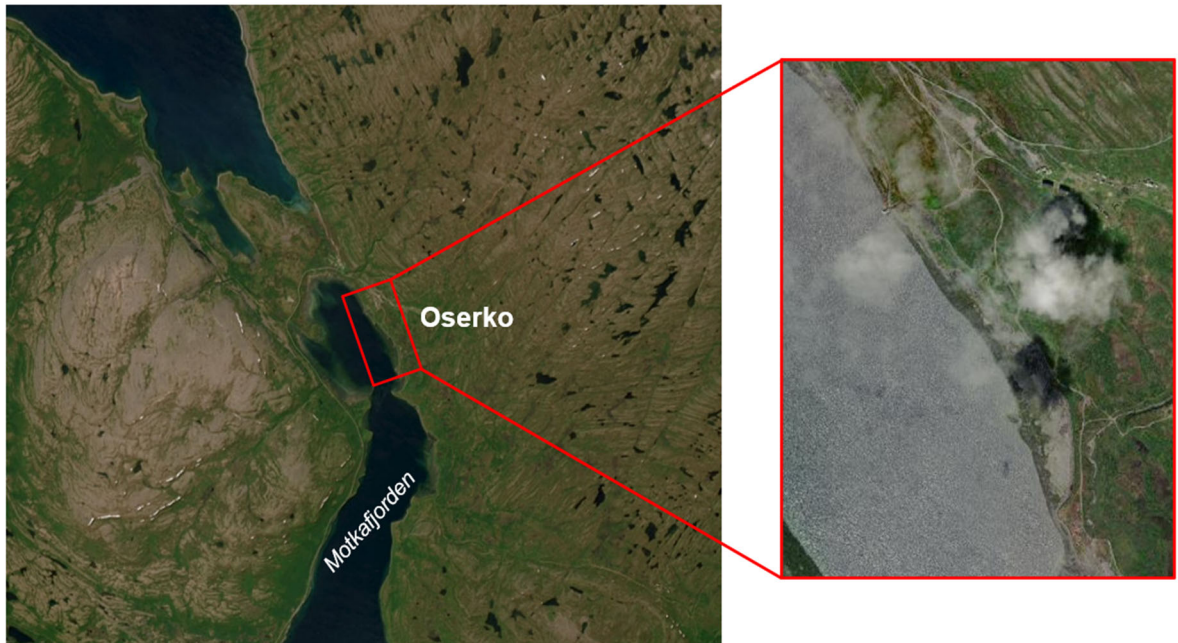
¹² Sorterade och hanterade timmerstockar inför sågning.

¹³ Sågade timmerstockar. Finns flera olika varianter av sågare, alla med olika ansvarsuppgifter.

¹⁴ Arbetade vid brädgården med att förflytta bräder och plank med vagn.

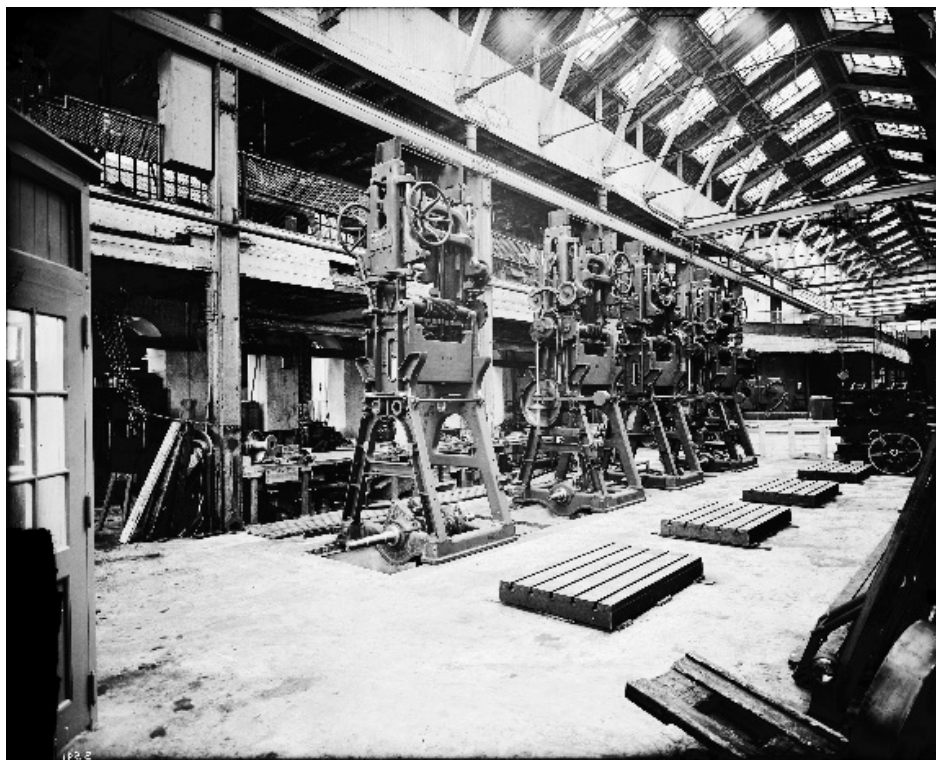
¹⁵ Samlade och la det sågade virket i stabbar för torkning i brädgården, ett mycket ansträngande arbete.

¹⁶ Faktor är en slags mellanchef som ansvarar över ett specifikt arbetsområde vid sågverket.

Figur 3. Platsen där Trävaru AB Petschoras sågverk låg. Till höger är en förstoring av området. Karta: Esri (2023a).

En mängd olika faktorer låg till grund för beslutet att placera sågverket i Oserko. Bland de främsta anledningarna nämns en lång skeppningssäsong på 9–10 månader per år, samt befintlig internationell telegraufförbindelse och bekväma postförbindelser mellan Oserko, Vardö och utlandet. Dessutom räknades hela Murmankusten som en frihamn, vilket gjorde att bolaget kunde införa varor tullfritt och arbetare behövde inte pass för att resa. Genom att anlägga sågverket i Oserko såg även bolaget möjligheten att senare öka virkesförsörjningen från närliggande ådalar. Klimatet i Oserko ansågs också vara gynnsamt för bland annat torkning av virket och vattendjupet i hamnen betraktades vara tillräckligt. Tillsammans skulle dessa fördelar med Oserko kompensera för den långa transporten av timmer från skogarna längs Pechora floden (31).

Figur 4. Sågverkstad på Bolinders Mekaniska Verkstad AB i Stockholm. Foto: [Tekniska museet \(2017\)](#).

Att sågverket placerades ca 900 kilometer bort från mynningen av Pechora floden, berodde också på att inga rederier tillät sina fartyg att färdas så långt österut. Segelleden var inte markerad och inget försäkringsbolag var villiga att ta risken att försäkra fartyg som var destinerade dit. Det hårda arktiska klimatet ledde till en kort skeppningssäsong som varade endast 2–3 månader per år i Pechora (38).

Under ledning av ingenjör Axel Engvall, som än så länge var ensam svensk i Pechora, flottades timmer ner för Pechora floden. Timret uppfyllde bolagets förväntningar och beskrevs vara av god kvalitet (35). Under vintern 1898–1899 hade Trävaru AB Petschora problem med avverkningen på grund av stora snömängder och bristen på hästar. Som följd lyckades Engvall endast samla ihop 40 000 timmerstockar. Vintern därpå gick avverkningen bättre och uppgick till 130 000 timmerstockar (33). Bolaget hade ett timmermagasin längs Pechora floden på en plats vid namn Bjeloschar, också kallad Beloscharskaja (35).

”Vid ankomsten till Beloscharskaja möttes ögat af väldiga timmermassor, hopdragna på stranden. Det var med en synnerlig fögnad man konstaterade, att de förväntningar, som ställts på Petschora-virket, icke blefvo besvikna” (35)

Trävaru AB Petschora utvidgade sin virkesförsörjning genom att köpa fler avverkningsrätter i skogarna i närheten av sågverket vid Oserko. Bland annat ingick

bolaget ett femårigt avverkningskontrakt med finska Forststyrelsen 1899 som omfattade 250 000 tallar längs Nourtijokis ådal. Dock blev den första avverkningen inte särskilt framgångsrik på grund av svårigheter att hitta huggare och bristande kännedom om förhållandena i området, vilket orsakade problem med tillförseln av proviant **(33)**. Timret flottades sedan ner längs Tuloma älven, som mynnar ut ca 70 kilometer fågelvägen från Oserko **(35)**. Förutom Nourtijokis ådal avverkades även skog längs Pasviksälven, vars mynning ligger ca 80 kilometer fågelvägen från sågverket, och längs Litza älven på ett avstånd av 30 kilometer. Bolaget inledde även förhandlingar med finska Forststyrelsen om avverkningsrättigheter kring Enare träsket, som är källan till Pasviksälven **(33)**.

Under sommaren 1900 genomförde bolagsmännen Stackell och Setterberg en inspektionsresa till Ryssland för att undersöka Trävaru AB Petschoras sågverksrörelse. Under resans gång gjorde de flera noteringar och iakttagelser. Sågverket i Oserko ansågs vara välbyggt och hade 6 ramsågar (Figur 4), samt var utrustad med elektrisk belysning. Däremot bedömdes själva såghuset, som var rödmålat med vita fönsterbrädor, vara för litet. Varken brädgårdsanläggning¹⁷ eller timmermagasin¹⁸ fanns ännu vid tillfället för inspektionsresan **(35)**.

På området hade det uppförts en förvaltarbostad och en faktorsbostad, medan fler arbetarbostäder var under konstruktion. Förvaltarbostaden var belägen en bit ovanför sågen och bestod av två våningar med bland annat ett kontor, badrum, serveringsrum, kök och en jungfrukammare. Faktorsbostaden låg väster om sågen och innehöll totalt 12 rum. I väntan på att bostäderna skulle bli färdiga bodde de svenska arbetarna på logementsfartyget ”Norden” där de fick gratis mat som ångkokats av en kvinna vid namn Forslund och hennes hjälpredor. Maten serverades i fartygets gunrum, också kallad officersmäss, och beskrivs som ”god och riklig”. De ryska arbetarna bodde separat i den så kallade ”Ryssbaracken”. Övriga byggnader bestod av ett bageri, bryggeri och en rysk polisstation medan planer fanns att bygga en handelsbod och en smedja, samt lokaler för skollärare, präst, läkare och barnmorska. På sikt skulle det även dras in vattenledningar i arbetarbostäderna och införas elektrisk belysning för att attrahera ”dugliga och ordentliga arbetare” **(35)**.

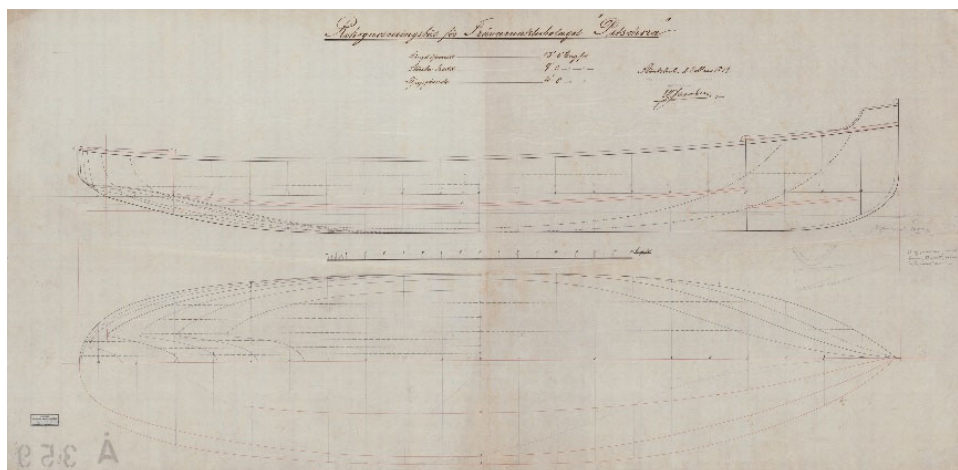
Stackell och Setterberg kritiserade sågverket för att vara något oorganiserat och beskrev de ryska arbetarna som ovana och oberäknliga, varpå de rekommenderade att införa ackordslön. Även valet av sågverksplats kritiserades. Trots det till synes skyddade läget visade det sig att väderförhållandena var ogynnsamma. En stark vind försvårade lastningen och gjorde det både besvärligt och farligt för stabbläggarna att utföra sitt jobb. Även trevnaden för de som arbetade där

¹⁷ En plats där sågade trävaror lagras, sorterar och utskeppas.

¹⁸ Förvaringsutrymme för timmer vid flottled eller vid sågverk

påverkades negativt av vinden. Inte ens virket torkade snabbare eftersom det ofta låg tät dimma över viken. Sammanfattningsvis visar inspektionsresan tydligt att det var ett misstag att fatta beslut om etablering i Ryssland främst baserat på teoretiska kalkyler och i otillräcklig utsträckning på de faktiska förhållandena på platsen (35).

Sommaren 1900 misslyckades övertransporten av timmer från Pechora till sågverket vid Oserko. I en skrivelse till en extra insatt bolagsstämma i oktober beskrivs flera missöden med fartygen (Figur 5), bland annat att de inte blev levererade i tid, för svaga pråmar, maskinhaveri och skeppsbrott. Pråmen Ribachi fungerade enligt plan men hann endast med en resa till Oserko då mycket tid ägnades åt att bogsera den sjunka ångaren Ivan. Utöver problemen med båtarna var arbetarna som bemannade dem ovana med den typen arbete samt att bolagets tjänstemän inte ansågs lyckats välja en bra farled eller utse lämpliga ankar- och lastningsplatser (34). Dessutom misslyckades flottningen i Tuloma älven på grund av brist på vatten och ledbommar¹⁹. Följden blev att företagets dyra fartyg stod stilla och så även sågverket i brist på timmer (35).

Figur 5. Ritning över en rekognoseringsbåt för Trävaru AB Petschora. Foto: [Sjöhistoriska museet \(2014\)](#). Trävaru AB Petschora ägde flera egna fartyg: ångarna "Petschora", "Oscar Dickson", "Axel", "Ivan", "Dordrecht" och "Sliedrecht", pråmarna "Ribachi" och "Anton" samt logementsfartyget "Norden" (35).

Efter sommarens motgångar kom bolagets direktör²⁰ Enhörning, tillsammans med de andra två grundarna från Sundsvall, fram till slutsatsen att det inte var ekonomiskt försvarbart att fortsätta transportera timmer den långa sträckan från Pechora till Oserko. Eftersom timret från Finland inte ansågs tillräckligt för att upprätthålla sågverket vid Oserko, föreslog de att sågverket skulle flyttas till Pechora och eventuellt uppföra ett mindre sågverk vid Tuloma älvens mynning (34). Styrelsen valde senare att avveckla Trävaru AB Petschora och överlät dess

¹⁹ En form av byggnation som haft till uppgift att underlätta flottningen.

²⁰ Högsta chefen för ett sågverk.

egendomar till ett nytt bolag. Det nya bolaget hade tills 1 juli 1903 på sig att inlösa det gamla bolagets tillgångar (37).

3.2 Nordryska Trävaru AB

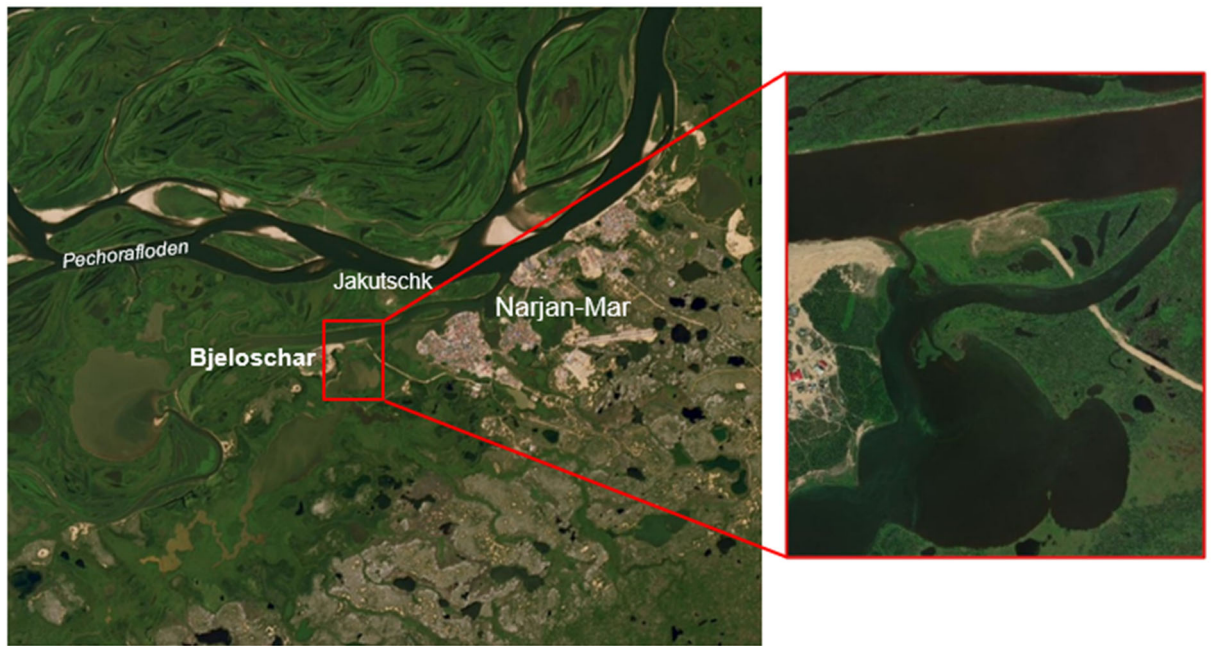
Den 16 mars 1901 hölls en konstituerande bolagstämma för Nordryska Trävaru Aktiebolaget (18), bland grundarna återfanns Gustaf Johanson och L. Stackell från Sundsvall samt ingenjören Axel Engvall (38). Till direktörer utsågs Gustaf Johanson och Erik August Enhörning (18). Nordryska Trävaru AB, med säte i Stockholm, avsåg att avveckla Trävaru AB Petschoras verksamhet och överta dess egendom i syfte att försätta sågverksrörelsen i Ryssland. Aktiekapitalet skulle utgöra minst 300 000 kronor, alltså betydligt mindre än dess föregångare (17).

År 1902 gick företaget med vinst (18) och i juli samma år genomförde bland annat Gustav Johanson en inspektionsresa till Pechora för att undersöka det gamla bolagets anläggningar och verksamhet, samt närvara vid den första utskeppningen²¹ av sågade trävaror därifrån (36). Med tiden hade ryska regeringen låtit segelleden bli utprickad varpå det blev möjligt att skeppa trävaror från Petschora (38). Vid denna tidpunkt hade sågverket i Oserko rivits och återuppbyggt längs Petschora-floden (38).

”Någon båt från sågverket var oss ej tillmötes [...] och efter att 1 timme förgäfves väntat på att blifva afhemtade begåfo vi oss af i roddbåt. Halfväges erhöillo vi den första åsynen af sågverket, hvilket hägrande höjde sig öfver den kringliggande trakten...” (36)

Sågverket var anlagt på en plats som hette Bjeloschar (Figur 6), på samma plats som det gamla bolagets timmermagasin, ca 8 mil från Pechora flodens mynning. Bjeloschar var beläget i närheten av Narjan-Mar som idag en stor stad i området. Närmaste poststation låg i Pustosersk, längre söderut längs floden. Sågverket anlades nära kyrkbyarna Kuja, Telmitz och Jakutsch (36) och låg snett mittemot byn Jakutschk på andra sidan floden. Platsen var belägen vid en gren av Pechora floden från vilken ett smalt sund leder in till en större vattensamling som skyddas från svårare isgång (35). Ångsågen låg på en relativt hög ö och var placerat parallellt med flodstranden. I vinkeln mot floden hade en kanal grävts från floden till vattensamlingen som skulle fungera som sorteringsmagasin. Såghuset i Bjeloschar bestod av 3–4 ramsågar och var utrustad med elektrisk belysning, vilket även brädgården och förvaltarbostäderna var (36).

²¹ Synonymt med ”exportera”. Syftar till att transportera bort trävaror från sågverket för att leverera till kunden eller vidare bearbetning på annan plats.

Figur 6. Belägenheten av Nordryska Trävaru AB:s sågverk längs Pechora floden. Karta: Esri (2023b).

På platsen fanns redan fem arbetarbostäder som tillkommit under Trävaru AB Petschoras verksamhetstid, dessa bestod av: en herrgårdsbyggnad där ingenjör Engvall bodde, en arbetarbarack i två våningar, två mindre timrade bostäder samt en bastu (Figur 7). Två nya arbetarbostäder hade byggts under Nordryska Trävaru AB:s tid. Totalt arbetade 400 personer på sågverket inklusive 7 personer som arbetade med förvaltningen av sågen. Arbetet på sågverket fick kritik för att vara ineffektivt eftersom arbetarna, som till majoritet bestod av ryssar, beskrevs som oerfarna (36).

Figur 7. Mekanisk verkstad i Pechora 1914. Familjen Sundholm som arbetade vid sågen i Kovda var i Pechora för att besöka klostret. Foto: [Sundsvalls museum \(2014b\)](#).

Enligt sammanställningen av inspektionsresan framgick det att både kanalen och den stora vattensamlingen, där timret skulle sorteras, torkade ut vid lågvatten och blev därmed oanvändbara. Istället tillämpades landrullning²², där hästar användes för att dra fram timret till sågen. På grund av hästbrist uppstod dock frekventa driftstopp vid sågverket. Att timret inte kunde lagras i den skyddade vattensamlingen fick betydande konsekvenser. På grund av en ovanligt stor vårflod förlorades en stor del av timret som låg vid sågverket. En del lyckades bärgas men de mesta blev liggande längs flodstränderna. Förlusten, med bärningen inräknat, beräknades uppgå till 165 000 kronor (36).

”Hufvudmassan af timret låg således på det hela taget utan skydd, och när katastrofen helt oförväntadt inträffade, var det för sent och omöjligt med de medel, som då stodo till buds, att kvarhålla det.” (36)

Under tiden för inspektionsresan hade Nordryska Trävaru AB ännu inte fullständigt genomfört övertagandet av de gamla bolagets tillgångar. Baserat på de observerade förhållandena och resultaten drogs slutsatsen att Nordryska Trävaru AB borde fortsätta och expandera verksamheten i Ryssland (36). 1903 utskeppades ca 2 560 standard sågade trävaror från Bjeloschar (19) och året därpå var en aktie i Nordryska Trävaru AB värd 100 kronor (Figur 8) (21).

²² En metod för att transportera timmer inom en sågverksanläggning. Metoden var mycket vanlig i Archangelskdistriktet.

Figur 8. Aktiebrev för Nordryska Trävaru AB år 1904 (21)

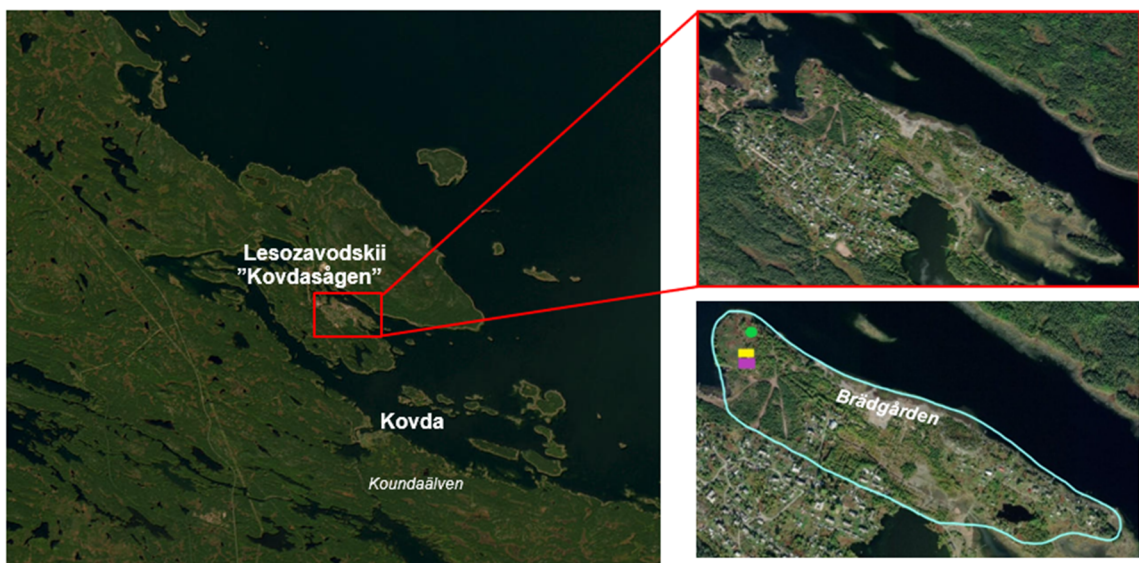
I mars 1904 byggdes ett nytt sågverk på samma plats som det förra (20; 24). Den nya ångsågen var modern och bestod av 7 ramsågar från Bolinders mekaniska verkstad i Stockholm (24). Den nya sågen skulle vara billigare i drift och mer effektiv (20). Vid sågverket hade det tillkommit fler faciliteter som bland annat ett sjukhus bestående av tre rum och en större sjuksal, samt ett badhus (24). Sågutbytet varierade mellan 13–16 stockar per standard sågade trävaror (36; 19; 23).

År 1905 utskeppade Nordryska Trävaru AB 6150 standard sågade trävaror (22), samtidigt pågick en diskussion om att försätta företaget i konkurs (25). Senare samma år sålde bolaget all sin egendom i Ryssland för strax under 500 000 kronor till det norska sågverksbolaget ”Stella Polare Sawmill Company Limited” (26). År 1907 trädde Nordryska Trävaru AB i likvidation (27). Baserat på det material jag insamlat har jag inte lyckats få en övergripande bild över vad som var den underliggande orsaken till denna försäljning. Däremot menar Björklund (1984) att företaget kämpade med ekonomin och var till slut tvungen att sälja sågverket för att undvika en konkurs.

3.3 Trävaru AB Kovda

En konstituerande bolagsstämma för Trävaru Aktiebolaget Kovda, med säte i Uleåborg, hölls i maj 1900 i St Petersburg på hotell Angleterre. Bolagsstiftare var Kiander, Nylander och Volkov. Inbjudna att delta i bolaget var Andreas Wager, Arendt Berggren, Serlakius och Gane. Bolaget hade köpte avverkningskontrakt i skogsområdena Kertti och Vuorajärvi i Uleåborgs län i Finland i syfte att bedriva sågverksrörelse i Ryssland. Aktiekapitalet skulle utgöra minst 600 000 kronor **(13)**.

Trävaru AB Kovda byggde kring sekelskiftet ett sågverk i Ryssland. Sågen omnämns vara belägen vid Kovda vid Kandalaksviken i Vita havet men i själva verket låg den på en holme i havet ca 3 kilometer norr om Kovda, där byn Lesozavodskii ligger idag (Figur 9). När jag i fortsättningen nämner Kovda syftar jag på platsen där sågverket låg. Marken för anläggning arrenderades av ryska staten och låg mellan de två öarna ”Zasetjennyj” och ”Egovsts” **(13)**. Kovdasågen (Figur 10) var praktiskt belägen i nära anslutning till Koundaälvens mynning som användes för att flotta ner timmer **(6)**.

Figur 9. Platsen där Kovdasågen låg. Karta: Esri (2023c). Bilderna till höger är förstoringar av sågverksanläggningen. Blå linje=sågverksområde, rosa rektangel=såghuset, gul rektangel=pannhuset, grön prick=disponent bostaden.

Värdet av anläggningen uppgick till nästan 600 000 Rubel och största aktieägaren var Andreas Wager med 590 aktier. Placeringen av sågverket i Kovda hade en stor fördel genom att det redan fanns ett etablerat ryskt sågverk med en installerad telegraf (Figur 11). Detta underlättade kommunikationen med omvärlden och bedriva affärer **(12)**. Trävaru AB Kovda:s verksamhetstid i Ryssland blev dock en kort historia. I ett protokoll från 1902 framgår det att två aktieägare framfört klagomål över skötseln på Kovdasågen **(13)**, därefter upphör mitt källmaterial.

Enligt Flodén (1959) slutade Trävaru AB Kovda med konkurs på grund av bland annat att en oväntad engelsk konkurrent, i smyg, byggt ett eget sågverk i Kovda.

Figur 10. Kovdasågen. Foto: [Sundsvalls museum \(2014c\)](#).

En av de sågverksarbetare som hunnit arbeta på Trävaru AB Kovda före dess konkurs var en man vid namn Olof Adolf Norberg. Han hade blivit rekryterad av disponenten²³ Andreas Wager och reste 1901 till Ryssland för att arbeta som faktor under ett år. Norberg hade tidigare arbetat på Hörningsholms ångsåg, där han var aktiv i fackföreningsrörelsen, och Strands ångsåg på Alnön. Han erbjöds en årslön på 1 300 kronor samt gratis resa, inklusive kost och logi till och från Ryssland (S4). Även maten och boendet på plats ingick (A; 80). Norberg var osäker på vilket klimat han skulle möta i Ryssland, så hans fru sydde in sin päls i hans egen för att han skulle ha dubbla pälsar med sig. Detta var en försiktighetsåtgärd för att undvika att frysa (A).

”Hur man förbereder sig för åka till ett annat land så långt bort i helvete som det där var. Det är ett tecken på hur lite man visste eller rättare sagt hur väl man försökte förbereda sig.” – Per-Ola Åkerlund

Norberg lämnade hela familjen hemma i Sverige, som bestod av fru och fem barn (A). Hans fru som stannade hemma fick 75 kronor i månaden som kompensation av bolaget för hennes mans frånvaro (80). Han återvände hem år 1902, antagligen

²³ Platschef vid sågverket vars uppgift var att övervaka och leda driften.

på grund av familjeskäl, då hans fru hade fött ett barn under tiden han var borta och förmodligen ville att han skulle komma hem och hjälpa till (A).

”Jag vill inte påstå att han kom hem med svansen mellan benen, men jag tror att han också insåg att det där var inget långsiktigt engagemang för hans del. [...] Till skillnad från de som hade hela sin familj med sig. Dem levde ju kanske ett annorlunda liv och som dessutom gjorde att dem kunde stanna kvar längre. [...] Han kanske längtade hem också vad vet jag.” – Per-Ola Åkerlund

”...det är 30 år sedan min mormor berättade om det här. Då betraktade jag det här som otroligt exotisk. [...] Det är lite speciellt, jag vet inget annat exempel där man flyttade österut. Det här är lite unikt tycker jag.” – Per-Ola Åkerlund

Figur 11. Kovdas radorum. På bilden syns Lars Anton Nilsson Flöjz. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#).

3.4 Kola AB

20 november 1905 hölls en konstituerande bolagsstämma för Kola Aktiebolag med säte i Umeå (16). Bolagets aktiekapital skulle utgöra minst 400 000 kronor (14). Kola AB inköpte skogar i närheten av staden Kola på Kolahalvön med syfte att förädla och sälja skogsprodukter. Styrelsen utgjordes av konsuln Egil Unander-Scharin, disponenten Uno Norman från Byske och grosshandlaren Johan Lidell i London (14; 60). Företaget köpte en befintlig sågverksanläggning som uppförts 1899 belägen vid platsen Drovyanoye, även känt som Drovjanoje, i närheten av

staden Kola i Ryssland (2; 7). Kola AB hade år 1909 förlorat sitt kapital på grund av betydande kostnader för avverkning och flottning, vilka uppstod till följd av utmaningar med att anskaffa arbetskraft och dåliga naturförhållanden (2; 4). Samma år uppges även sågen brunnit ner (7). Även Flodén (1959) beskriver att Kola AB:s sågverksrörelse i Ryssland inte blev särskilt långvarig men anger att sågen brunnit ner redan 1908.

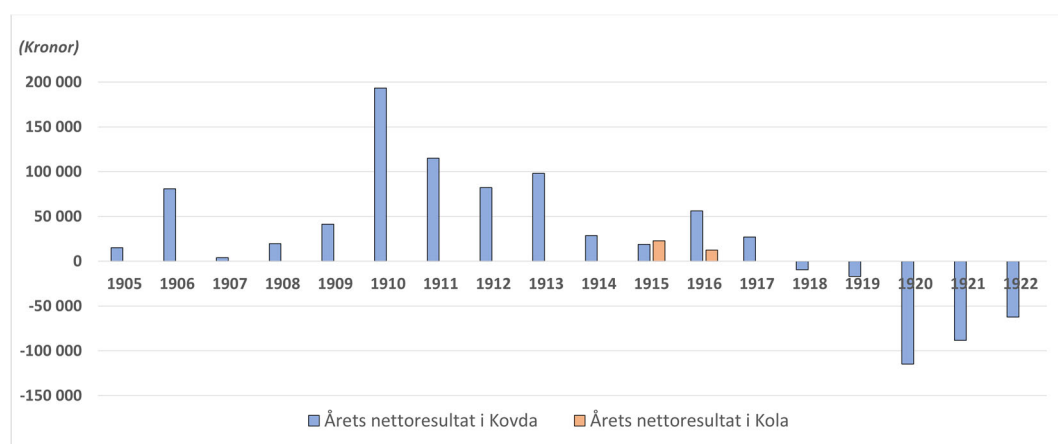
”Vi hava för vår del aldrig sett ett sågverk hava sådana skogstillgångar och förutsättningar att kunna arbeta under nuvarande förhållanden som Kola Aktiebolag, i synnerhet som ingen konkurrens finnes.” (2)

3.5 Kovda AB

Jag har haft möjlighet att studera Kovda AB mer ingående än de andra sågverksbolagen, främst på grund av dess betydligt längre bolagshistoria och det följaktligen mer omfattande källmaterialet.

3.5.1 Ett expansivt Kovda AB

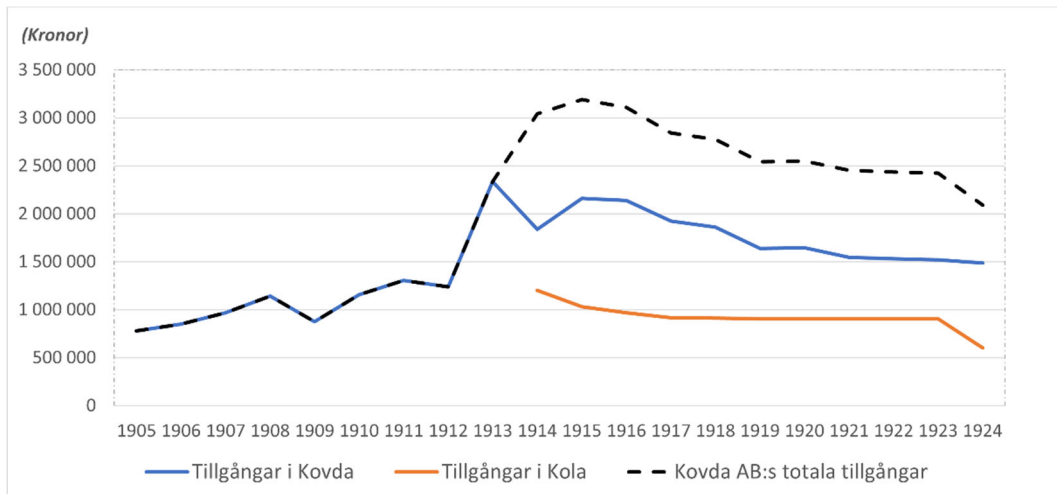
I september 1905 höll Kovda Aktiebolag, med huvudkontor i Sundsvall, en konstituerade bolagstämma (12). Bolagets aktiekapital skulle utgöra minst 450 000 kronor (15) och under samma år anskaffade Kovda AB den gamla Kovdasågen för 665 000 kronor²⁴. Första året gick bolaget med vinst (Figur 12) och större investeringar gjordes i sågverket till följd av att det varit ur drift under en längre tid. Efter genomförda reparationer och kompletteringar av anläggningen, hade företagets tillgångar ökat till 780 500 kronor (Figur 13) (12).

Figur 12. Diagram över Kovda AB:s nettoresultat i kronor för respektive sågverk 1905–1922 (12).

²⁴ 665 000 kronor 1905 motsvarar ca 45 miljoner kronor i dagens penningvärde (Ekonomifakta 2023).

I början beräknade företaget att sågutbytet låg kring 18 stockar per standard sågade trävaror (6). Eftersom bolaget inte hade rätt att bedriva affärer i Ryssland, på grund av hårda bestämmelser mot utländska bolag, bedrevs bolagets verksamhet i privatpersonen Henrik Åslunds namn. Under bolagets första verksamma år skedde avverkningar i skogarna nära sågverket, men på grund av strejk och andra omständigheter som rikliga snöfall, blev utfallet inte som förväntat och uppgick till ca 44 000 timmerstockar (12).

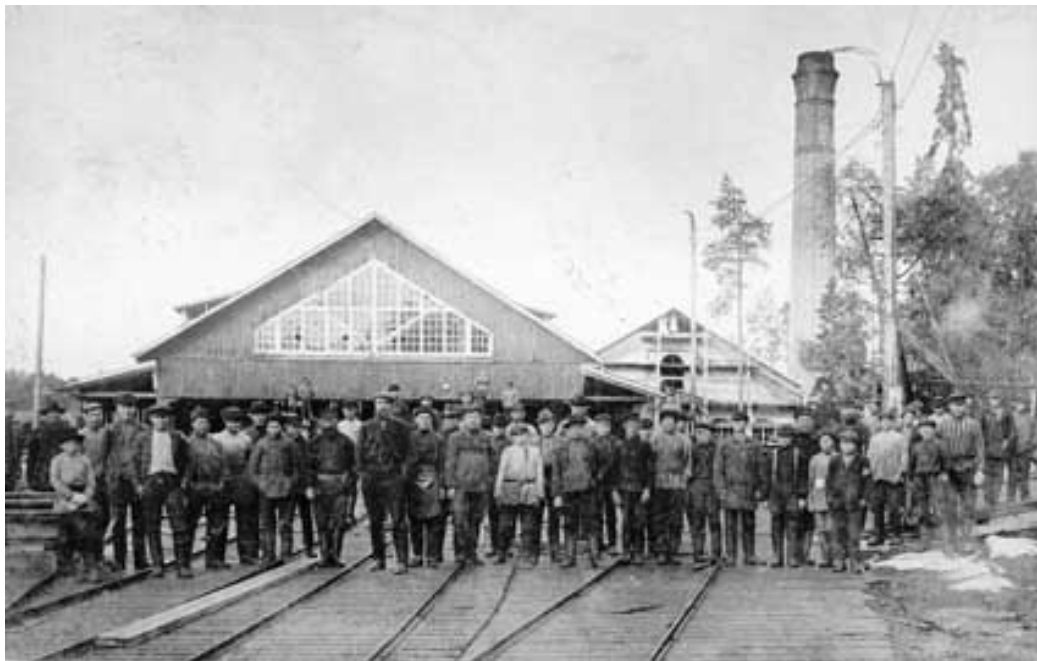

Figur 13. Diagram över Kovda AB:s totala tillgångar och uppdelat efter sågverk 1905–1924, angett i kronor (12).

För att förvalta sågverket (Figur 14) anställde Kovda AB erfarna svenska arbetare (S6)²⁵ som på sikt skulle lära ryssarna att ta över ansvaret för driften (12; 70). Några av dessa tidigt anställda svenskar arbetade som maskinister och sågställare och hade en årslön på 1500 kronor. Styrelsen uttryckte sitt förtroende för ledningen på sågverket som hade till uppgift skapa ordning och effektivitet i verksamheten, trots de speciella arbetsförhållandena i Ryssland. Vid den aktuella tidpunkten var Herman Woehlcke, med engelsk/tysk härkomst, platschef²⁶ vid sågverket. Johan Lindström, en svensk inspektör, arbetade som biträdande platschef (12).

²⁵ S6 hänvisar till "Supplement" efter referenslistan.

²⁶ Platschefen, också kallad disponent, hade till uppgift att övervaka och leda driften av sågverket.

Figur 14. Sågverket i Kovda 1912. Gustav Högstedt till vänster om den randiga skjortan till höger. Foto: [Västernorrlands museum \(u. å.\)](#)

”...men det är förvaltningens afsikt att så småningom låta ersätta svenskarne med ryska arbetare i den mån, som dugliga sådana hinna utbildas, hvarigenom kostnaderna nedbringas och bättre förhållande mellan förmän och arbetare ernås.” (12)

Som flest arbetade uppskattningsvis 40 svenskar vid sågverket i Kovda (92), varav majoriteten kom från Sundsvall och Alnön i synnerhet (70; 92; A; B; C; D). 1905 respektive 1906 flyttad smeden Axel Johansson (Figur 15) och sågverksarbetaren Jonas Jonsson, båda från Alnön, till Ryssland för att arbeta i Kovda (70; C; D). När arbetsbostäderna blev färdiga följde även deras familjer efter till Kovda 1907 (70; C; D).

Figur 15. Ryska arbetare i Kovda tillsammans med smeden Axel Johansson, fjärde mannen från vänster. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#)

Jonas Jonsson beskrivs varit en äventyrslysten person som troligtvis lockades att flytta till Ryssland på grund av dess rika naturresurser och möjligheten att skapa sig en bättre framtid till sig och sin familj (**D**). Jonsson hade tidigare arbetat på sågverk i Sundsvall (**C**) och även i Kovda under uppbyggnadsskedet av sågen där han träffade sin finska fru Kajsa Alatalo som arbetat som kocka åt sågverksbyggarna (Jonsson 1981). Efter att Trävaru AB Kovda gått i konkurs hade Jonas, tillsammans med sin fru, åkt hem till Sverige. Nu hade han alltså återvänt till Kovda med sin familj, som nu även bestod av två pojkar: Konrad och Karl (**C**; **D**).

I början bodde familjen i arbetsbaracker men allt eftersom Jonas fick en högre ställning på sågverket förbättrades familjens livssituation och de hade det relativt gott ställt (Figur 16) (**C**; **D**). Det är troligt att de byggde ett eget hus med en liten gård där de bedrev egen djurhållning och hade möjlighet att odla grönsaker (**D**). Sjukvården i Kovda uppges bestått av en fältskär, en slags militärsjukvårdare (**70**). Barnen gick i en rysk skola där de lärde sig att prata ryska (Figur 17) (**C**; **D**; **70**) och familjen integrerades i lokalsamhället (**C**). I Ryssland var samovaren, en rysk vattenkokare, viktig i alla ryska hem och det dracks te i stora mängder (Figur 18). Bastubad var också ett viktigt inslag i vardagen. Kosten i Ryssland bestod av grovt mjukt rågröd, fisk, lite potatis och kål i alla former. Den ryska befolkningen beskrivs som artiga, pratsamma och sällskapliga (**50**). Familjen levde ett spännande liv och ägnade sig åt jakt och fiske i den ryska vildmarken (**C**; **D**).

”För det förstod jag ju att det var en häftig upplevelse, att dem hade fri tillgång till hela den där vildmarken och att dem hade väl rätt att jaga och fiska och att de hade jaktgevär.” – Eva Bergström

Figur 16. Familjen Jonsson utan för familjens lekstuga i Kovda 1915/1916. Foto: [Västernorrlands museum u. å.](#) Översta raden från vänster: Karl och Konrad. Mellersta raden från vänster: Minny, Kajsa Jemina Jonsson (tidigare Alatalo) med Anna i sitt knä, Jonas Jonsson med Knut och sist Junis (Jonsson 1981).

Figur 17. Skolan i Kovda år 1911. Från vänster Gustav Högstedt, Hedvig V, Oliver Högstedt, Lilly Högstedt, Konrad Jonsson, Alva Nilsson Flöjz, den ryske pojken Viktor, Anna Högstedt och Karl Jonsson. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#)

Figur 18. En grupp svenskar som dricker te i Kovda. Kortet är taget mellan 1904–1910. Från vänster Johan Larsson, Reinhold Sjöström, en man vid namn Eriksson, okänd kvinna, Axel Hägglund och Jonas Petter Sundholm. Foto: [Sundsvalls museum \(2014d\)](#).

”Te är hela folkets nationaldryck, hvilket de också äro mästare att få till verkligt godt och njutbart” (50)

Kovda AB:s andra verksamma år, 1906, var ett mycket framgångsrikt år för företaget. Årets nettovinst uppgick till drygt 80 000²⁷ kronor (Figur 12) och av styrelsen beskrevs bolagets ställning som betryggande (12). Försäljningen hade gått så bra att brädgården blivit i princip tömd på varenda plank och bräda (10). Trots det goda resultatet visar en rapport om förhållandena i Kovda från samma år på allvarliga brister i driften av sågverket, både i såg och brädgård, samt riktade skarp kritik mot arbetsledningen (9).

I rapporten, skriven av bolagsmännen Berggren och Häggqvist, beskrivs själva anläggningen som förstklassig och i gott skick (Figur 19). De gick så långt som att hävda att det var den bästa sågen i hela Archangelsk området. Men samtidigt beskrev de förhållandena i Kovda som präglade av ineffektivitet, resursslöseri, bristande kvalitetskontroller och dåligt ledarskap. Ett av problemen som nämndes var att hamnens infart var smal och grund, vilket gjorde det svårt för fartyg att passera. Rapporten föreslog att en del av sandbanken skulle tas bort och förlänga piren längre ut på djupare vatten. Detta skulle dock kräva ytterligare arbete och investeringar (Figur 20) (9).

²⁷ 80 000 kronor 1906 motsvarar ca 5,3 miljoner kronor i dagens penningvärde (Ekonomifakta 2023).

”Vi hade icke länge gått omkring och beskådat den utmärkta såganläggningen förrän vi började finna skäl till anmärkningar emot förhållanden af den mest nedslående och sorgliga art...” (9)

Figur 19. Kovdasågen från havssidan. Till vänster syns pannhuset och till höger såghuset. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#)

En annan kritik som framgick i rapporten gällde arbetsförhållandena vid sågverket. Arbetarna på sågverket observerades vara lata, oorganiserade och ofta sena till arbetet som började klockan 6:00 och slutade klockan 17:00. Det var vanligt att arbetarna avbröt sågningen så fort arbetsdagen var slut, även om det fanns halvsågat timmer kvar i ramarna. Dessutom ramsågarna genomfördes ompostningen under arbetstid istället för under rasterna. Rapportskrivarna påpekade att detta ledde till betydande förseningar och produktionsförluster. Genom att undersöka gamla sågningslistor kunde det konstateras att under förra Kovdabolagets tid (1901–1902) sågades cirka 450 stockar per dag, medan det nu endast sågades 300 stockar per dag. Rapporten föreslog att ett ackordssystem borde införas istället för timpenning för att öka produktiviteten (9).

Figur 20. 1913 Axel Lindbom som dykare i tjänst hos sågverksbolaget Kovda i Sundsvall vid dess anläggningar i Kovda år 1913. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#)

Kritik riktades även mot att olämpligt material användes för att täcka stabbtaken i brädgården (Figur 21). Under biträdande platschef Lindströms ledning hade stabbarna på brädgården blivit täckta med samma varor som låg i stabben²⁸. Det innebar att varor av högre kvalité användes på ett slösaktigt sätt, samtidigt som det ska ha funnits gott om utskottsbrädor av lägre kvalité att tillgå. Som svar på kritiken framförde platschef Woehlcke att det var en vanligt förekommande metod i Ryssland och att Lindström inte påpekat dess olämplighet. Vid ett besök till det ryska sågverket Russanoffs brädgård, som låg ca 6 kilometer bort, upptäckte rapportskrivarna att detta inte stämde då alla stabbar var täckta med utskottsbrädor. Ytterligare slöseri med högkvalitativt virke observerades vid uppförandet av några banbyggnader i brädgården (9).

²⁸ Stapel med sågat virke. Genom att skapa mellanrum mellan lagren av bräder möjliggörs torkning.

Figur 21. Brädgården i Kovda. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#). I förgrunden syns stabbarna och rälsbanan. I bakgrunden syns skorstenen från pannhuset. Efter att Magnusson tagit över som platschef befordrade han Jonas Jonsson till brädgårdsfaktor (Jonsson 1981).

Rapporten framförde även kritik mot bristen på effektivitet på sågverket. När småvirke²⁹, så kallat lådvirke, skulle lastas på ångaren användes en grupp pojkar som, på ett ”slött och likgiltigt” sätt, bar små laster från stabben till ångaren. Platschefen Woehlcke påpekade att Lindström, inte hade föreslagit några lösningar för att förbättra detta arbetsmoment. Enligt rapportförfattarna hade en lämplig kärria gjort det möjligt för en pojke att utföra det som nu krävde tio pojkar (9). Vid utlastningen³⁰ (Figur 22), istället för att använda rullrännor³¹ för att transportera plankor från stabbarna till lastningsplatsen, användes en ineffektiv metod där några män ”trött och oengagerat” hasade ner plankor medan en stor grupp arbetare väntade på sin tur. Det påpekas att detta var särskilt anmärkningsvärt eftersom det fanns rullrännor tillgängliga på andra platser i brädgården efter förra Kovdabolagets tid (9).

²⁹ Virke framställt huvudsakligen av bakar och ribb.

³⁰ Processen att lasta trävaror på ett fartyg.

³¹ En konstruktion som användes för att lättare transportera det sågade virket.

Figur 22. Hamnen i Kovda 1912. Utskeppning pågår. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#)

Vid utlastning måste en del av virket omkapas eftersom det tagit skada i ändarna av solljuset. Kritik riktas återigen mot biträdande platschef Lindström för att han inte använt elektriska kapverk, också kallat justersågar, i brädgården trots att hela anläggningen var försedd med kabelledningar för just det ändamålet. Istället utfördes kapningen av virket, med två ryssar i vardera ända, med en vinkelsåg och en stocksåg vid utlastning, vilket tar uppemot 7 minuter för varje kapning. Denna ineffektiva metod orsakar stora kostnader jämfört med det vanliga svenska sättet att använda rullrännor och justersågar vid utlastning för att justera virket. Rapportförfattarna hävdade också att de elektriska kabelledningarna i brädgården vittnar om en bättre tidigare ledning på Kovdabolagets tid, jämfört med den nuvarande ledningen som anses vara oduglig (9).

I rapporten riktades hård kritik mot det stora antalet personer som hyrdes in från Archangelsk för att bistå med utlastning och stufning³² under skeppningssäsongen (Figur 23). I vanliga fall bestod arbetskaran av 100 personer, men under maj-september var antalet så högt som 300. Rapportförfattarna ifrågasatte behovet av att importera så många arbetare och noterar att lönen för dessa arbetare låg i genomsnitt på 80–100 kronor i månaden. Trots att två fartyg och en ångare lastades med varor under deras besök vid sågverket, var antalet arbetare överflödigt. Trots att det enligt rapportförfattarna ”krälade det som i en myrstack”, observerades gästarbetarna göra liten nytta, vissa rökte och satt sysslolösa (9).

³² En teknik som används för att packa trävaror tätt tillsammans för transport.

Figur 23. Hamnen i Kovda. På bilden syns fartyget "Tolstik" under skeppningssäsong. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#)

Rapporten innehöll mycket kritik kring ledarskapet på sågverket. Enligt rapporten fanns det för många förmän³³ både i sågen och brädgården, vilket inte bidrog till produktionen utan snarare resulterade i att de mestadels stod och tittade på. För att åtgärda detta föreslogs att antalet förmän skulle reduceras till hälften. När rapportförfattarna framförde sin kritik av driften av sågverket till Woehlcke påpekade han att han aldrig gjort anspråk på att vara fullt kompetent för att leda arbetet på såg och brädgård, och att Lindström sändes till Kovda just för detta ändamål. Woehlcke framhöll att han hade insett att förhållandena inte var ideala, men att han inte ville lägga sig i Lindströms arbete. Biträdande platschef Lindström, som hade skickats till Kovda för att leda sågverksverksamheten, saknade enligt rapporten nödvändiga ledarskapsförmågor. Han ansågs vara passiv i sin roll och delegerade de flesta av sina uppgifter till andra. Som exempel lyfts att Lindström under en strejk en månad tidigare valt att gömma sig i disponentbostaden och lämna Woehlcke att ensam bemöta de arga och hotfulla ryska arbetarna (9).

Vid flera tillfällen ska bolagets direktör, Erik August Enhörning, haft anmärkningar på skogsinspektör Mikael Smith som skötte avverkningarna. Enhörning hävdade att timret var av dålig kvalitet på grund av kvarvarande kviststumpar och vrakstockar. För att undersöka detta närmare granskade rapportförfattarna noga det återstående timret vid sågverket och kunde fastställa att virket från Smiths avverkning i själva verket var av hög kvalitet. De menade på att virket var av samma

³³ Arbetare med större ansvar och som fyllde en arbetsledarroll.

höga kvalité som det fina Rusanoffska virket och att Smiths mångåriga erfarenhet gjorde honom till en värdefull resurs (9).

”För oss tedde sig varorna i brädgården vara af den bästa beskaffenhet, ja så vackra, att vi aldrig sett deras like.” (9)

Rapportförfattarna ifrågasatte istället Enhörnings anklagelser mot Smith och menade att chefen för sågverket saknade nödvändig kunskap för att bedöma skogs- och flottningsförhållandena på plats. För att göra saken värre hade Enhörning uttryckt beröm för förvaltningen på sågverket i Kovda, vilket stod i kontrast till vad som beskrevs i rapporten. Det faktum att chefen för sågverket ännu inte själv besökt sågen anseddes av rapportskrivarna vara djupt problematiskt och orsaken till den undermåliga förvaltningen. I rapporten beskylldes även Enhörning vara ansvarig för den strejk som bröt ut under avverkningen i finska Kallunki. Enligt rapporten ska Enhörning gett instruktioner om att införa beräkning av tum och aln, vilket väckt det missnöje bland arbetarna som lett till strejken (9).

Rapporten drog slutsatsen att både strejken och den dåliga förvaltningen av sågverket har orsakat "härskväckande" förluster. Det konstateras också att det relativt goda resultatet som uppnått berodde på de goda konjunkturerna och en lyckad avverkning och flottning utförd av skogsinspektör Smith. Rapporten rekommenderade styrelsen att ställa krav på att sågverkets chef, under minst sex månader om året, skulle befinna sig på plats för att övervaka verksamheten. Dessutom föreslog författarna att man skulle samarbeta med andra företag i regionen för att minska kostnaderna för inköp av timmer i Finland och Ryssland. Slutligen föreslog de att en extra bolagsstämma borde sammankallas för att diskutera dessa frågor och göra upp planer för framtiden (9).

”Det hufvudsakliga i denna affär liksom i hvarje annan trävaruaffär är inköp af skog, avverkning och flottnings bedrivande på bästa sätt samt en god ordning och ett intensivt arbete vid såg och brädgård. Skötes allt detta ordentligt, så att varorna blifva tillverkade för lägsta möjliga pris, återstår det lättaste arbetet, försäljning och utskeppning.” (9)

Som en direkt konsekvens av rapporten valde Enhörning att avgå som verkställande direktör och Johan Lindström ersattes 1907 (10) av Mauritz Magnusson som biträdande platschef (Figur 24) (12). Det rådde dock delade meningar om rapportens kritik. I en skrivelse till styrelsen i november påpekade Enhörning bland annat i att rapportens uppskattning att 300 stockar sågades per dag, inte stämde. Enligt honom sågades 388 stockar per dag i genomsnitt för perioden januari till augusti 1906. Han menade vidare på att rapporten inte var objektiv och ansåg att rapportskrivarnas anmärkningar och åtgärdsförslag ställde orimligt höga förväntningar på arbetarnas goda vilja och intelligens. Enligt Enhörning var dessa

krav inte ens var uppnåbara i Sverige, än mindre i Ryssland som han beskriver vara mer rättslöst. Han riktar kritik mot att använda sig av svenska förmän som han enligt uppgift ansåg bidragit till oroliga stämningen på sågverket (10).

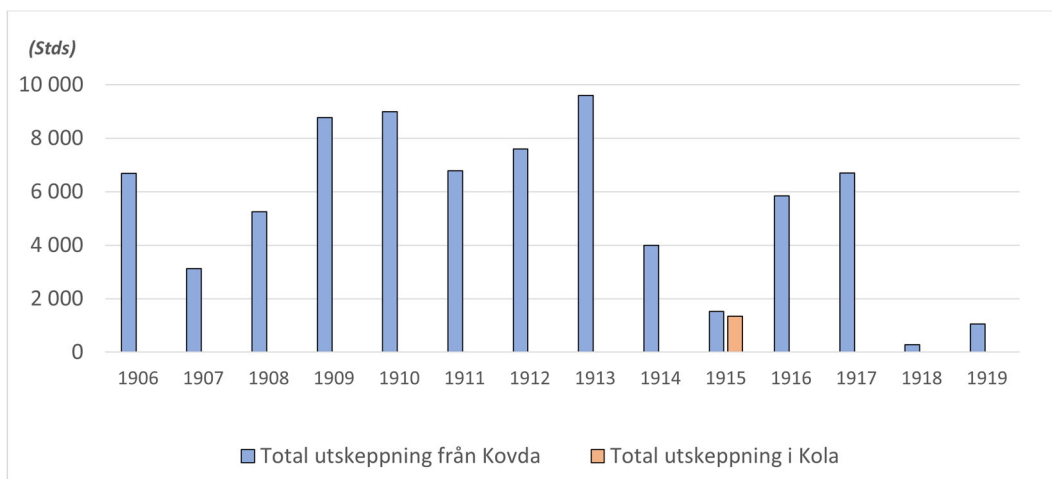

Figur 24. Familjen Magnusson i Kovda under juli 1914. Från vänster Rosa, Minny med sonen Lasse i famnen, Anna-Märta i stolen, Mauritz och Maja-Britta. Foto: tillhörande Anders Luthman.

”Jag vill visserligen inte bestrida, att arbetet vid Kovda icke i alla hänseenden bedrifves såsom önskligt kunde vara, men min åsikt är den, att en genomgående förändring till det bättre icke kan genomföras under rådande politiska förhållanden, ty ansatser i den riktningen skulle helt säkert leda till ödesdigra följder...” (10)

Kovda AB:s nettoresultatet för 1907, visade i enlighet med rapporten, ett sämre nettoresultat än året tidigare och uppgick till endast ca 4 000 kronor³⁴ (Figur 12). Det låga resultatet kan förklaras av den relativt blygsamma utskeppningen det året som uppgick till ca 3 000 standard sågade trävaror (Figur 25). Enligt styrelsen berodde detta resultat på flera faktorer, varav en stor anledning uppgavs vara en strejk som hade uppstått bland arbetarna under avverkningen på vintern ett år tidigare. Detta ledde till en brist på timmer och därmed dyra timmerinköp. Styrelsen angav även de höga arbets- och administrationskostnaderna samt höga räntor som en ytterligare orsak till det minskade nettoresultatet under 1907. Trots det sämre nettoresultatet investerade Kovda AB samma år i tre ångbogserbåtar, ”Svea”, ”Sarpen” och ”Kovda”, och en fjärde bogserbåt var under konstruktion (12).

³⁴ 4 000 kronor 1907 motsvarar ca 250 000 kronor i dagens penningvärde (Ekonomifakta 2023).

Figur 25. Kovda AB:s totala utskeppning från Kovda 1906–1919 mätt i standard sågade trävaror (Std). Majoriteten bestod av sågade trävaror såsom plankor och brädor. En mindre del bestod av splittved³⁵. (12). En standard motsvarar 4,672 m³sk (Jansson 1995).

Efter nedgången i nettoresultatet 1907 ökade Kovda AB:s nettoresultat stadigt under några år. På en skogsauktion i Uleåborg 1909 köpte bolaget ca 100 000 träd för 1,75 finska mark per träd i Tuntsa revir och ca 50 000 träd för 2,6 finska mark per träd i Kitka revir. På en motsvarande auktion i Archangelsk inköptes 50 000 träd i Ryssland till ett styckepris som låg 3 % över skogstaxan³⁶. På grund av kraftigt snöfall blev avverkningen i Finland oväntat komplicerad och dyr. År 1909 införskaffades även en ny ångpanna och på grund av ett ökat behov av arbetsbostäder (Figur 26) byggdes även en ny barack (12).

Figur 26. Arbetarbostäder i Kovda. Foto: [Västernorrlands museum \(u.å.\)](#)

³⁵ Biprodukt i form av plank- o. brädstuppar som tillkommer vid justering av sågat virke.

³⁶ Prissättningstabell för att bestämma värde och underlätta handeln med trävaror och skogsråvara inom skogsbranschen.

”Det där med björnarna, minns jag ju. Det kommer jag aldrig glömma. Björnarna som gick in i barackerna. [...] Det fanns ju mycket vilt. På dagarna när man var ute och jobbade då lämnar man ju sina arbetsbaracker. Jag fick det beskrivet att de som jobbade på sågverket bodde i baracker. Och då tog sig björnarna in i barackerna och... det låter ju som en saga, men dem var därinne och låg i sängar. Och de åt kanske, de fick tag på det som fanns därinne att äta. Det tyckte jag var jättehäftigt när jag var liten, att höra om björnarna som tog sig in i barackerna. [...] Jag tror att de försökte stänga dem ute, men alltså de var så finurliga att nog tog de sig in iallafall.” - Eva Bergström

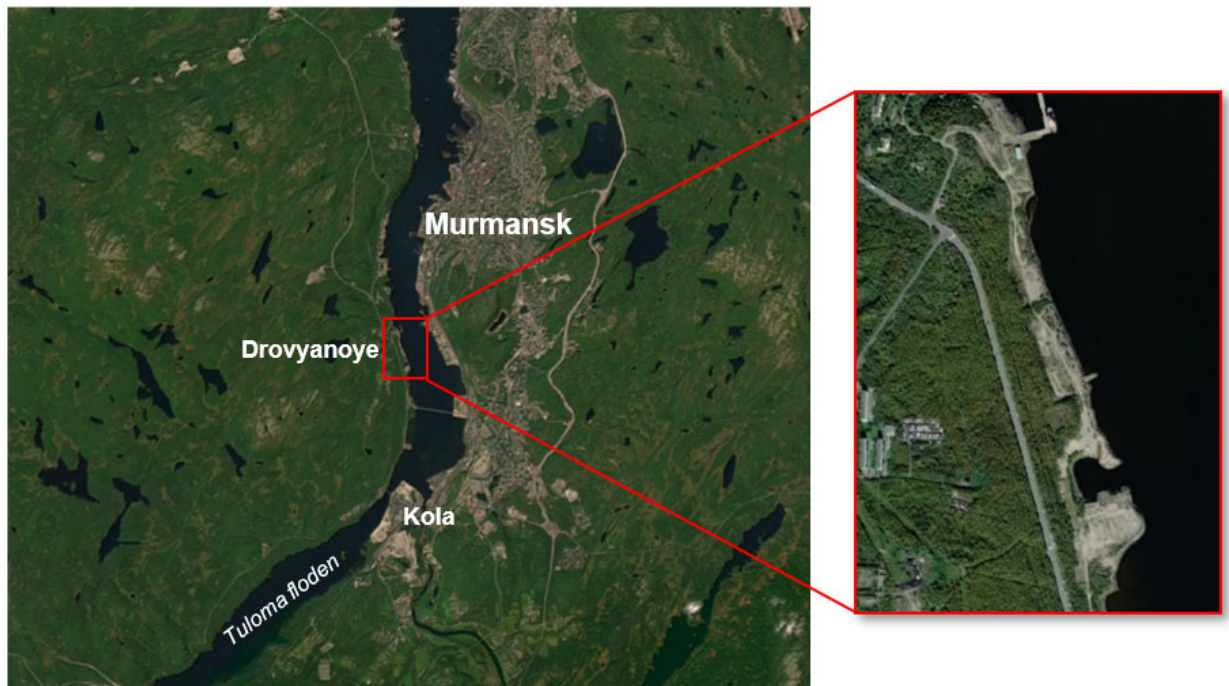
Mauritz Magnusson flyttade i ung ålder från Jämtland till Sundsvall **(B)**. Han arbetade som kassör på Eriksdalssågen på Alnön **(91)** när han 1907 fick förfrågan av Arendt Berggren att arbeta som platschef för Kovda AB i Ryssland, varpå han flyttade dit med sin fru Minny och deras barn **(92)**. Magnusson påstås ha valt att flytta till Ryssland på grund av nyfikenhet och att det var naturligt för honom att ta med hela sin familj. Familjen bodde i en stor och fin träbyggnad i två våningar som beskrivs som en herrgård (Figur 27) och hade tillgång till en barnflicka (S3). Magnusson och hans familj beskrivs haft ett bra liv i Ryssland och att det var ett spännande äventyr att bo där under den tiden **(B)**.

Figur 27. Disponent herrgården i Kovda. Foto: tillhörande Anders Luthman. På den översta bilden till vänster syns Minny och Mauritz Magnusson i den stora salen. Övre bilden till höger syns herrgården snett framifrån. Nere till vänster syns herrgården från vattnet. Nere till höger syns Magnussons barn i deras trädgård med växthus.

”Jag tror det, jag tror det var ett litet äventyr. Jag har fått det för mig att det var så. Det var ju ett äventyr för om man ser till vilken tid det var man gjorde det här. Det var ju lite häftigt liksom. Det är ju en stor grej om man skulle göra det idag.”
– Anders Luthman

Företaget slog rekord 1910 då de gjorde en nettovinst på nästan 200 000 kronor³⁷ (Figur 12). Mellan 1910 och 1913 gjorde företaget flera starka resultat men inte på samma nivå som 1910. Under samma period valde Kovda AB att expandera sin affärsverksamhet till Kola vid Murmankusten (**12**). Bolaget hade tidigare förvärvat arrenderätten till sågplatsen Drovyanoye (**3**) och 1913 förvärvade de även ett 10-årigt avverkningskontrakt från Forststyrelsen i Archangelsk, vilket omfattade en halv miljon timmerstockar. Skogsinspektörerna Mikael Smith och Oskar Andersson fick i uppdrag att undersöka skogs- och flottningsförhållandena i Kolaområdet (**16**). Sågplatsen Drovyanoye (Figur 28) låg längs Tuloma flodens västra strand mittemot Murmansk (**7**), samma plats som Kola AB haft sitt sågverk innan det brann ner. Sågverket existerade inte ännu men planerades att byggas till en kostnad av strax under en kvarts miljon kronor (**16**). I slutet av år 1913 hade Kovda AB:s tillgångar ökat till 2,3 miljoner kronor (Figur 13). Sågverket i Kola stod färdigt i slutet av juli 1914 och kort därefter bröt första världskriget ut (**12**).

Figur 28. Platsen där Kolasågen låg. Till höger är en förstoring av sågplatsen Drovyanoye. Karta: Esri (2023d).

³⁷ 200 000 kronor 1910 motsvarar ca 12,5 miljoner kronor i dagens penningvärde (Ekonomifakta 2023).

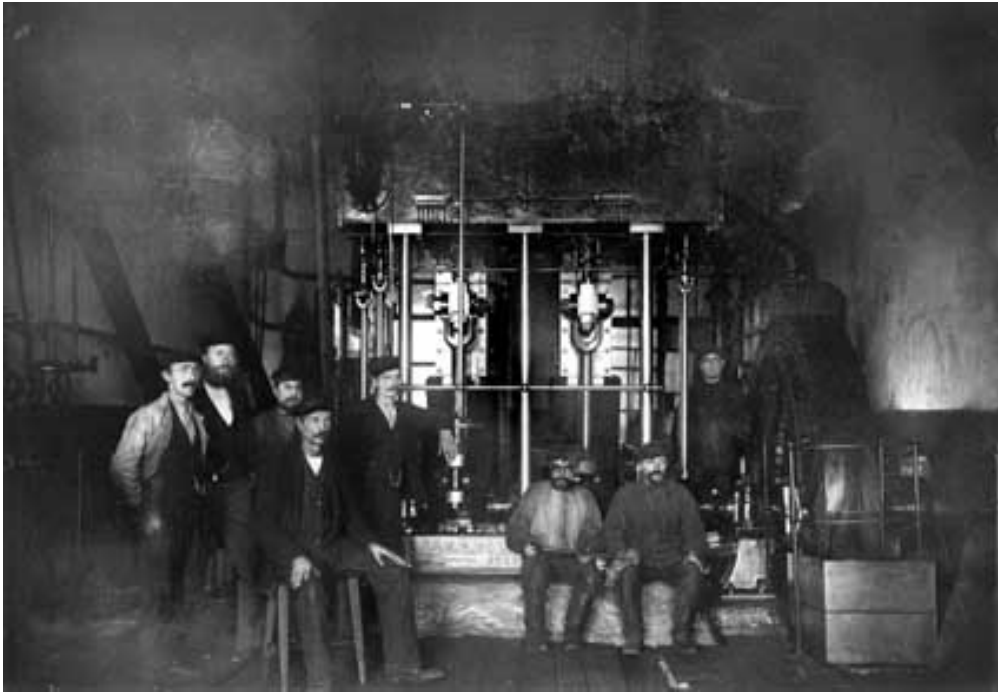
3.5.2 Krig, ockupation och revolution

Efter krigsutbrottet väntade en utmanande tid för Kovda AB. Utöver de osäkra försäljnings- och skeppningsförhållandena som orsakats av kriget (40) hade även företaget oturen att såghuset i Kovda brann ner 1914 (Figur 29) (5;6). Vid återuppbyggnationen införskaffades moderna maskiner från Bolinders mekaniska verkstad i Stockholm och sågverket utrustades med 6 nya ramsågar. Maskin- och pannrummet klarade sig oskadd från elden (Figur 30), som för övrigt också bestod av maskiner från Bolinder (6).

Figur 29. Nedbrunnen såg i Kovda 1914. Foto: [Västernorrlands museum \(u. å.\)](#). Byggmästare Söderlund från Alnö fick återvända för att bygga upp den nya sågen (Jonsson 1981).

Bolagets drabbades också av ”vidriga naturförhållanden” under sommarens flottning i Kola år 1915. Flottningen misslyckades och allt timmer, 76 000 stockar, låg kvar i ådalarna. Till följd avstannade all verksamhet vid sågverket i Kola under ett års tid. Trots de dåliga väderförhållandena, lades en stor skuld på inspektorn Oskar Andersson som styrelsen hävdar inte skött flottningen med tillräckligt förutseende och engagemang. Andra bidragande faktorer till den misslyckad flottningen sades bero svårigheten att få tag både proviant och på dugliga arbetare. Även avverkningen i Ryssland begränsades av svårigheterna att få tag på arbetare och proviant, det var också brist på hästar (12). Ingen avverkning genomfördes i ryska skogar från 1916 och framåt. För att kompensera bortfallet av timmer ökade Kovda AB avverkningen i norra Finland (40). Ett år efter att kriget inletts gjorde företaget sitt lägsta nettoresultat på flera år och från år 1915 och framåt gjordes inga utdelningar till bolagets aktieägare (12).

Figur 30. Maskinisten Lars Nilsson Flöjz, fjärde mannen från vänster och sågställaren Anders Högstedt, femte mannen från vänster, bredvid Kovdasågens ångmaskin. Foto: [Västernorrlands museum \(u. å.\)](#).

Ytterligare otur drabbade företaget under 1915 när krigsmyndigheterna i Ryssland utan tillstånd började använda kajen och brädgården i Kola som upplagsplats, de betalade emellertid en mindre avgift (12). Under hösten 1916 meddelande krigsmyndigheterna att de ville köpa hela sågverk med tillhörigheter för krigsändamål och hotade med krigsrekvisition, varav förhandlingar pågick under en viss tid (4; 12; 40). Efter att det svenska bolagets anbud ansågs vara för högt beslutade ryska staten under våren 1917 att beslagta sågverket i Kola utan ersättning (12; 40). Samtidigt gick startskottet för den ryska revolutionen i mars, den så kallade "Februarirevolutionen". De följande åren präglades av osäkert kring huruvida ryska staten skulle behålla kontrollen över sågverket eller inte. Endast en dokumenterad utskeppning från sågverket i Kola finns tillgänglig, då cirka 1 350 standard sågade trävaror utskeppades år 1915 (Figur 25) (12).

Från 1917 och framåt inskränktes driften i Kovda till den grad att endast två av sex ramsågar var i drift (40) och från och med 1918 gick Kovda AB med förlust. Företaget fortsatte att kämpa med osäkra försäljnings- och skeppningsförhållandena orsakat av det oroliga politiska läget i världen och i Ryssland. Bland annat hade engelska myndigheter utfärdat förbud mot privata tonnager med destination till Vita Havet. På grund av svårigheterna kunde endast en last av ca 1 000 standard sågade trävaror utskeppas från Kovda år 1919, vilket ändå var en förbättring gentemot året tidigare då ingen utskeppning ägt rum (12). Vid ett tillfälle uppehöll sig beväpnade grupper som stödde de "röda" i skogen runt Kovda

i 10 dagar. Under nätterna gjorde de räder i intilliggande byar för att få tag på förnödenheter. På grund av detta befarades att även sågverket skulle drabbas, särskilt eftersom de nyligt fått en stor leverans av mjöl, socker och fläsk från England. För att skydda sågverket infördes ett vaktschema dygnet runt på holmen där sågen låg. Lyckligtvis klarade sig sågen utan några angrepp och provianten förblev intakt **(90)**.

Den ryska regeringen i Arkhangelsk kom emellertid med ett erbjudande om att återlämna sågverket i Kola och förhandlingar om villkoren inleddes. Men innan överlämnandet av sågverket blev realiserat blev den "vita" regeringen i Arkhangelsk avsatt i februari 1919, och sågen fortsatte att vara under rysk kontroll **(12; 40)**. Enligt Kovdasågens dåvarande platschef, Mauritz Magnusson, uppehöll den "vita" regeringen en skenbar ställning ända fram till februari 1920. I slutet av samma månad skedde ett politiskt maktskifte då röda flaggor sågs sticka upp ur snön i närheten av sågverket **(90)**. I samband med att en Bolsjeheviksregering inrättats i norra Ryssland upphörde alla handelsförbindelser med utlandet och så även all bolagets rapportering om utskeppning **(12)**.

3.5.3 Sågverksarbetare på landsflykt

Under denna tidsperiod började flera svenska sågverksarbetare (Figur 31 och 32) vilja lämna Ryssland **(70; 90; B; C; D)**. Det beskrivs som svårt att få utresetillstånd från Ryssland under inbördeskriget, vissa sågverksarbetare fick avslag flera gånger på sin utreseansökan **(70)** och vissa fick aldrig sin ansökan beviljad **(C; D)**. I mars 1920 nationaliserades all bolagets egendom, vilken i praktiken betydde att båda sågverken med tillhörigheter blev konfiskerade av Ryssland **(12)**. Samtidigt kände disponenten Mauritz Magnusson sig tvungen att lämna Kovda och återvände till Sverige tillsammans med sin bror Carl Edvard Magnusson **(12; 90)**.

Figur 31. Personer i Kovda. Fr.v. Wille Åsman och Wiberg som bägge var Bolinders montörer. Som trea står Bernhard Johansson, Gustav Jansson och de två sista herrarna är maskinuppsättarna Bergqvist och Nilsson. Damerna i bakgrunden fr.v. maskinmästare Lars Nilsson Flöjz hustru Kristina. Den lille pojken är smeden Axel Johanssons son. Foto: [Västernorrlands museum \(u. å.\)](#).

Figur 32. Från Högstedts trappa i Kovda. Foto: [Västernorrlands museum \(u. å.\)](#).

”Det började väl och brinna under fötterna som jag förstår. Och det var väl i samband med det som han (Mauritz Magnusson) stack därifrån. [...] Jag vet inte om det var order uppifrån, för han var ju inte ensam. Det var ju fler som stack och om dem kanske hade pratat ihop sig på något sätt och insett att det var dags att åka nu. [...] Det enda jag vet det är väl att dem på plats hade sagt att han aldrig behövt stuckit. Därför att han var omtyckt så han hade gärna fått stanna.” – Anders Luthman

Magnusson uppger i sina egna anteckningar att han valde att fly från Ryssland (S3) för att han inte längre kunde utföra sitt arbete som chef för sågverket, men främst för att hans bror Carl Edvard behövde lämna landet av säkerhetsskäl (90). Vid sin avresa lämnade bröderna kvar i princip allt de ägde, där Mauritz egendom värderades till ca 39 000 kronor och Carl Edwards till ca 3 700 kronor (41; 42). Två ytterligare personer följde med på resan, Konstantin Olovjannikoff, chef på det engelska sågverket och Erik August Wallin som kände till skogarna väl. Även Anton Petrovitch Jefsejeff, chef för det ryska sågverket, hade planerat att följa med men valde att stanna då han bedömde det som säkert i Kovda. Han blev senare samma år arkebuserades i Archangelsk, anklagad för att ha skrivit en rapport om förhållandena vid det ryska sågverket till dess ägare i London (90).

Magnusson och hans följeslagare började sin resa mot Sverige natten den 1 mars 1920 och på grund av att de inte hade något utresetillstånd var de tvungna att smyga ut ur landet. Endast ett fåtal personer visste om deras planer. De flesta trodde att de skulle jaga björn i ryska Karelen som de vanligtvis gjorde den tiden på året (Figur 33). Första delen av resan beskrivs som mest spännande och mest kritisk. Ungefär en mil från sågverket behövde de passera järnvägen där det fanns en militärvakt posterad. Då det bara var svenskarna och ett fåtal ryssar som kunde åka skidor behövde de inte oroa sig för att bli förföljda så länge de fick ett litet försprång. Det fanns nämligen ont om vägar för hästskjuts i området.

På grund av det politiska läget i landet undvek de bebyggda områden, vilket försvårade och förlängde resan. I de byar de passerade märktes tydligt det oroliga politiska läget och de blev inte vänligt mottagna, även fast Magnusson var ett välbekant ansikte i dessa byar. I en by hade Magnusson emellertid en pålitlig vän, den svenska skogstjänstemannen Jörke, som för några år sedan misshandlats så svårt av de ”röda” att han hade förlorat båda ögonen. Hemma hos Jörke togs samovaren fram och det bjöds på te. Då stämningen var fientlig i byn var de tvungna att skynda sig därifrån. Slutligen efter sju dagar nådde de finska gränsen (90).

Figur 33. På Björnjakt. Mauritz Magnusson mest troligt till höger. Foto: tillhörande Anders Luthman.

Även situationen för brädgårdsfaktor Jonas Jonsson och hans familj förändrades när den ryska revolutionen bröt ut. Familjen drabbades av ransoneringar och fick delar av sin egendom beslagtagna. Jonas Jonsson och hans familj var en av de svenska familjer som inte tilläts lämna landet. Jonas uppges ska ha ångrat att han inte reste hem med familjen medan det fortfarande fanns tid men på grund av plikt känsla gentemot bolaget stannade han kvar tills det inte längre gick att resa. Bara den näst äldsta sonen, Karl Jonsson, lyckades fly med båt 1920 till Sverige. Efter hemkomsten bodde Karl hos sin farmor på Alnön (D).

”Han (Karl Jonsson) var ju så ung och ändå hade bestämt sig för att ta sig därifrån. Det måste ju ha berott på att det var en ohållbar situationen och att de andra inte fick ge sig iväg.” – Eva Bergström

”Det var ju en resa på liv och död för morfar (Karl Jonsson). Han var ju nära att inte överleva det. Han fick ju inte bli upptäckt för att då hade han ju blivit arkebuserad när han flydde från Ryssland. [...] Gränsen var ju stängd. Han var ju illegal. Han hade inga papper, han hade inget tillstånd att resa.” – Åsa Gunnarsson

”Han (Karl Jonsson) satt ju och höll emot när de var å ryckte i någon dörr. Och det minns jag som så hemskt. Det lät som att i sista sekunden kom han upp på den där båten och gömde sig och sen när då båten hade lämnat stranden då vågade han sig ut därifrån.” – Eva Bergström

3.5.4 Nationaliseringen

Samma år som bolagets egendom nationaliserades 1920 rapporterade Kovda AB en stor nettoförlust på 115 000 kronor³⁸ (Figur 12). Bolagets styrelse stod inför två möjliga scenarier. I det första scenariot förblev bolagets egendom konfiskerat och i det fallet kunde bolaget endast invänta en eventuell ersättning. I det andra scenariot fick bolaget tillbaka sin egendom och kunde fortsätta bedriva sågverksrörelse. Framtiden för bolaget var nu helt beroende av utvecklingen i Ryssland. Inställningen hos styrelsen var dock att det bara var en tidsfråga innan nationaliseringen upphävdes. Följaktligen koncentrerade sig styrelsen på att anskaffa kapital för att hålla bolaget flytande under tiden de väntade på att återfå sin egendom. För att betala sina räntor och skulder bad styrelsen bolagets aktieägare om att låna ut pengar, vilket en del var villiga att göra **(12)**.

Under 1921 rapporterade styrelsen att bolagets ställning var ytterst oroväckande och att det snart inte fanns pengar för att betala av räntor och skulder **(12)**. Samma år rapporterade två nyligt hemkomna svenskar från Kovda att det nationaliserade sågverket var i relativt gott skick. Däremot hade sågen under rysk ledning använts för att tillverka 1000 standards sågade trävaror. De berättade även att 17 personer, bestående av svenska arbetare och deras familjer, fortfarande befann sig kvar i Kovda samt att det rådde brist på mat och andra förnödenheter **(5)**. Under åren 1921 till 1922, började däremot företaget sakta återhämta sig ekonomiskt i och med det ökande nettoresultatet, däremot gick bolaget fortfarande med förlust **(12)**.

1922 inbjöds Kovda AB av ryska staten att diskutera ett förslag om att återfå sågverken. Mauritz och Carl Edvard Magnusson reste därför till Moskva i juli för att delta i förhandlingarna. Då förslaget från den ryska sidan innebar att bolaget i princip behövde köpa tillbaka sina egna sågverk, fanns ingen tanke på att gå med på erbjudandet. Ett norskt och ett nederländskt sågverksbolag gick däremot med på förslaget och köpte tillbaka sina sågverk, men det skulle sedan visa sig att de blev vilseledda och gjorde ytterligare förluster. Direkt från Moskva reste bröderna Magnusson till Kovda för att inspektera förhållandena där. Sågverket var i gott skick, däremot hade de två andra sågverken i området, ett ryskt och ett engelskt, lagts ner. Kvar på sågen fanns fortfarande svenska sågverksarbetare och förmän (Figur) **(90)**.

³⁸ 115 000 kronor 1920 motsvarar ca 2,5 miljoner kronor i dagens penningvärde (Ekonomifakta 2023).

Figur 34. Gruppbild från Kovda. Främre raden fr. v. Karl Jonsson, Konrad Jonsson, Alva Nilsson Flöjz, Lilly Högstedt, Oliver Högstedt, Gustav Högstedt. Andra raden fr. v. Kajsa Jemina Jonsson med sin dotter Junis Jonsson, Anna Nilsson Flöjz, Kristina Nilsson Flöjz, okända personer resten av raden. Tredje raden fr. v. Jonas Jonsson, Lars Anton Flöjz, Henny Nilsson Flöjz, okända personer resten av raden. Foto: [Västernorrlands museum \(u. å.\)](#).

Under perioden 1919–1924 genomförde den ryska utredningskommissionen en undersökning av ersättningsanspråk från svenska privatpersoner och bolag vars tillgångar påverkats av revolutionen och inbördeskriget i Ryssland (43). I utredningens dokumentation framgår att Kovda AB:s bogserbåt Tolstik (Figur 23) varit beslagtagen av ryska staten under krigstiden, varav pannan blivit så ansträngd att den gått sönder. Vidare beskriver Berggren att det inte bara var deras egna två sågverk som drabbats, utan att alla sågverk i Ryssland verkade blivit nationaliserade. Kovda AB:s begärda skadeståndsanspråk uppgick 1922 till 4,7 miljoner kronor, vilket motsvarar 147 miljoner kronor i dagens penningvärde. I sitt skadeståndsanspråk intygar Berggren att Kovda AB inte tagit några lån i Ryssland för anläggningen och driften av sina sågverk (40).

Mellan 1922 till 1924 hyste styrelsen, tillsammans med Kovda AB:s fordringarägare, fortfarande förhoppningen om att utvecklingen i Ryssland skulle vända. Därför var det deras vilja att bolaget inte skulle gå i likvidation ännu, trots att bolaget vid denna tidpunkt var tvungen att betala av räntor och skulder med reservfonden. I 1925 års revisionsberättelse skriver bolagets revisorer att bolaget är skyldig att träda i likvidation eftersom aktiekapitalet gått förlorat på grund av nationaliseringen. Efter det upphör styrelseberättelserna (12). I juli 1926 beslutar styrelsen för att avveckla Kovda AB och uppgifter om likvidationen registrerades i aktiebolagsregistret (11).

Däremot förefaller det som att likvidationen inte fullbordats. Detta styrks av att tingsrätten i Sundsvall i oktober 1939 gav den före detta platschefen, Mauritz Magnusson, i uppdrag att ta hand om bolagets egendom och bevaka dess intressen. Vidare utses han till likvidator för Kovda AB år 1940. I ett brev till Kungliga Patent- och Registreringsverket skriver Magnusson i mars 1958 att likvidationen fortfarande inte är avslutad. Inte förens år 1972 ansågs bolaget vara upplöst (8).

Livsödet för Jonas Jonsson och hans familj, som blev fast i Ryssland, beskrivs som en tragedi. Jonas äldsta son, Konrad, hamnade i fängelse där han insjuknade i tuberkulos och avled kort efter sin frigivning. Jonas själv hamnade i ett arbetsläger under en viss tid. Familjens öde fick djupgående effekter på Karl, som bar på en stor saknad efter sin familj och slet tidvis med alkohol problem. Trots svårigheterna beskrivs han som en vänlig och omtänksam man. Han arbetade som svetsare i Stockholm och fick flera intressanta uppdrag som tolk eftersom det var ovanligt att prata ryska på den tiden. Karl kämpade för att återse sin familj och träffade vid två tillfällen sina syskon i Ryssland under 1960-talet (D).

”Ja, så har jag alltid fått det beskrivet att de som blev kvar inte fick något bra liv. De fick kämpa hårt. Sen som sagt senare i livet försökte de återknyta kontakten, men det var ju jättesvårt att få visum för att ta sig i landet. När de väl var där så fick de ju inte besöka alla släktingar.” – Eva Bergström

”De kunde inte ju inte svenska hans yngre syskon. När han väl förenades med dem så pratar de bara ryska, de pratade nästan inte svenska alls.” – Åsa Gunnarsson

”Stor tragedi eftersom de blev kvar där, det var bara morfar som kom hem. De ville ju komma hem men de kom sig aldrig hem.” – Åsa Gunnarsson

”...hans pappa ångrade bittert att han inte tog med sig familjen till Sverige i tid. Och att han hade varit så plikttrogen mot det här sågverksbolaget. Det grämde han sig för det gick ju käpprätt åt helvete egentligen för den här familjen.” – Åsa Gunnarsson

DISKUSSION

I denna diskussion kommer jag att diskutera kring den svenska sågverksindustrins etablering och verksamhet i nord europeiska Ryssland kring 1900 och sätta den i kontext i förhållande till tidigare forskning och annan litteratur.

4.1 Drivkrafterna att flytta till Ryssland

Den primära drivkraften bakom etableringen av svenska sågverk i Ryssland berodde sannolikt på en tilltagande brist på riktigt grovt sågtimmer i Norrland. Detta överensstämmer med Sejersteds (1980) tolkning av bakgrunden till varför de norska sågverksentreprenörernas expanderade österut. De norska entreprenörerna som etablerade sig i Ryssland beskrivs av Sejersted (1980) som okonventionella, resursstarka och driftiga personer som såg möjligheter där andra såg svårigheter. Till viss grad kan dessa likheter även urskiljas bland de svenska sågverksentreprenörerna. Jag tror också att de omfattande och dittills oexploaterade skogstillgångarna i Ryssland var en ytterligare drivkraft. Det återuppväckte en vision om "guld och gröna skogar" hos de svenska sågverkspatronerna. Sejersted (1980) beskriver dessa drivkrafter som "push" respektive "pull" faktorer.

Ett tydligt exempel på varför de stora skogstillgångarna fungerade som en pull-faktor var det höga sågutbytet i Ryssland. Trävaru AB Petschora, uppskattade 1898 sågutbytet i Ryssland till att det bara behövdes 10–12 stockar per standard sågade trävaror. Detta kan jämföras med motsvarande siffra i Sundsvallsområdet år 1900, som uppgick till 43 stockar per standard sågade trävaror (Björklund 1984). Man bedömde alltså att timmerträden var mycket grövre i norra Ryssland. Det faktiska sågutbytet var något lägre än vad Trävaru AB Petschora beräknat, men visade ändå på ett betydande värdeutbyte. Nordryska Trävaru AB rapporterade till exempel ett sågutbyte på 13–16 stockar per standard sågade trävaror. Enligt Björklund (1984) uppgick Kovda AB:s genomsnittliga sågutbyte till 18 stockar per standard sågade trävaror, vilket överensstämmer med företagets preliminära uppskattning.

Dessa uppgifter tyder på att sågverkspatronerna var väl medvetna om de fördelaktiga råvaruförhållandena i Ryssland och insåg potentialen för stora vinster. Det verkar inte heller som att sågverksbolagen haft några större svårigheter att få

till stora avverkningskontrakt i Ryssland och i Finland. Med tillgången till sådana rikliga skogstillgångar hade de svenska sågverken goda förutsättningar att etablera sig i Ryssland och bedriva produktion och export av trävaror.

Det är däremot svårare att entydigt svara på vad som drev svenska sågverksarbetare att flytta till Ryssland, eftersom det dels varierade mellan olika personer och jag har dessutom haft begränsat med källmaterial för att besvara denna fråga. En viktig faktor som jag kunnat hitta var de höga lönerna som erbjöds av de svenska sågverksbolagen i Ryssland. Baserat på resultatet i denna studie och annan litteratur, varierade årslönerna för sågverksarbetare anställda vid Trävaru AB Kovda mellan 1000–1500 kronor (Anon. 1948; Flodén 1959). I början av Kovda AB:s verksamhetstid låg medelårslönen i början på 1500 kronor. Medelårslönen vid Trävaru AB Petschora var något lägre, cirka 970 kronor. Det bör dock noteras att årslönerna hos Trävaru AB Kovda och Kovda AB var baserade på sågverksarbetare med något högre befattningar, vilket kan förklara skillnaden mellan dem och Trävaru AB Petschora.

För att jämföra detta med vad sågverksarbetarna hade tjänat om de stannat kvar i Sverige gjorde jag en jämförelse med medelårslöner vid sågverk i Sundsvallsområdet. Enligt Cornell (1982) är årslöner för sågverksarbetare inte särskilt väldokumenterade men rapporterar att medelårslönen för arbetare vid Johannesviks sågverk på Alnön var 709 kronor mellan 1876–1880 (Cornell 1982). Nationellt sett låg dock medelårslönen för sågverksarbetare något högre, 788 kronor. Även om detta inträffade några år före perioden för denna studie, verifierar Cornell (1982) att årslönerna förblev relativt oförändrade fram till sekelskiftet. Enligt Sågverks- och Brädgårdsarbetareförbundet tjänade majoriteten av sågverksarbetarna mellan 11 och 25 öre per timme år 1898 (Strömbäck & Schnell 1979). Om man räknar med att norrländska sågverksarbetare arbetade i genomsnitt 65 timmar i veckan (Cornell 1982), motsvarar det en årsinkomst mellan 371 och 845 kronor.

Sammanfattningsvis fick alltså sågverksarbetarna mycket bättre betalt i Ryssland. Det verkar inte heller som att svenskarna arbetade fler timmar i Ryssland, trots den högre lönen. I Kovda var arbetsdagarna vanligtvis 11 timmar långa, troligtvis med något avbrott mitt på dagen. Denna ekonomiska fördel var troligtvis en stark lockelse och gjorde det möjligt för arbetarna att förbättra sin levnadsstandard och ge bättre ekonomiska möjligheter för sina familjer.

Utöver de ekonomiska incitamenten fanns det stora arbetsmöjligheter i Ryssland på grund av den snabba expansionen av den svenska sågverksindustrin där och det följande stora behovet av erfarna arbetare. Denna arbetsmöjlighet var särskilt attraktiv för sådana arbetare som blivit svartlistade och arbetslösa i samband med

den stora fackföreningsstriden i Sundsvallsområdet 1899 (Strömbäck & Schnell 1979; Jonsson 1981). I enlighet med resultaten från min studie, påstår Flodén (1959), Anon. (1948) och Jonsson (1981) att många av de svenskar som blev anställda vid sågverken i Oserko, Bjeloschar och Kovda runt sekelskiftet var hemmahörande från Alnön. Detta sammanfaller tidsmässigt med fackföreningsstriden i Sundsvall 1899, och eftersom många invånare på Alnön var aktiva inom fackföreningsrörelsen (Strömbäck & Schnell 1979) tolkar jag det som att arbetslöshet varit en stor bidragande faktor till varför så många från Alnön valde att söka sig till Ryssland för arbete. Möjligheten att hitta ett arbete i Ryssland kunde vara en nödvändig lösning på ekonomiska bekymmer. Denna grupp sågverksarbetare verkade också trivas i Ryssland då de vid bildandet av Kovda AB återvände till Ryssland kring 1906 (Flodén 1959; Jonsson 1981).

För vissa arbetare var även äventyret och nyfikenheten en bidragande faktor till att flytta till Ryssland. Att arbeta och leva i en helt annan kultur och miljö var en spännande möjlighet och en lockande utmaning. Erfarenheterna från att bo och arbeta i Ryssland kan ha varit en viktig och intressant del av deras personliga berättelser och identitet. Jag tror även att familj och släktband spelade en viktig roll i beslutet att flytta till Ryssland. I många fall följde arbetarna efter familjemedlemmar eller släktingar som redan hade flyttat dit och funnit arbete på de svenska sågverken, vilket stämmer överens med Flodén (1959) och Jonsson (1981). Släktband var även viktigt på de norska sågverken (Ullberg 2000). De sociala banden och nätverken som skapades i Ryssland kan ha underlättat utvandringen och bidragit till att skapa en mer sammanhållen och stöttande gemenskap bland de svenska sågverksarbetarna.

Slutligen tror jag att sågverksbolagens starka anknytningar till Sundsvall gjort sågverksarbetare mer benägna att flytta. Det faktum att majoriteten av arbetarna rekryterades från Sundsvall, och i synnerhet Alnön, innebär att rekryteringen skedde lokalt. De sågverksarbetare som flyttade till Ryssland var i stort sett kapabla män från Sundsvallsområdet, troligtvis aktiva i föreningsrätt och som vågade anta en utmaning.

4.2 Arbets- och levnadsförhållanden

De svenska arbetare som stannade kvar längre i Ryssland var främst de som tagit med sina familjer. De bildade med tiden ett liv i Ryssland och integrerades i samhället. Deras barn gick i rysk skola och lärde sig prata ryska. Det är sannolikt att även de vuxna lärde sig språket, vilket stöds av (Jonsson 1981). De ryska traditionerna med te och bastubad blev viktiga inslag i vardagen för de svenska arbetarna. En stor fördel med livet i Ryssland var tillgången till stora områden med naturskog med goda möjligheter till jakt och fiske, vilket gav en större frihet och rekreation för arbetarna. Detta stöds av både Jonsson (1981) och Ullberg (2000). Sågverksarbetarna ska ha fått resan till Ryssland betald, samt gratis kost och logi. Sammanställer man resultatet från intervjuerna och beskrivningar av flera sågverksarbetare och deras släktingar, framstår dessa svenskars vistelse i Ryssland som ett spännande äventyr (Östman 1929; Jonsson 1981; Ullberg 2000).

De som däremot spenderade kortare tid i Ryssland tog inte med sig sina familjer och verkade inte trivas lika bra. Deras huvudsakliga syfte med vistelsen var troligtvis att tjäna pengar, utan avsikt att stanna under en längre tid. Eller så kan det helt enkelt ha varit så att de ångrade sitt beslut att flytta och ville återvända hem. Deras beskrivning av vistelsen i Ryssland är därför lite annorlunda. Anon. (1948) är en av dessa sågarbetare som vistades i Kovda under en kortare tid och beskriver vistelsen som ett år av isolering utan nöjen. Han var en av åtta män från Sundsvallsområdet som reste till Kovda 1900, där han var den yngsta på 21 år. Resan beskrivs som farofylld med hästskjuts genom Finland och Ryssland över osäkra vägar. På plats i Kovda inkvarterades de i arbetsbaracker av dålig standard där de fick bo tillsammans med djuren. Totalt var uppges de varit 30 skandinaver och en svensk kock i Kovda. Anon. (1948) tyckte arbetet var mindre intressant än i Sverige på grund av att lönen gavs årsvis. I Sverige hade han tidigare fått betalt per stock vilket han ansåg var ett trevligare och bättre system.

Att arbeta på sågverk under denna tid var såklart ett tufft och farligt arbete oavsett var man arbetade. I Ryssland kunde däremot okunskapen om förhållandena öka risken ytterligare. Ett exempel är i Oserko där stabbläggarna hade en farlig arbetsmiljö på grund av den hårda vinden. Detta styrks av Östman (1929) som arbetat själv som stabbläggare där, tillsammans med några andra män från Sundsvall. Han beskriver förövrigt Oserko som en väldigt isolerad plats som var hemsk att bo på. Östman (1929) och de andra svenska stabbläggarna blev inte långvariga där och avbröt sitt arbetskontrakt i förtid.

Ett annat exempel på dålig arbetsmiljö orsakat av de speciella förhållandena i Ryssland var i Kovda. Där uppges de ryska arbetarna uppträtt hotfullt mot ledningen av sågverket och beskrivs allmänt som rebelliska. Den oroliga politiska

läget i landet påverkade också arbetsmiljön för de svenska arbetarna. Som exempel finns det dokumenterat att en arbetare blivit svårt misshandlad av bolsjeviker. I Kovda fanns emellertid tillgång till sjukvård i form av en fältskär, det vill säga en person med sjukvårdsutbildning motsvarande en nivå mellan sjuksköterska och läkare. Detta stöds även av Flodén (1959) och Jonsson (1981).

Utifrån mitt resultat fick Kovda AB, i samband med kriget och revolutionen, svårigheter med att försörja deras sågverksarbetare med proviant i perioder. Enligt Jonsson (1981) rådde det matbrist vissa år, varav den mest kritiska tiden var mellan 1921 och 1922 då nästan inga förnödenheter kom fram till Kovda. Detta var alltså samtidigt som flera miljoner ryssar svält ihjäl under den omfattande hungersnöden i landet (Lowe 2002). Mitt källmaterial ger tyvärr en begränsad inblick i situationen för de sågverksarbetare som blev kvar i Ryssland efter nationaliseringen 1920. Detta tror jag beror på att en stor del av arbetsledning på sågverket återvänt till Sverige och kontakten med omvärlden ströps.

4.3 Att bedriva sågverksrörelse i Ryssland

Att bedriva sågverksrörelse i Ryssland visade sig vara en utmaning för samtliga sågverksbolag. Det gick mer eller mindre dåligt för alla. Berodde det enbart på naivitet och okunskap om förhållandena i Ryssland eller kan det förklaras som ren otur? De flesta av sågverksbolagen hade relativt stora bekymmer med naturförhållanden. Allt från kraftiga snöfall och hög luftfuktighet till dåliga flottningsförhållanden och höga vårflooder mm. Ett specifikt problem var också att älvarna man flottade på rann mot norr och då bildades ofta isproppar i mynningen vid Ishavet eftersom de tinade sist där (Lindberg 1916). Detta ledde till stora svårigheter med flottningen vissa år. Det förefaller också som att det pågått många strejker bland de ryska arbetarna, åtminstone på ett av sågverken. Företagsledning på Kovda AB upplevde emellanåt svårhanterliga situationer på sågverket, där de ryska arbetarna kunde uppvisa hotfullt beteende. Detta skedde även tiden innan den ryska revolutionen och stöds av Jonsson (2004).

Flera av bolagen hade ofta svårt att hitta ”dugligt” arbetsfolk. Mitt intryck är att de ryska sågverksarbetarna saknade tidigare erfarenhet och kunskap om att arbeta på sågverk i större utsträckning än de svenska arbetarna, som tvärtom rekryterades för sin kompetens. Det stärks av att till exempel Kovda AB redan från början av sin verksamhetstid beskriver att de svenska arbetarna på sikt skulle utbilda de ryska sågverksarbetarna för att överta driften. I en rapport om arbetsförhållandena på Kovdasågen påpekas en bristande förmåga och arbetsmoral hos de ryska arbetarna. Även i Jonsson (1981) nämns flera problem med de ryska arbetarnas arbetsmoral, till exempel att de ofta var onyktra. Dessutom anger Jonsson (1981) att anledningen

till att Kovdasågen brann ner 1914 var att en rysk arbetare vårdslöst kastat ifrån sig en cigarettfimp. Dessa problem med arbetskraften var nog inte helt lätt att förutse och det bidrog förmodligen till en ineffektiv sågverksdrift.

I summering av de svenska sågverkens expansion till Ryssland kan man konstatera att det inte slutade bra för något av företagen. Trävaru AB Pechora, som hade i särklass det högsta aktiekapitalet, underskattade helt förhållandena i Ryssland. För att undvika konkurs blev bolaget tvunget att sälja sina tillgångar till Nordryska Trävaru AB och gick därefter i likvidation. Sågverket i Oserko revs och upprättades redan 1902 längs Pechora floden, i motsats till 1904 som Björklund (1984) uppgett. Det nya företaget, Nordryska Trävaru AB, byggde sedan en helt ny såg 1904 på samma plats som det förra. Dessvärre gick företaget efter några år samma väg till mötes som sin föregångare och sålde sina tillgångar till ett norskt sågverksbolag för att undvika konkurs. Kola AB:s såg brann ner och återupptog aldrig sin sågverksrörelse, medan Trävaru AB Kovda mötte oväntad konkurrens och gick i konkurs efter en kort tid (Flodén 1959). Kovda AB var det enda sågverksbolaget som lyckades vara verksamt en längre tid. Företaget ställdes dock inför stora svårigheter i samband med första världskriget och ryska inbördeskriget, vilket slutligen ledde till att båda sågverken nationaliserades.

Jag tror att etablera sågverk i ett främmande land, där man saknar kännedom om de lokala förhållandena, ger upphov till betydande risker för misslyckanden. Särskilt eftersom driften av ett sågverk kräver en betydande och kontinuerlig ström av rörligt kapital, då tiden från avverkning till utskeppning och betalning är så lång (Wik 1950). Belöningen om de hade lyckats hade varit mycket stor och bara Kovda AB var nära att uppnå framgång, men på grund av oförutsägbara omständigheter fick visionen om guld och gröna skogar ett oväntat slut.

4.4 Kovda AB i ett politiskt instabilt Ryssland

Det kan ifrågasättas varför Kovda AB inte valde att lämna Ryssland redan vid utbrottet av första världskriget. Trots de negativa konsekvenserna av kriget och ogynnsamma naturförhållanden fortsatte företaget sin verksamhet medan flera andra utländska sågverksbolag lade ner i området (Troshina & Kotlova 2020). Jag tror att det som motiverade Kovda AB att fortsätta var samma drivkraft som fick de att etablera sig i Ryssland från början, det vill säga drömmen om ”guld och gröna skogar”. De ville helt enkelt förverkliga sin vision om att utnyttja Rysslands enorma skogstillgångar. Enligt Kragh (2021) kan en ytterligare bidragande orsak varit förhoppningen om att läget skulle återgå till det normala efter kriget. Vidare uppger Kragh (2021) att det inte var förrän Sovjetunionens bildades som situationen blev

ohållbar i Ryssland och att nationaliseringen av egendom kom som en total överraskning för många svenska företag.

Innan ens första världskriget hade hunnit avslutas gick startskottet för ryska revolutionen 1917. Fram tills den här tidpunkten hade Kovda AB:s verksamhet varit lönsam men efter detta gick företaget med förlust, vilket överensstämmer med resultatet från Björklunds (1984) studie. Under den tumultartade tiden under inbördeskriget, där utländska företag och privatpersoners tillgångar nationaliserades, drabbades även Kovda AB av förlust av sina tillgångar och investeringar i Ryssland. Trots sina stora ansträngningar, som sträckte sig ända fram till företagets likvidation på 1970-talet, misslyckades Kovda AB:s försök att få tillbaka sina sågverk eller åtminstone bli kompenserade.

Enligt Kragh (2021) led svenska företag och hushåll i Ryssland en total förlust på minst 11,6 miljarder kronor i dagens penningvärde under och efter den ryska revolutionen. Av detta belopp stod skogsbranschen för cirka 240 miljoner kronor av förlusterna (34). Med tanke på att Kovda AB begärde skadestånd på motsvarande 147 miljoner kronor i dagens penningvärde, kan man konstatera att Kovda AB stod för en betydande del av den förlust som den svenska skogsbranschen drabbades av i Ryssland under början av 1900-talet.

Kovda AB var inte det enda utländska sågverksbolaget som fick sin egendom nationaliserad. Flera andra utländska sågverksbolag kämpade hårt för att få tillbaka sin egendom och rätt till ersättning (Troshina & Kotlova 2020). Det norska sågverket Stella Polare, som förvärvade Nordryska Trävaru AB:s sågverk, påverkades likt Kovda AB kraftigt av första världskriget, vilket resulterade i en minskning av deras produktion med 50–60 procent (Kozlov 2013). Ett annat utländskt sågverksföretag som fick också sitt sågverk konfiskerat av ryska staten var norska Bache & Wager i Onega. Familjen Wager, som tidigare arbetat i Kovda, fick abrupt lämna landet (Ullberg 2000). Precis som för Kovda AB, var det mycket få av de utländska sågverksbolagen som lyckades få tillbaka sina tillgångar eller ens få någon ersättning (Troshina & Kotlova 2020). Kovdasågen bytte slutligen namn och blev sågverk 46 (Jonsson 1981).

Dessa händelser påverkade inte enbart sågverksbolagen, utan också deras anställda sågverksarbetare. I samband med ryska revolutionen ville flera svenska sågverksarbetare och deras familjer lämna Ryssland. Detta för att komma bort från det instabila läget som rådde i landet. Inbördeskriget gjorde det svårt att få utresetillstånd från Ryssland och vissa sågverksarbetare fick avslag på sin ansökan flera gånger, medan andra aldrig fick sin ansökan beviljad och blev fast i landet (Jonsson 1981; Flodén 1959; Jonsson 2004). Emellertid uppges att de flesta av

svenskarna lyckats återvända till Sverige år 1924 (Flodén 1959), med undantag för ett fåtal (Jonsson 1981).

4.5 Utländska sågverksföretags bidrag till rysk sågverksindustri

Innan revolutionen var den ryska sågverksindustrin inte särskilt välutvecklad och betraktades av norska sågverkspatroner som mycket primitiv (Sejersted 1980). Trots detta blev Ryssland strax före första världskriget världens största exportör av sågade trävaror. Hur gick det till? I början av 1900-talet ägdes nästan hälften av alla aktier i den ryska träindustrin av utländska bolag (Algvere 1966; Falkus 1972). Archangelskdistriktets export växte stadigt under denna tid och ska varit betydande för landets totala export av sågade trävaror (Björklund 1984). Detta är samma region där de svenska sågverksbolagen bedrev sin sågverksrörelse, och även de norska enligt (Sejersted 1980).

Merparten av de svenska sågverksbolagen använde i stor utsträckning sig av svenska arbetare i de högre befattningarna som var mer ansvarskrävande. Även de norska sågverken rekryterade skickliga yrkesmän från hemlandet (Sejersted 1980). De ryska arbetarna beskrivs på olika sätt sakna erfarenhet och kompetens av sågverksarbete, samt även arbetsmoral till en viss grad. Att de ryska arbetarna var odisciplinerade och att det fanns en brist på vana och dugliga arbetare stärks av Sejersted (1980). Svenska sågverk i Ryssland har således bidragit med både svensk arbetskraft och skickliga sågverksarbetare.

Anläggningen och driften av Kovda AB:s sågverk finansierades helt med utländska medel, vilket innebar att inga lån togs i Ryssland för etableringen av sågverksrörelsen. Bland de svenska bolagen hade Pechora Trävaru AB det största aktiekapitalet, som enligt Flodén (1959) bestod uteslutande av svenska pengar. De svenska sågverksbolagen använde sig även till stor del av svenska maskiner som tillverkats av Bolinder mekaniska verkstad i Stockholm. Enligt Flodén (1959) ansågs sågverken i Kovda och Kola under en tid vara de mest moderna sågverken i Ryssland, vilket stämmer överens med företagets egen uppfattning. Det är också värt att notera att 1913 utgjorde försäljningen av ramsågar till Ryssland strax över 60 % av Sveriges totala export av sågramar (35)³⁹, vilket motsvarar drygt 13 miljoner kronor i dagens penningvärde (Ekonomifakta 2023). Även norrmännen använde Bolinders maskiner i en viss utsträckning när de anlade sina sågverk i Ryssland (Sejersted 1980).

³⁹ För fullständig referens se förteckningen för det historiska källmaterialet i referenslistan

Sammanfattningsvis rekryterade svenska och norska sågverken skicklig utländsk arbetskraft och importerade moderna utländska maskiner till Ryssland, samt drevs till stor del på utländska pengar.

4.6 Den globala "timmerfronten"

Den svenska sågverksindustrins expansion i Ryssland var en del av en större global "timmerfront" (the timber frontier) som rörde sig över norra Europa och Nordamerika vid denna tid (Sejersted 1980; Twining 1983; Björklund 1984; Williams 1992). Begreppet "timmerfront" syftar till expansionen av sågverksindustrin som ständigt tog nya skogsområden i anspråk för att tillgodose behovet av timmer (Björklund 1992).

Perioden från mitten av 1800-talet fram till början av 1900-talet var en omvälvande tid för den nordiska sågverksindustrin. Timmerfronten spred sig från väster till öster, med början i Norge och vidare till Ryssland (Sejersted 1980). De svenska sågverksbolagen inledde sin etablering i Ryssland strax före sekelskiftet 1900 och upphörde i samband med nationaliseringen 1920. Den norska etablering i Ryssland pågick parallellt med den svenska, men med den skillnaden att ett nytt norskt sågverksbolag etablerades så sent som 1923 i Ryssland. Dock mötte även detta bolag samma öde som de flesta andra utländska sågverk och blev nationaliserat några år senare, enligt Sejersted (1980). Därmed var den nordiska timmerfronten avslutad.

Både den amerikanska och den nordiska timmerfronten var perioder med stor ekonomisk tillväxt och utvecklingen var också beroende av sågverksindustrin för att driva sin ekonomi framåt (Twining 1983; Björklund 1992; Östlund & Norstedt 2021). En annan likhet är att båda områdena upplevde en stor invandring av människor som sökte arbete inom skogsindustrin. I Nordamerika var det många europeiska invandrare (Luebke 1998), medan i Norden var det främst arbetskraft från andra delar av landet som sökte sig till de skogsrika områdena för att arbeta inom sågverksindustrin (Wik 1950; Sejersted 1980). Den nordiska timmerfronten var till skillnad från den amerikanska mer beroende av exportmarknader (Wik 1950), medan den amerikanska timmerfronten också försörjde en växande inhemsk marknad (Williams 1992). Den nordiska timmerfronten och den nordamerikanska visade sig vara relativt likvärdiga i sin varaktighet och sammanföll i stor utsträckning under samma tidsperiod (Sejersted 1980; Williams 1992).

Timmerfronternas snabba expansion mellan mitten av 1800-talet och mitten av 1900-talet, medförde inte bara ekonomisk tillväxt och arbetsmöjligheter, utan även

en betydande påverkan på skogen. Denna period av intensiva skogsavverkningar ledde till ett utarmande av skogarna och ett förändrat landskap (Lundmark et al. 2013), samt även till kollisioner med ursprungsbefolkningar när tidigare orörda naturskogar exploaterades (Östlund & Norstedt 2021).

4.7 Källkritik och analys av studiens metoder

En styrka med min studie är det omfattande historiska källmaterialet som har använts. Genom att använda en variation av källor har jag kunnat få en bred och djupgående bild av ämnet och dess historiska sammanhang. En av de viktigaste källorna i studien var Jörgen Björklunds arkiv på Umeå Universitetsbibliotek som innehöll mycket detaljerat dokumentation angående de studerade sågverksbolagen. Genom kontakten med intervjupersonerna fick jag även tillgång till källmaterial från deras egna samlingar. Utöver intervjuerna, bidrog dessa privata samlingar med unika och personliga perspektiv på ämnet och kompletterade det befintliga historiska källmaterialet.

På grund av källmaterialets omfattning var det inte möjligt för mig att fullständigt granska allt tillgängligt material. Även om jag inte kunnat gå igenom allt källmaterial, är det viktigt att betona att jag har arbetat med en tillräckligt representativ och varierad mängd källor för att få en stabil grund för mina slutsatser och resultat. En svaghet i min studie är att jag intervjuat personer som inte själva upplevt de händelser som de berättar om, vilket medför en viss osäkerhet kring resultatet av dessa intervjuer. För att hantera denna osäkerhet har jag strävat efter att i största möjliga mån stärka resultatet av intervjuerna med hjälp av andra källor.

SÅGVERKSÄVENTYRET I RYSSLAND – några avslutande kommentarer

De stora skogstillgångarna i Ryssland var en mycket stark drivkraft som lockade de svenska sågverkspatroner till att etablera av fem sågverksbolag i Ryssland och bygga fyra stora sågverk (Figur 35). Drivkraften för de svenska sågverksarbetarna att flytta till Ryssland berodde på en kombination av ekonomiska incitament, arbetsmöjligheter, släktband och äventyrslystnad. Som mest arbetade ett 40-tal svenskar på Kovdasågen och sågverket i Oserko sysselsatte ett 100-tal arbetare, varav en stor del var svenskar.

Vistelsen i Ryssland var för många sågverksarbetare och deras familjer präglad av både utmaningar och positiva upplevelser. De som valde att stanna längre beskriver det som ett spännande äventyr och uppskattade tillgången till naturen för jakt och fiske, vilket gav en känsla av frihet och välmående. Sammantaget var de svenska sågverksarbetarnas upplevelser i Ryssland mångfacetterade och för att få en mer komplett bild krävs ytterligare forskning.

Figur 35. Karta över de fyra sågverksplasterna. Karta: (1). Redigerad av Ylva Kungsman.

I sammanfattning av de svenska sågverksbolagens affärsverksamhet i Ryssland visar studien att expansionen i Ryssland var präglad av utmaningar och problem. De ställdes inför dåliga naturförhållanden, bristande kunskaper och arbetsmoral hos den lokala arbetskraften, samt osäkra skeppnings- och försäljningsförhållanden under krigstiden och ryska revolutionen. Det framgår tydligt från resultatet att inget av dessa företag lyckades övervinna dessa hinder. Vilket ledde till ekonomiska bekymmer och slutligen företagens tillbakadragande genom försäljning av tillgångar, konkurs eller nationalisering.

Kovda AB, som till synes hade störst chans att lyckas bland de svenska sågverksbolagen i Ryssland, fick se sina två sågverk bli nationaliserade av ryska staten i samband med ryska revolutionen. Företaget kämpade länge för upprättelse och det var först efter flera årtionden senare som bolaget slutligen likviderades. Det var dock inte bara Kovda AB som påverkades av dessa händelser, utan även deras anställda sågverksarbetare och deras familjer. Många valde att återvända till Sverige på grund av den osäkra politiska och ekonomiska situationen i landet. Att lämna Ryssland visade sig dock vara svårt och 1922 befann sig fortfarande 17 svenskar kvar i Kovda. De flesta av dessa tog sig hem till slut men ett fåtal svenskar lyckades aldrig få utresetillstånd och förblev därför ofrivilligt kvar.

Figur 36. Kovdasågens 100 års jubileum, bilden är tagen 2000 (S6). Foto: [Västernorrlands museum \(u. å.\)](#). Efter att blivit nedmonterad och flyttad ett antal gånger står numera sågen på sin ursprungliga plats. Idag heter platsen Lesozavodskii som betyder "sågverk" på ryska.

Trots de motgångar som uppstod spelade svenska sågverksbolag en viktig roll i utvecklingen av den ryska sågverksindustrin genom att tillhandahålla skicklig arbetskraft, modern teknik och betydande kapital från utlandet. Den svenska sågverksindustrins expansion i Ryssland var också en del av en global timmerfront som spred sig över norra Europa och Nordamerika under andra hälften av 1800-talet och första hälften av 1900-talet.

Denna studie går djupare än tidigare forskning och annan litteratur när det gäller att beskriva svenska sågverksbolags erfarenheter av att bedriva sågverksrörelse i Ryssland. Något som också särskiljer min studie är att den kombinerar sågverksarbetarperspektivet med en vetenskaplig metodik samt ger en detaljerad beskrivning om var sågverken geografiskt var belägna. Genom att studera svensk sågverksbolags expansion i österled hoppas jag att kunna bidra till att öka kunskapen om inte bara den svenska sågverksindustrins historia och dess kopplingar till Ryssland, utan även förståelsen för den globala timmerfronten och ryska revolutionen. Dessutom är det ju också en mycket spännande historia!

Referenser

5.1 Litteratur

- Algere, K.V. (1966). Forest Economy in the U.S.S.R. An analysis of Soviet Competitive Potentialities. *Studia Forestalia Suecica*, nr 39. Stockholm.
- Anon. (1948). Som sågverksarbetare i Ryssland. I: Rehnberg, M (red.). *Sågverksminnen*. Stockholm: Nordiska museet.
- Arpi, G. (1959). *Sveriges skogar under 100 år: en sammanfattande redogörelse över det svenska skogsbruket 1859–1959*. Stockholm: Domänverket: SV. skogsvårdsförening.
- Björklund, J. (1984). From the gulf of Bothnia to the White Sea. *Scandinavian Economic History Review*, 32:1, 17–41, DOI: 10.1080/03585522.1984.10408021
- Björklund, J. (1992). Skogsindustrins utveckling före andra världskriget: Några perspektiv på Västerbottens län. I: Björklund, J. & Östlund, L. (red.). *Norrländsk skogshistoria: människan, skogen och industrin*. Stockholm: Skogs- och lantbruksakad.
- Bryman, A (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3 uppl, Malmö: Liber
- Cipolla, C.M. (1998). *Between Two Cultures: An Introduction to Economic History*.
- Cornell, L. (1982). *Sundsvallsdistriktets sågverksarbetare 1860–1890: Arbete, levnadsförhållanden, rekrytering*. Göteborg: Institutionen för ekonomisk-historiska vid Göteborgs universitet
- Ernst, C. (2000). *How professional historians can play a useful role in the study of an interdisciplinary forest history*. *Methods and Approaches in Forestry History*, IUFRO Research Series, No. 3. Wallingford, UK: CABI Publishing, 29–33. <https://doi.org/10.1079/9780851994208.0029>

- Falkus, M.E. (1972). *The Industrialisation of Russia, 1700-1914*. London: Red Globe Press London
- Fitzpatrick, S. (2017) [1982]. *The Russian Revolution*. Oxford University Press.
- Flodén, N.A. (1959). *Sågverkspatronerna 2 Guld och gröna skogar*. Sundsvall: A. Jonzons bokhandel.
- Hedin, A & Martin, C. (1996). En liten lathund om kvalitativ metod med tonvikt på intervju.
- Jansson, S.O. (1995). *Måttordboken*. 2:a uppl. Stockholm: Nordiska museet
- Jonsson, L. (1981). *Sågverksarbetare i österled - Liv och leverne kring det svenska sågverket i Kovda*. 2:a uppl. Tryckeribolaget i Sundsvall.
- Jonsson, T (2004). *Aksel Lindström -och hans tid*. 1:a uppl. Östersund: Jengel
- Klingberg, G. & Hallberg, U. (2021). *Kvalitativa metoder helt enkelt!* Upplaga 1. Lund: Studentlitteratur.
- Kragh, M. (2014). Patterns of Swedish-Russian Trade and Investments (1840s–1920s). I: Azbel, V. et al. (red.). *Swedish Business History in Russia, 1850–1917*. Bromma: Centrum för näringslivshistoria (5–24).
- Kragh, M. (2018). Sveriges relationer med Ryssland: kontinuitet och förändring historiskt och idag. *Nordisk østforum*, 32, 54–74. <https://doi.org/10.23865/noros.v32.1155>
- Kragh, M. (2021). Nationalisation of foreign property in the Russian revolution: the Swedish case, *Scandinavian Economic History Review*, DOI: 10.1080/03585522.2021.1931432
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3 uppl, Lund: Studentlitteratur.
- Lindeberg, I. (1916). Norra Rysslands skogstillgångar och sågverksindustri. *Svenska skogsvårdsföreningens tidskrift*. Stockholm: Centraltryckeriet
- Lowe, N. (2002). *Mastering Twentieth Century Russian History*. New York: Palgrave
- Luebke, F.C. (1998). *European Immigrants in the American West: Community Histories*. Albuquerque: University of New Mexico Press

- Lundmark, H., Josefsson, T. & Östlund, L. (2013). The history of clear-cutting in northern Sweden – Driving forces and myths in boreal silviculture. *Forest ecology and management*, 307, 112–122.
<https://doi.org/10.1016/j.foreco.2013.07.003>
- Olsson, R. (1949). *Norrländskt sågverksliv under ett sekel*. Stockholm: Nordiska museet.
- Rydberg, S., Flodin, B., Jansson, S. & Rosander, G. (1984). *Strömkarlarna: en etnologisk skildring av flottare i dalaälvområdet*. Falun: Dalarna museum
- Sejersted, F. (1980). Veien mot øst. I: Langholm, S. & Sejersted, F. (red.). *Vandringar. Festskrift til Ingrid Semmingsen*. Oslo: H. Aschehoug & CO.
- Streyffert, T. (1931). *Sveriges skogar och skogsindustrier*. 2. omarb. uppl. Stockholm: Kooperativa förbundet.
- Strömbäck, F. & Schnell, J.B. (1979). *Tor – Ett folketshus på Alnö*. Tryckeribolaget i Sundsvall AB.
- Tedebrand. (1972). *Västernorrland och Nordamerika 1875-1913 - Utvandring och återinvandring*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB
- Thomsson, H. (2010). *Reflexiva intervjuer*. Uppl. 2, Lund: Studentlitteratur.
- Troshina, T. & Kotlova, E. (2020). Arkhangelsk Province and Northern Norway in 1917–1920: Foreign Property and Capital after the October Revolution of 1917. In: Myklebost, K., Nielsen, J. & Rogatchevski, A. ed. *The Russian Revolutions of 1917: The Northern Impact and Beyond*. Boston, USA: Academic Studies Press, pp. 54-68. <https://doi.org/10.1515/9781644690659-009>
- Trotsky, L. (2008) [1930]. *History of the Russian revolution*. Haymarket Books.
- Twining. (1983). The lumbering frontier. I: Flader, S.L. (red.). *The Great Lakes forest: an environmental and social history*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press in association with the Forest History Society.
- Ullberg, G. (2000). *Vägen österut - Sågverksindustri vid sekelskiftet. Från Drammen i Norge via Värmland och Sundsvall till Kovda och Onega i Ryssland*.
- Wik, H. (1950). *Norra Sveriges sågverksindustri. Från 1800-talets mitt fram till 1937*. Stockholm: AB Kartografiska institutet
- Williams, M. (1992). *Americans and their forests: a historical geography*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.

- Östman, K. (1929). Mitt arbete, en resa och ett äventyr, I: Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Uppsala. 92–100.
- Östlund, L. & Ekman, P. (1997). *Skogshistoria - ett möte mellan olika vetenskapliga discipliner*.
- Östlund, L., Laestander, S., Aurell, G. & Hörnberg, G. (2022). The war on deciduous forest: Large-scale herbicide treatment in the Swedish boreal forest 1948 to 1984. *Ambio*, 51 (5), 1352–1366. <https://doi.org/10.1007/s13280-021-01660-5>
- Östlund, L. & Norstedt, G. (2021). Preservation of the cultural legacy of the indigenous Sami in northern forest reserves – Present shortcomings and future possibilities. *Forest ecology and management*, 502, 119726. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2021.119726>

5.2 Internetkällor

- Ekonomifakta. (2023). *Räkna på inflationen*. https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Ekonomi/Finansiell-utveckling/Rakna-pa-inflationen/?utm_source=GoogleAds&utm_medium=}&utm_campaign={{campaign.name}}&utm_content={{ad.id}}&gclid=Cj0KCCQjwyLGjBhDKARIsAFRNgW_PExhAzVy9bv4Sl88KhDq61JzvAx3qSPdoCHhD8NfMUs3izTm_lakaAgEGEALw_wcB [2023-05-23]
- Kozlov, S.V. (2013). Fabriken "Stella Polare" - ledande industriföretag i Arkhangelsk-provinsen. *Mo city naryan-mar*, 19 augusti <https://admmar.ru/images/Bulleten/Bulleten2013/138.pdf> [2023-05-11]
- SCB. (2013). *Så påverkade utvandringen till Amerika Sveriges befolkning*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2013/sa-paverkade-utvandringen-till-amerika-sveriges-befolkning/> [2022-11-28]
- Sehlstedt, E. (1873). Sång i Ångermanland. I: Möller, P. *Elias Sehlstedt*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/5852> (Svenskt biografiskt lexikon) [2023-02-20]

5.3 Historiskt källmaterial

Jörgen Björklunds Arkiv, Umeå Universitetsbibliotek

Volym 10:1 Foto, klipp och teckningar

Karta över Ryssland **(1)**

Volym 10:7 Kovda/Kola AB, nationaliseringen

Undersökning av skogstillgångar för Kolasågen 1909 **(2)**

Kontrakt ang. arrenderätt till sågplatsen Drovjanoje 1911 **(3)**

PM om upplåtelse av sågverket Drovjanoje till ryska staten **(4)**

PM om läget i Kovda 1921 **(5)**

Beskrivning av sågverket i Kovda **(6)**

Beskrivning av sågplatsen Drovjanoje **(7)**

Brevväxling m. Kungliga Patent- och Registreringsverket
ang. likvidation av Kovda AB 1958–1961 **(8)**

Volym 10:8 Kovda/Kola, Kovdasågen protokoll

Rapport om förhållandena i Kovda 1906 **(9)**

Skrivelse av Enhörning till Kovda AB:s styrelse 1906 **(10)**

Likvidation av Kovda AB 1926 **(11)**

Volym 10:9 Kovda/Kola AB, Kovdasågen styrelseberättelser 1905–1925 **(12)**

Volym 10:10 Kovda/Kola AB, övriga handlingar

Protokoll Trävaru AB Kovda 1900–1902 **(13)**

Bolagsordning Kola AB **(14)**

Bolagsordning Kovda AB **(15)**

Protokoll 1900–1913 **(16)**

Volym 10:13 Nordryska Trä AB, handlingar

Bolagsordning Nordryska Trävaru AB **(17)**

Styrelseberättelser 1902–1904 **(18)**

om sågning och skeppning vid Bjeloschar 1903 **(19)**

PM angående Nordryska Trävaru AB **(20)**

Aktiebrev 1904 **(21)**

Brevväxling ang. försäljning av trävaror 1905 **(22)**

Avverkningsrapport 6 juni 1905 **(23)**

Beskrivning över anläggningen i Bjeloschar 1905 **(24)**

Redogörelse ang. konkurs 1905 **(25)**

Försäljningsavtal mellan Nordryska och Stella Polare
Sawmill Company Limited **(26)**

Brevväxling m. Kungliga Patent- och

Registreringsverket ang. likvidation 1907 **(27)**

Volym 10:14 Petrocha AB, handlingar

Avverkningskontrakt mellan ryska
skogsdepartementet och Alfred Lidbäck 1897 **(28)**
Bolagsordning 1898 **(29)**
Inbjudan till aktieteckning uti Trävaruaktiebolaget
Petschora 1898 **(30)**
Prospekt över Trävaru aktiebolaget Petschoras
verksamhet 1998 **(31)**
Kostnads kalkyler 1998 **(32)**
Styrelseberättelse 1899 **(33)**
Brev till extra bolagsstämma 1900 **(34)**
Rese- och Inspektionsberättelse ang. Petschora AB 1900 **(35)**
Inspektionsresa till Petschora 1902 **(36)**
Förslag till kontrakt ang. Petschora AB:s avveckling **(37)**
Beträffande Trävaruaktiebolaget Petschora 1944 **(38)**

Riksarkivet, Stockholm

Ryska Utredningskommissionen 1919–1922

Volym 3

Berggren, Arendt **(40)**

Volym 30

Magnusson, Carl Edvard **(41)**

Magnusson, Mauritz **(42)**

Volym 35

PM **(43)**

Volym 36

PM **(44)**

Riksarkivet, Östersund

Aksel Lindströms Arkiv

Johan Lindströms memoarer **(50)**

Skogsvårdsförenings Tidskrift, SLU:s bibliotek i Umeå

Tidskrift 1916

Kola AB 1905–1909 **(60)**

Alnö Hembygdsförenings tidskrifter 1977–2012

Årsskrift 1994

En sågverksarbetarsläkts uppkomst och sorti från Nacka **(70)**

Per-Ola Åkerlunds privata samling

Anställningskontrakt mellan Trävaru AB Kovda och OA Norberg 1901 **(80)**

Uppsägningsbegäran av OA Norberg från Trävaru AB Kovda 1901 **(81)**

Anders Luthmans privata samling

Ivar Magnussons skrifter

Kapitel 5 Minnen från 1920–1921 **(90)**

Kapitel 9 Kolahalvön och Kovda **(91)**

Kapitel 10 Intervju **(92)**

5.4 Intervjuer

Per-Ola Åkerlund, barnbarnbarn till sågverksarbetaren Olof Adolf Norberg. Intervjuad 23 februari, 2023 **(A)**

Anders Luthman, barnbarn till disponenten Mauritz Magnusson. Intervjuad 17 februari, 2023 **(B)**

Eva Bergström, barnbarn till Karl Jonsson och barnbarnsbarn till brädgårdsfaktor Jonas Jonsson. Intervjuad 12 mars, 2023 **(C)**

Åsa Gunnarsson, barnbarn till Karl Jonsson och barnbarnsbarn till brädgårdsfaktor Jonas Jonsson. Intervjuad 3 mars, 2023 **(D)**

5.5 Figurer

Jag har tillstånd att använda alla figurer

Esri (2023a). Ribatchi halvön, Ryssland. Satellit [Kartografiskt material]. <https://gis-slu.maps.arcgis.com/home/webmap/viewer.html?useExisting=1> [2023-05-17]

Esri (2023b). Narjan-Mar, Ryssland. Satellit [Kartografiskt material]. <https://gis-slu.maps.arcgis.com/home/webmap/viewer.html?useExisting=1> [2023-05-17]

Esri (2023c). Kovda, Ryssland. Satellit [Kartografiskt material]. <https://gis-slu.maps.arcgis.com/home/webmap/viewer.html?useExisting=1> [2023-05-17]

Esri (2023d). Kola, Ryssland. Satellit [Kartografiskt material]. <https://gis-slu.maps.arcgis.com/home/webmap/viewer.html?useExisting=1> [2023-05-17]

- Sjöhistoriska museet. (2014). Ritning. [fotografi].
<https://digitaltmuseum.se/011024666081/ritning> [2023-05-15]
- Sundsvallsmuseum. (2014a). Alnösundet, Sunds sågverk och Sköns kyrka [fotografi].
<https://digitaltmuseum.se/011014643289/alnosundet-sunds-sagverk-och-skons-kyrka-i-forgrunden-jordbruksarbete-pa> (CC BY-NC 4.0) [2023-05-15]
- Sundsvalls museum. (2014b). Svenska sågen i Kovda. [Fotografi].
<https://digitaltmuseum.se/011014618594/svenska-sagen-i-kovda-familjen-sundholm-som-arbetade-vid-sagen-i-kovda> [2023-05-18]
- Sundsvalls museum (2014c). Svenska sågen i Kovda, besök på klostret i Petschora. [fotografi]. <https://digitaltmuseum.se/011014618590/svenska-sagen-i-kovda-ryssland-samhallet-i-uppbyggnadsskedet-grundades> (CC BY-NC 4.0). [2023-05-16]
- Sundsvalls museum (2014d). Svenska sågen i Kovda. [fotografi].
<https://digitaltmuseum.se/011014618590/svenska-sagen-i-kovda-ryssland-samhallet-i-uppbyggnadsskedet-grundades> (CC BY-NC 4.0). [2023-05-16]
- Tekniska museet. (2017). Sågverkstad. [fotografi].
<https://digitaltmuseum.se/021017102973/sagverkstad> [2023-05-15]
- Västernorrlands museum. (u.å.). Kovda. [fotografi].
<http://old.murberget.se/upptack/fotopost.aspx?foto=Fo-13668&nr=32> [2023-05-15]

Supplement

Detta supplement innehåller kompletterande material som inte fick plats i studien men som är relevant och bidrar med ännu mer information. Här hittar du ytterligare fotografier, kopior av källmaterialet, en ordlista, intervjuguiden med mera.

Innehåll:

S1 - Ordlista

S2 - Jörgen Björklunds arkiv

S3 - Anders Luthmans privata samling

S4 - Per-Ola Åkerlund privata samling

S5 - Sundsvalls museum

S6 - Västernorrlands museum

S7 – Intervjuguide

S1 - Ordlista

Bomkarlar: Ansvarade vanligtvis för att förflytta timret från en plats till en annan inom sågverket.

Brädgård: En plats där trävaror lagras, sorterar och utskeppas.

Direktör: Högsta chefen för sågverket. Generellt för sågverken i Ryssland övervakade direktörerna sågverken på distans.

Disponent: Chefen vid sågverket, kallas också platschef, som var ansvarig för att övervaka och leda driften.

Faktor: En slags mellanchefer som ansvarar över ett specifikt arbetsområde vid sågverk, tex brädgårdsfaktor.

Förmän: Arbetare med större ansvar och som fyllde en arbetsledarroll.

Sågare: Såga timmerstockar vid sågverket. Finns flera olika varianter av sågare, alla med olika ansvarsuppgifter.

Landrullning: En metod för att transportera timmer inom en sågverksanläggning. Metoden var mycket vanlig i Archangelskdistriktet.

Ledbommar: En form av byggnation som haft till uppgift att underlätta flottningen.

Lådvirke: Se småvirke

Platschef: Se disponent

Ramsåg: En såg som används för att skära trä i olika dimensioner.

Rullrännor: En konstruktion som används för att lättare transportera trävirke.

Skogstaxan: Prissättningstabell för att bestämma värde och underlätta handeln med trävaror och skogsråvara inom skogsbranschen.

Småvirke: Virke framställt huvudsakligen av bakar och ribb

Splittved: Biprodukt i form av plank- o. brädstuppar som tillkommer vid justering av sågat virke

Stabbe: Uppstaplad hög med sågat virke. Stapel av bräder och plankor som upplagts för torkning med mellanrum mellan lagren av bräder för att möjliggöra luftväxling

Stabbläggare: Arbetare med uppgift att lägga sågat virke i stabbar.

Stufning: En teknik som används för att packa trävaror tätt tillsammans för transport.

Sågade trävaror: Förädlad timmer, trä som har sågats till plankor och brädor.

Sågställare: En person som är ansvarig för postning samt även att underhåll och reparation av sågarna. Ett viktigt arbete eftersom så lite spill som möjligt fick uppstå.

Sågverkspatron: Sågverksentreprenör eller såverksägare

Sågverksrörelse: Syftar på den verksamhet och bransch som har med sågverk att göra, inklusive virkesförsörjning, förädling, försäljning och export av sågade trävaror.

Timmermagasin: Förvaringsutrymme för timmer vid flottled eller vid sågverk

Timmerspelare: Sorterade och hanterade timmerstockar inför sågning.

Vagnare: Sågverksarbetare som arbetade vid brädgård med att förflytta bräder och plank med vagn.

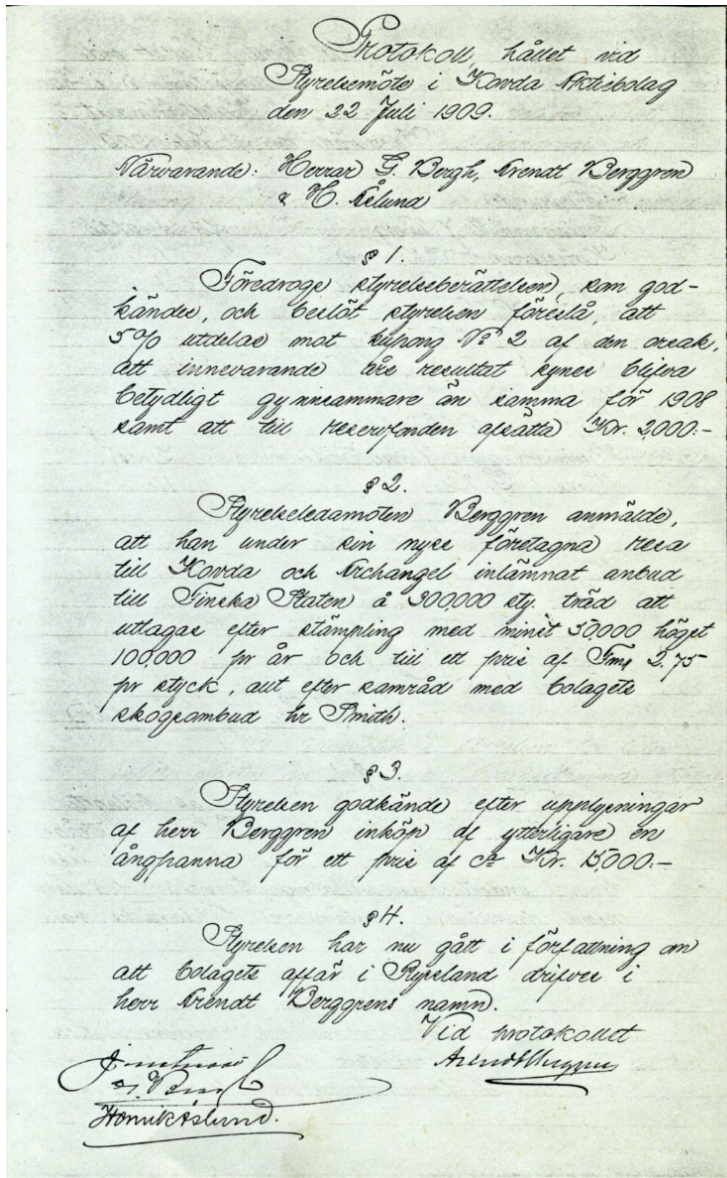
Utlastning: Processen att lasta trävaror på ett fartyg.

Utskottsbrädor: Brädor av sämre kvalitet

Utskeppning: Synonymt med ”exportera”. Syftar till att transportera bort trävaror från en plats till en annan för leverans till kunder eller vidare bearbetning på annan plats.

S2 - Jörgen Björklunds arkiv

Kopior av källmaterialet

Utdrag av protokoll hållet vid styrelsemöte i Kovda AB den 22 Juli 1909

I enlighet med bolagsordningens
få vi härmed afgifva följande

----- Styrelseberättelse -----

öfver Kovda Aktiebolags verksamhet under räkenskapsåret
1 Augusti --- 31 December 1905.

Efter att å konstituerande sammanträde den 26 Sep-
tember 1905 med de personer, som enligt samma dag undertecknad
stiftelseurkund bildat Kovda Aktiebolag, hafva uppdragit åt den
blifvande styrelsen att till ett pris af 665,000 kronor inköpa
Kovda sågverk och lastageplats jämte annan i urkunden omförd
egendom, och sedan detta uppdrag af Styrelsen den 30 Oktober s. d.
verkstälts, har Bolaget fortsatt den vid Kovda sedan 1 Augusti
för dess räkning bedrifna sågverksrörelsen.

Bolagets ställning vid räkenskapsårets början.

----- Aktiva -----

Kovda ångsåg om 6 ramar -----	Kr. 127,000:-
Kovda lastageplats med brädgårdsanläggning och inventariepersedlar incl. prämar -----	" 48,000:-
Flottningsmateriel uti vid Kovda utmynnande ådal--	" 30,000:-
Kallunki skogs afverkningsrätt, hvarå afbetalts Fm. 96,000 -----	" 70,000:-
Sägtimmer vid Kovda: 120,000 st. @ Kr. 3:25 -----	" 390,000:-
Proviant i Wuorijärvi -----	" 5,657:63
Af säljarne gjorda utbetalningar för bedrifvande af rörelsen 1/8 -- 30/10 1905 -----	" 92,752:38
Deposition i Ränteriet i Uleåborg Fm. 14,000:-	
Do hos J. Russanoff & Son " 2,300:-	
	Fm. 16,300:- @ 0:72 -- " 11,736:-
Fordringar hos div. personer i Finland & Ryssland --	" 5,227:93
	--- Kronor 780,434:-

Utdrag av Kovda AB:s styrelseberättelse för räkenskapsåret 1905

1
Kontrakt (1.)

J äntamit ä. med användande af den af underseknad Lidbäck genom kontrakt med ryska skogsdepartementet den 12 Mars 1897 förvärfvade koncessionen till ofverning af furu-gran- och lärklåd inom Petshoras flodströms område, under den kommande vintern låta verkställa afverkning af timmer till försäljning eller försäljning i ofrigt allt utlånade de närmast förtämlandena och ombesörjning för afverkning och flottning för att derpå kunna inbjudning till bildande af ett aktiebolag för skogsbrukets tillgodagörande, hafva underseknad beslutat att med de belopp nedan säg, tillskänka rörelsekapital under följande villkor:

1: Offären drifves till i underseknad Lidbäck namn, men fallas de offärens rörelsebeslut af oss gemensamt, dervid underseknad med Lidbäck hafva en fjärdedel af rösterna och de öfriga rösträtt efter tillskänkt kapital.

2: I det blifvande aktiebolaget skall underseknad Lidbäck för koncessionen med tillhörighet och skatta ombesörjning behålla med en fjärdedel af aktierna dock högst till ett värde af nominell tvåhundra femtio tusen / 200.000 / kronor, och vi öfriga äga förvänsrätt till teckning af aktier i för

Avverkningskontrakt mellan ryska skogsdepartementet och Alfred Lidbäck 1897

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET.

Politiska och Kontrapolitiska
sektionen.
H. BYRÅN

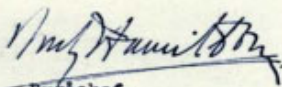
Stockholm den 9 mars 1922.

1 bil.

Till Kovda Aktiebolag, Sundsvall.

Åberopande föregående skriftväxling senast Kungl. Utrikesdepartementets skrivelse den 17 november nästlidet är angående Edra ersättningsanspråk mot engelska regeringen har jag äran överlämna en promemoria utvisande innehållet av från Foreign Office till beskickningen i London den 28 februari ingånget svar å beskickningens framställningar i ärendet.

Som Ni torde finna, ställer sig brittiska regeringen avvisande till Edra ersättningsanspråk under framhållande av, att desamma skulle vara för sent väckta och icke i vederbörlig ordning bevakade. Dock synes kravet för ångpannans försöring (£1000) i viss mån intaga en särställning. Då det emellertid av det engelska svaret ej med önskvärd tydlighet framgår, av vad skäl engelska regeringen ställt sig avvisande även till denna del av Edert ersättningsanspråk, får jag anhålla om det uttalande, vartill det engelska svaret i denna del må från Eder sida föränleda.

Byråchef.

Till Kovda AB från Kungliga Utrikesdepartementet ang. ersättningsanspråk 9 mars 1922

Rese- och Inspektionsberättelse

angående

Trävaru-Aktiebolaget Petschora

afgifven af

dertill utsedde delegerade af styrelsen

SUNDSVALL
BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAGET
1900.

Rese- och Inspektionsberättelse ang. Petschora AB 1900

Stödebos öden och äventyr i Ryssland

ST 27/3-77

Med anledning av Sundsvalls Tidnings artikel med rubriken "Trävarufolk från sundsvallströket byggde sägverk vid ryska ishavsakusten" drar jag mig till minnes en pratstund med en som verkligen kunde berätta om hur det var att leva i Ryssland på den tiden. Johan Larsson och hans hustru är döda sedan flera år tillbaka, men när jag besökte dem, var det någon gång i början på 60-talet, bodde de kvar i sin stuga i Bröckling, Bräcke.

Det besöket hade också sin särskilda historia. Vid en kurs på träforskningsinstitutet i Stockholm, hade vi som lärare en gammal trävaruman, Mauritz Magnusson. När han hörde att jag var från Bräcke, berättade han att han tillbringat några år i Ryssland tillsammans med Johan Larsson. När det sedan måste fly därifrån i samband med revolutionen, sade han att det var helt Larssons förtjänst att han kom helskinnad tillbaka till Sverige. Och han ville att jag skulle framföra en hälsning till Larsson när jag kom hem igen.

Det var så det började, och därför var jag också rustad med kamera när jag besökte Larsson för att framföra hälsningen. Och eftersom jag alltid varit intresserad av vad dom gamla haft att berätta, skrev jag ner en del "stolpar" för att jag skulle ha min minnesbild kvar.

Jag tycker att det Larsson berättade, har direkt användning till artikeln i Eder tidning, och därför vill jag låta Larsson själv berätta, och lämpligare rubrik än denna, kan man väl inte finna:

"Jag har sett Peter Pauls-fängelset från insidan"

Sedan vi framfört vår hälsning, och vi varit och pratat, följde vi till Johan Larsson. Han berättade om sina upplevelser i Ryssland, om de svåra och glada minnena, men det mest intressanta, ja, det som jag vill nämna, var att han hade varit med om en av de mest dramatiska händelserna i Ryssland under 1900-talet. Han berättade om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

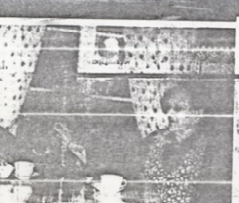
Men på eftermiddagen, då han hade blivit utsläppt från fängelset, berättade han om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

Johan Larsson och hans hustru. Måttig uppgifter på den här bilden, som togs någon gång på 60-talet, drygt 40-årigt senare.

efter återna som mest välskänkade. Jag minns mycket bra med de ryska arbetarna. Det var mest fiskariblandarna som var mest intressanta. De hade en egen språk och de var väldigt stolta på sin egen kultur. De var också väldigt arbetsamma och hade en stark känsla av ansvar för sin familj och sin gemenskap.

Men på eftermiddagen, då han hade blivit utsläppt från fängelset, berättade han om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

Johan Larsson och hans hustru. Måttig uppgifter på den här bilden, som togs någon gång på 60-talet, drygt 40-årigt senare.

Men för att jag skulle ha en bättre förståelse för den tiden, berättade han om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

Men för att jag skulle ha en bättre förståelse för den tiden, berättade han om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

Johan Larsson och hans hustru. Måttig uppgifter på den här bilden, som togs någon gång på 60-talet, drygt 40-årigt senare.

Svenskarna i Ryssland

I Svenska Tidnings utgåva den 13 mars 1977, berättar Johan Larsson om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

I Svenska Tidnings utgåva den 13 mars 1977, berättar Johan Larsson om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

I Svenska Tidnings utgåva den 13 mars 1977, berättar Johan Larsson om sin egen erfarenhet av att vara med i en av de många massakrerna som följde på revolutionen. Han nämnde specifikt "Själslä" efter massan, vilket var en av de mest blodiga och brutala massakrerna som ägde rum i Ryssland under den tiden.

Sågverksbasen i Kovda klädde sig till björnjägare

Flydde hem till Sundsvall undan röda revolutionärer

ST har tidigare (13 och 27/3) haft ett par skildringar från träarbetarnas äventyr vid det svenska sågverket Kovda vid den ryska vitahavskusten. En av de män som spelade en framträdande roll i sågverksföretaget var en känd trävaruman Måritz (Moje) Magnusson som efter hemkomsten 1921 blev Svenska Handelsbankens trävaruexpert med placering i Härnösand. Sedan revolutionen förtplantat sig till Kovda och kommunisterna övergick makten även där klädde Moje och hans bror Carl Edward ut sig till björnjägare och flydde över till Finland och slutligen hem till Sundsvall.

Moje Magnusson avled 1967 i en ålder av 86 år. Ett av hans barn, dottern Margareta och svärsönnen

Berndt Luthman bor i Bergsjö, och det är genom deras medverkan som efternamnade dokument och minnen från Mojes 14-åriga äventyr i Ryssland ställts till ST:s förfogande.

Måritz Magnusson, eller Moje som han av alla och envar kallades, spelade på sitt och vis huvudrollen i det för hans del 14 år långa dramat eftersom han var Kovdaföretagets platschef. Hans efterlevande maka Mirny, bor 91 år gammal, i Stockholm. Av familjens 5 barn är en sönnerna, Lars, avdelningsdirektör vid Vägrverket och bosatt i Danderyd, förlöst av den ryske fältskären i Kovda som var kunnig på det mesta i vart fall när han var någorlunda nykter.

Moje Magnusson (i mitten med lock på bröstet) firar med folk i Kovda. Bilden togs vid en fest som ryssarna anordnade i övervakningen av folkbefolkningen. Hockern och prästen. Mannen i uniformerna närmast Moje var den prominentaste i hela byn nämligen chefen för spritbolaget.

Chefer tvingades bära röda fanor

Moje bestämde att engagemanget i Kovda hade det i hela Ryssland varit oroligheter bland arbetarna. Dessa oroligheter hade spritt sig även till Kovda och det svenska sågverket där. Oroligheterna tog sig revolutionära uttryck och som ett exempel på detta berättade Moje att cheferna på sågverket tvingades bära röda fanor i ryggen för demonstrationer. Händelserna gjorde att såvararna inspekterades vid någon en man vid namn Lindqvist. Flera arbetare sågverket uppade svagn och för hem.

Moje berättade att småbarn i Kovda bestod av 40-50 barn. Dessa barn var mest. De alla följde Moje till skolan. Det var skollära hoppningarna om god framtiden som ännu inte hade kommit till stånd. Detta berättade Moje att cheferna på sågverket kände att flera adopterade barn ska bära för sig till mera frid och kanna komma iväg.

Moje var 26 år när han gav sig iväg på den stora äventyret.

De ryska arbetarna vid någon vindig dag efter erövringen inför revolutionen. Föreläsningarna hade följt samma undan för undan och man förtvå ganska tidigt med de föreläsningarna som rörde. Men så en dag kom det vitt intressant på att kommunisterna övergick makten. En morgon när Moje vaknade hade röda flaggor planerat i sovrummen runt huset. Revolution hade fört sig till och var ett faktum i hela Ryssland.

Moje berättade att han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918.

Moje berättade att han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918.

Moje berättade att han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918.

För att kunna ha lite trevligt på lördagskvällarna spikade svenskarna i Kovda ihop en dansbana. Till tonerna av dragspel och fiol trädde dansen till skivenska låtar i de nordryska skogarna.

Moje berättade att han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918.

Moje berättade att han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918.

För att kunna ha lite trevligt på lördagskvällarna spikade svenskarna i Kovda ihop en dansbana. Till tonerna av dragspel och fiol trädde dansen till skivenska låtar i de nordryska skogarna.

Moje berättade att han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918.

Moje berättade att han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918. Han hade varit i Kovda under 1917 och 1918.

Spridd bebyggelse tar bäst vara på skogens möjligheter

Skogsbruket vill att samhällsplaneringen ges en sådan spridning att tillväxten i våra skogar kan tas tillvara. Framhåller Kjell Klunder, direktör i Sveriges Skogsägareförenings Riksförbund, i en artikel i den i dagarna utkomna publikationen "Skogsåret 1976". Han fortsätter bl a:

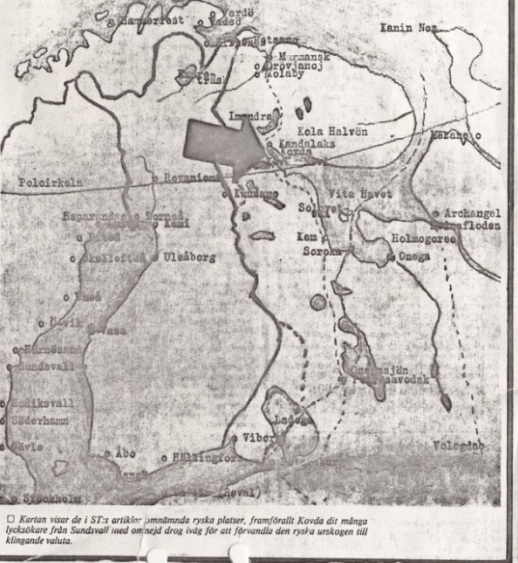
Tillsammans med skogsindustrin drar man åt det hållet genom att i virkeshandeln så långt möjligt betala virket med samma pris fritt bilväg. Oavsett avståndet till den industri som skall förädla råvaran.

Hur mycket virke som vi kan ta ut från våra skogar är huvudsakligen en teknisk fråga som också ryms ut på politiska beslut. Skogsbruket hävdar att sådana beslut skall baseras på tekniska skogens förhållanden. Virkesmassorna mellan åren är oförändliga och med hänsyn till konjunktursvängningarna.

Skogsbruket förtjänar nästan samma pris fram till vad som kan betonas vara en rimligt långt virkesmassa. Inom det för man en varaktig man för den utvaliga produktions i skogarna, utveckla i så långt möjligt industriell.

Huru den tiden närmast skogsbruket förtjänar så att utvecklingen och och blir övervakad med rätt utveckling mellan olika orterna samt transporter till industrierna. Produktionskostnaderna är vaxande bland de många skogsbrukarna gör det bättre att i virkesmassorna så följande på en omläggning.

Många olika personer och företag engageras i det praktiska arbetet med att optimera transporter, ibland har ut. Mer än 150 000

Kartan visar de i ST:s artiklar nämnda ryska platser, framförallt Kovda dit många (svenska) från Sundsvall med omnejd drog iväg för att förvärva den ryska skogen till klippande valuta.

Sågverksbasen i Kovda klädde sig till björnjägare (Sundsvalls Tidning 29 Maj 1977)

Trävarufolk från Sundsvallsdistriktet byggde sågverk vid ryska ishavskusten

Under 1900-talets första år följde en omfattande utvandring av sågverksarbetare till Kanada och Pennsylvania, framför allt från Åre, där sågverksägaren i Strömdal-Åre AB hade börjat intressera sig för de nya sågverksplatserna i norra Finland och Ryssland. Den tanka som bestämde denna bevakning var tydligen att skogen i Norland som en kort tid skulle ta slut. De

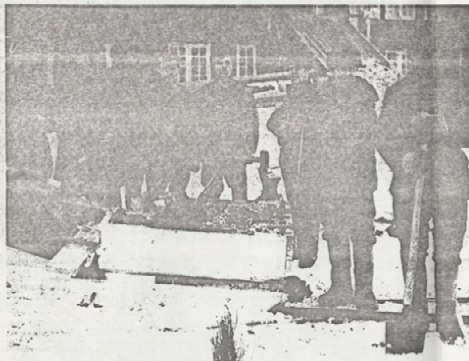
välldes därför se sig om efter nya och orörda skogsområden för exploatering.

De första som fick uppdraget att resa till Ryssland och undersöka skogarna var jägmästarna, som tjänstgjorde som lärover vid Norrlands första skogsakademi i Skogsholmen, vilken grundades i Lidén och sedan flyttades

över landskapsgränsen. Bland andra gjorde jägmästarna Harald Vahlsten, förordnad för skogsakademien åren 1892-1907, studieresor till Arkhangelsk-distriktet. Han tjänstgjorde en tid i Petsochor, där svenskar hade grundat en sågverksindustri.

I förbigående kan nämnas, att han färdig med sig

konstnärerna i Kanada och sågverksarbetarna som var en föregångare för svenska skogsarbetare, som bl.a. arbetade vid ett sågverksställe vid ryska utgrävningen i Sibirien. Man kunde vänta sig, att han var en av de första som lämnade den sibiriska lärover till dessa platser i Mellan-Norrland. In a hem det en tjänst i Sibirien bergslagspark.

Enligt svensk-tidningarna arbetstagar från Kefel vid fjärdre man från västern, smeden Axel Johansson.

Fick inte utresetillstånd efter revolutionen 1917

Svenskarna i Kanada ville sig svenskt. Men efter 1917 blev det svårt att få utresetillstånd. Vid revolutionen kunde det inte vara någon någon bland dem som var tillika arbetar igen något anstalt.

© 1977 av Kefel och Axel Johansson

ingen gick tillbaka och sågde från planerna med utgrävningen i Sibirien. Arbetarna sökte sig till Ryssland. Årens väntar sig på de svenska skogsarbetarna som vill och kan återvända till Sverige.

Trävarufolk från Sundsvallsdistriktet byggde sågverk vid ryska ishavskusten

Under 1900-talets första år följde en omfattande utvandring av sågverksarbetare till Kanada och Pennsylvania, framför allt från Åre, där sågverksägaren i Strömdal-Åre AB hade börjat intressera sig för de nya sågverksplatserna i norra Finland och Ryssland. Den tanka som bestämde denna bevakning var tydligen att skogen i Norland som en kort tid skulle ta slut. De

välldes därför se sig om efter nya och orörda skogsområden för exploatering.

De första som fick uppdraget att resa till Ryssland och undersöka skogarna var jägmästarna, som tjänstgjorde som lärover vid Norrlands första skogsakademi i Skogsholmen, vilken grundades i Lidén och sedan flyttades

över landskapsgränsen. Bland andra gjorde jägmästarna Harald Vahlsten, förordnad för skogsakademien åren 1892-1907, studieresor till Arkhangelsk-distriktet. Han tjänstgjorde en tid i Petsochor, där svenskar hade grundat en sågverksindustri.

I förbigående kan nämnas, att han färdig med sig

konstnärerna i Kanada och sågverksarbetarna som var en föregångare för svenska skogsarbetare, som bl.a. arbetade vid ett sågverksställe vid ryska utgrävningen i Sibirien. Man kunde vänta sig, att han var en av de första som lämnade den sibiriska lärover till dessa platser i Mellan-Norrland. In a hem det en tjänst i Sibirien bergslagspark.

Enligt svensk-tidningarna arbetstagar från Kefel vid fjärdre man från västern, smeden Axel Johansson.

Fick inte utresetillstånd efter revolutionen 1917

Svenskarna i Kanada ville sig svenskt. Men efter 1917 blev det svårt att få utresetillstånd. Vid revolutionen kunde det inte vara någon någon bland dem som var tillika arbetar igen något anstalt.

© 1977 av Kefel och Axel Johansson

ingen gick tillbaka och sågde från planerna med utgrävningen i Sibirien. Arbetarna sökte sig till Ryssland. Årens väntar sig på de svenska skogsarbetarna som vill och kan återvända till Sverige.

Trävarufolk från Sundsvallsdistriktet byggde sågverk vid ryska ishavskusten (13 mars 1977)

S3 - Anders Luthmans privata samling

Fotografier

Sommar i Kovda. Minny Magnusson är kvinnan i mitten.

Disponentbostaden i Kovda, också kallad en herrgård.

Magnussons trädgård.

Magnussons barn i trädgården.

Magnussons herrgård med utsikt från vattnet

Magnussons herrgård ur annan synvinkel

Kovda 1914

Stora salen i Magnussons herrgård

Två herrar tittar på en sprattelgubbe i Kovda 1914

Rosa, flickorna och deras farmor framför brädgården

Barnflicka, iklädd varma katanker på fötterna med Lasse och en lekkamrat i släden. Flickorna och en annan lekkamrat plus hund i Kovda. Barnsläden var tillverkad av snickare på sågverkets snickeriverkstad.

Magnussons tvillingdöttrar framför brädgården

Anna-Märta, hundarna, Maja-Britta och Lasse i Kovda

Mিনny, tvillingdöttrarna och deras farmor i Kovda.

Från vänster Rosa och Mিনny 1906

Anna-Märtas och Maja-Brittas dopkalas 18/2 1912 i Kovda.

Hamnen i Kovda, båten på bilden heter "Tolstik" och är döpt efter ett berg i närheten

Mest troligt Mauritz Magnusson

Utdrag från Mauritz Magnusson egna berättelser om flykten från Kovda 1920

Bilaga 1. *J. Magnusson*

Sid 1.

Flykten från Kovda till Uleåborg den 1 - 12 mars 1920.

Vid revolutionen 1917 övertogs makten i hela Ryssland av socialdemokraterna, med dumamedlemmen Kerenski som ledare. Makten övergick emellertid ganska snart till s.k. Leninpartiet, sedan den landsförvisade Lenin återkom till Ryssland och bildade kommunistpartiet. Sistnämnda parti rönt starkt motstånd/en mycket stor del av befolkningen och trupperna. Några generaler satte sig i spetsen för kontrarevolutionära trupper och kommunisterna pressades hårt från öster och söder. Det var vid ett tillfälle mycket nära att Petersburg fallit för dessa trupper. I augusti 1918 invaderade allierade trupper Nordryssland, där de bildades en "Vit Regering" i Archangelsk, som med stöd av de allierade trupperna höll sig vid makten till i slutet av februari 1920. De utländska trupperna hade lämnat Nordryssland under hösten 1919, vilket resulterade i att den Vita Ryska regeringen inte orkade hålla stånd mot kommunisternas tryck söderifrån. Den vita regeringen började därför under senhösten 1919 att fly från Archangel till England, men uppehöll skenbart sin ställning till början februari 1920. I politiska kretsar, såväl i Ryssland som i utlandet, var väl allmänna förhoppningen att de röda skulle sammanpressas och tillintetgöras någonstans inom Ryssland, men möjlighet till en sådan utveckling försumrades därför att de allierades trupper inte ^{orade} ~~on~~bart fortsatte marschen mot Vologda- Petersburg sedan de invaderat Archangelsk. Förklaringen härtill var att de allierade skulle invänta förstärkningar innan någon offensiv kunde sättas igång. Man nöjde sig med att endast stabilisera en front mellan Archangelsk och Vologda. Någon offensiv blev det aldrig.

Det bör emellertid noteras att vi i våra trakter, under tiden för den Vita Regeringen, inte hade det alldeles lugnt. Det drällde naturligtvis av röda sympatisörer även i vårt område och vid ett tillfälle var vi i Kovda faktiskt inringade av röda beväpnade strögrupper, som höll sig gömda i skogarna, men gjorde nattliga infall i byarna för att skaffa sig förnödenheter. Vår sågverk, som var beläget på en holme och någon militär för skydd mot de röda fanns varken vid sågen eller i de närmaste byarna, varför vi var hänvisade till att skydda oss själva så gott vi kunde. Då vi i våra magasin hade ganska stora lager av mjöl, fläsk och socker, som vi lyckats importera med en lastbåt från England, fruktade vi påhälsning av de röda för proviantering och vi gjorde så gott vi kunde med vakthållning, natt och dag runt vår holme och sov med våga-jaktgevär och revolverar i sängen. Det hela varade bara i ca 10 dagar, men det var faktisk ganska spännande. Men vårt proviantförråd förblev intakt!

Under nådatiden från 1917 till - jag tror vi kan sätta tiden till den 20 februari 1920 - hade vi drivit sågen i någorlunda normal omfattning, givetvis med de modifikationer som kriget medförde, men blev det nu fullkomligt klart att det inte längre fanns någon återvändo. Jag återkom till Kovda från Sverige, efter en mycket omständlig och äventyrlig resa. Ett par dagar efter återkomsten

var röda flaggor planterade i snödrivorna. Det var ett tecken på att de röda nu var herrar på täppan. Det hade tydligen under natten kommit ett telegram till någon från någon. Vi hade tidigare erfarenhet från svängningar i politiken, då det givits telegrafiska order utan att någon på platsen medverkat eller tillfrågats. Arbetet vid verket gick som vanligt. Varken fackföreningen eller jag diskuterade saken. Vi hade tillräckligt med landrullat timmer för vintersågning och rublar i kassavalvet för några månader framåt. Jag hade nämligen från Sveri medfört ett större rubelbelopp som inköpts för en billig kurs. Vinterns avverkning hade varit någorlunda normal såväl i Ryssland som i synnerhet i Finland. Vem skulle ta hand om timret i flottlederna? Om allt som avverkats kom fram till sågen skulle råvaran räcka i stort sett till våren 1921. Skulle bolaget få någon nytta härav? Det var emellertid en lugnande känsla för svenskarna, arbetarna och förmännen, med familjer. I stort sett torde förhållandet beträffande både timmer och avlöningsmedel varit likadant vid de båda andra sågverken, möjligen med den skillnaden att de inte hade några större kontantbelopp i sina kassor.

Jag hade ett samtal med mina kolleger på de andra verken och vi var ense om att det bästa vore att lämna platsen i tysthet, då vi med säkerhet inte i fortsättningen kunde göra våra huvudmän någon nytta med att stanna.

Men, trots allt, varför flydde vi? Ja, i först hand av nyss nämnd anledning, men det fanns också andra orsaker som vägde mera, varom detaljer här nedan.

Min bror, Carl-Edvard, som under de senare åren ofta varit ensam om skötseln av verket, då jag varit borta på resor - varav ett halvår på grund av utvisning av någon mystisk anledning - hade, vid de allierades inmarsch av den engelske befälhavaren anmodats att uppvisa var fackföreningen förvarade sina vapen vid sågverket. Vapnen skulle naturligtvis beslagtagas och min brors medverkan härtill förskaffade honom givetvis bittra fiender, vilka nu skulle hämnas på det vanliga sättet: anmälan och arrest med eventuella följder. Han borde alltså ovilkorligen lämna platsen. Själv var jag ganska nyfiken på att se den vidare utvecklingen och funderade allvarligt att stanna och se - jag hade ju nyligen kommit dit - och även om jag var väl medveten om att jag inte kunde göra något för mina huvudmäns bästa, så ansåg jag å andra sidan att jag ingenting gjort som kunde föranleda vederbörande myndighet på platsen att neka mig resa senare, om jag stannade nu. Detta resonemang tilltalade inte Carl-Edvard, som förklarade att om inte jag reste nu, skulle även han stanna. Detta kunde jag inte tillåta på grund av de orsaker som ovan nämnts, och jag beslöt alltså att resa.

Disponent Konstantin Olovjannikoff, chef för det engelska sågverket, hade aldrig varit särskilt populär hos sina arbetare och av någon orsak avskedad sin fältskär, känd för kommunist sympatier, vilken nu återkommit till Kovda i ledande befattning inom partiet och säkert skulle ställa till svårigheter för Olovjannikoff. Det var därför uppenbart att Olovjannikoff måste resa.

August Wallin, som på senare tiden arbetat vid sågverket, men under tidigare år varit sysselsatt i skogarna och med flottningsarbeten i Kovdaälven, alltså de trakter som vi skulle passera på vår väg till Finland, önskade följa med, vilket passade oss bra emedan han var tränad skidåkare och van skogskarll samt delvis bekant i Karelen.

En femte person, som vi från början räknat med, var chefen för det ryska sågverket, Anton Petrovitch Jefsejeff. Han avstod emellertid från resan av följande orsaker: Han ansåg sig inte inblandad i några politiska sammanhang som kunde göra honom misstänkt och trodde därför att han riskfritt kunde stanna i Kovda. Han hade ingen som helst träning i skidåkning och trodde inte att han skulle orka med strapatserna under skidfärden genom Karelen. Dettutslagsgivande i beslutet att stanna kvar, var emellertid att hans fru var sängliggand sjuk. Han hade emellertid felbedömt arbetarnas lojalitet. Någon visste tydligen att han skrivit en rapport om de rådaude förhållandena vid verket till ägaren, som befann sig i London. Kopia av rapporten hittades i skrivbordslådan vid en husundersökning, föranledd naturligtvis av någon angivare, vilket resulterade i arrestering. Han arresterades i Archangelsk i december månad samma år.

Det beslöts att vi skulle samlas i min bostad och starta resan kl 12 på natten den 1 mars. Endast få personer kände till vår plan. Kassören på kontor svenskarna - förmän och arbetare - samt maskinist Nilssons familj, som bodde hemma i min bostad. Några dagar efter avresan skulle de "hitta" ett brev under kudden i min säng, ställd till fackföreningen med lämpliga förklaringar. Hittil hade man varit av den uppfattningen att vi rest till Karelen på björnjakt, vilket var vanligt varje vinter.

Vår packning bestod i huvudsak av mat, som vi beräknat för 5 dygn samt lite klädnbyte och reparationsgrejor, skruv, spik, plåtbitar och remmar för skidrep, kompass och en god tillförlitlig karta. Allt fördelat på vars och ens ryggsäck med någorlunda lika tyngd. Alldeles för mig själv hade jag dessutom min lätta effektiva sovsäck. En trogen följeslagare på alla mina resor sedan många år.

På smygvägar. Vi hade alla våra pass i ordning, men inget utresetillstånd. Den saken blev ju aktuell först när vi nådde finska gränsen och bekymrade oss inte. Vi siktade nämligen på att överskrida gränsen vid Kuusamo, ca 200 km från Kovda om man reste de vanliga vägarna. På grund av det politiska läget i Ryska Karelen, sågade vi inte visa oss i byarna och måste gå runt bebyggda platser, vilket försvårade resan och förlängde avstånden. Jag var emellertid ganska väl bekant med de trakter vi skulle passera, så någon risk för att vi skulle "tappa bort oss" förelåg inte.

Men det var dåligt med konditionen - åtminstone för mig, som inte stått på skidorna tidigare under vintern. Någor bättre var det med min bror och Olovjannikoff. Wallin var naturligtvis fullt tränad. Vi var beväpnade med 2 browningar och en drilling för jaktändemål. Vi var alla ivriga jägare på den tiden.

Avresan skedde, som planerat, kl. 12 på natten den 1 mars. Givetvis var vi ganska spända på hur vi skulle lyckas, det var ju inte någon nöjesresa vi var ute på. Jag tror/att nervositeten/ var större hos dem som stannade kvar än vad vi själva kände. Vid den årstiden var nätterna korta men ganska mörkt vid 12-tiden och månen var i nedan. Det var mörker vi behövde de första immerna för att lyckas. Första milen var den mest spännande. Ca en mil från sågen måste vi nämligen passera järnvägen och på grund av landskapet, mycket nära järnvägsstat: då vi visste att militärvakt posterade. Faktor Johan Larsson erbjöd sig att skjutsa våra ryggsäckar till en plats i närheten av järnvägen, så att vi skulle slippa den bördan över bergen från sågen. Jag gillade inte riktigt förslaget emedan han därigenom kunde riskera att anklagas som medhjälpare vid flykten. Men han tvekade inte och skulle säga att han var ute för att hämta hö för sin ko, om någon frågade i vilket ärende han var ute, vilket för övrigt var riktigt.

På överenskommen plats övertog vi alltså från honom våra ryggsäckar och sökte oss lämpligaste vägen genom skogen över järnvägsspåret. På ca 300 meters avstånd såg vi ljus i militärförläggningen vid järnvägen. Vi försökte göra bara ett enda spår och begagnade skidstavarna minst möjligt för att inte visa att flera personer passerat. Den följande timmen var den mest spännande på hela resan kunde vi bara få någon timmes försprång här, hade vi intet att frakta. Det var nämligen så lyckligt att vi inte behövde befara någon förföljelse, emedan i hela området endast svenskarna och ett par man på kontoret kunde åka skidor. Vägar för hästskjuts fanns inte alls i närheten av de trakter vi skulle passera. Men resan blev ändå inte vad vi räknat med, ty redan första dagen blev det klabbföre och vi orkade inte mer än ca 25 km från järnvägsområdet. Men då hade vi passerat sjön Serjak och övernattade i en koja som vi kände till.

Andra dagen statade vi kl 9 och knallade på så smått i klabbföre hela dagen till kl 9 på kvällen. Vi hade missat en koja och kom till en ensamliggande gård, Pashmo, som vi inte kände till. Dagsetappen hade varit endast ca 25 km, men vi var fullkomligt utkörda. Det var först efter mycken tvekan som vi tillät oss stanna. Man hyste i Karelen en viss fruktan för utlämmingar på grund av att engelska trupper tvingats tillgripa hårda tag i en by, Kolvitsa, för sabotage från inbyggarnas sida några månader tidigare.

Tredje dagens morgon var det fortfarande klabbföre och omöjligt att åka skidor varför vi övertalade gårdsfolket att med häst hjälpa oss med våra ryggsäckar till nästa by, Moshä, där jag kände folket och räknade med vänligt mottagande. Avståndet var ca 30 km. och vi anlände till Moshä kl 4.30 em. Vi blev inte alls vänligt mottagna. Tvärtom, låtsades folket inte känna oss trots att jag många gånger varit där under årens lopp. De lovade emellertid att låta oss få några renar för fortsatt resa. Dessa skulle hämtas hem från skogen och timmarna gick utan att några renar kom varför vi måste övernatta här. På morgonen började vi förstå att något var som det inte skulle vara och så småningom kröp det fram att det byn fanns en för folket obekant, beväpnad soldat som

hotade att skjuta den som vågade lämna oss renskjuts. Vi bad dem skicka bud på den mystiske mannen så att vi kunde resonera med honom. Han visade sig vara en tämligen enkel och feg typ, som sedan han sett våra pass - vi fick den uppfattningen att han inte kunde läsa - och vi påpekade att vi var svenskar, fann han för gott att tillåta oss få renarna.

Fjärde dagen, kl 12, avreste vi med 8 renar till Kokozero - ca 30 km - dit vi anlände kl 5 em. Det var uruselt väder och vi var genomsura när vi kom fram. Jag hade inga bekanta i Kokozero och det märktes att vi kommit till en plats där man gillade de nya förhållandena. Det faktiskt osade rött här och vi kunde tydligt se att de njöt av situationen. Att komma någon vart på skidor var inte tänkbart i det dåliga väglaget. Vi var alltså beroende av skjuts, men ^{or äna} att den saken var inte lätt. Det verkade som om vi skulle bli fast här i avvaktan på bättre väder. Emellertid, efter sammanträde och diskussion med byns alla invånare - det är så typiskt karelskt att hela byn samlas när en främling visar sig - och under trycket av tydlig ovillja från dem alla, lyckades vi övertala de att låta oss få 2 hästar och vi kunde kl 9 avresa till nästa by, som var Kondozero, och där jag hade åtminstone en pålitlig vän, vår skogstjänsteman, den pålitlige Jörke, som ett par år tidigare så grundligt misshandlats av de röda att han förlorat sina ögon. Avståndet var ca 40 km och vi anlände dit kl 6.30 på morgonen den femte resdagen. Omedelbart när vi körde fram till Jörkes hus, föste han in oss i ett inre rum och verkade mycket nervös. Han kände bybornas inställning och påpekade hur viktigt det var att vi fortsatte utan dröjsmål. Samovaren kom strax på bordet och vi fick oss en kopp te. Under tiden gav han order till sin svärfar att ordna med två hästar för den fortsatta resan till Niska. Men karelarna är tidiga om morgnarna och inom några minuter var hela stugan full med folk. De hann emellertid inte börja något resonemang med oss innan vi kl 7.30 satte oss i slädarna och fortsatte över sjön till Niska. Avståndet var bara ca 15 km men tog oss två hela timmar. I Niska mötte vi ett vänligare klimat och vi fick utan vidare löfte på tre hästar för resan över Kostavara till Oulanga, ca 35 km. Vi avreste kl 2 och kom till Oulanga kl 6.30. Här var jag som hemma bland vänner och vi hade bara 15 km till finska gränsen. Vi träffade här en pålitlig karl, Tichanoff, som i många år varit skogsförman hos inspektor Smitt och svensktalande. Han hade i ungdomen gått i skola i Kiruna. Nu tjänstgjorde han som byskrivare i Oulanga. Han försäkrade att vi kunde vila ut i full trygghet till nästa dag, då han skulle skaffa hästar och ordna med passersedlar till den finska bevakningen vid gränsen. Vid avresan följande dag, den 6/3, överlämnade vi till honom våra vapen. Jag hoppas att han åtminstone fick jaktlycka med min fina drilling. Kanske att han också fick användning för våra revolverar. Jag har inte lyckats få några meddelanden om hans vidare öden.

På resans sjunde dag startade vi från Oulanga med två hästar och anlände till gränsbevakningen kl 1.30, där en soldat beordrades att följa med

till befälsofficeren i Kuusamo, ca 50 km från gränsen. Han åkte skidor med packning och gevär. Vi erbjöd honom att åka på våra slädar, men han tackade nej. En femmils skidtur för en finsk soldat räknas ju inte som någon ansträngning. Väder och skidföre blev emellertid mycket dåligt så att han så småningom överlämnade ryggsäcken till oss. Vi passerade Kovdalainen och Usitallo, men ankomst till den senare platsen kl 6 på morgonen den 7 mars. Medan vi vilade hästarna skickade vi bud efter inspektor Smitt, som hade sitt kontor i närheten och Smitt gjorde oss sedan sällskap till Kuusamo. Skidföret blev sämre och soldaten började tröttna så att han överlämnade även geväret åt oss för att bättre kunna hänga med. Men vi körde ifrån soldaten och vid en gästgivaregård/ett par mil före Kuusamo, ^{Mätälavara,} beställde vi både kaffe och en häst åt soldaten när han så småningom skulle passera platsen, med hälsning att han skulle köra direkt till gästgivaregården i Kuusamo, där vi skulle vänta på honom innan vi anmälde oss för militärbefälhavaren. Han skulle härigenom undgå eventuellt obehag för att han till oss överlämnat packning och gevär. Vi anlände alltså på sjunde dagen kl 6.30 till Kuusamo och soldaten kom en timme senare.

Den åttonde dagen vilade vi över i Kuusamo och ordnade tillstånd att få fortsätta resan till Uleåborg. För Olovjannikoff, som rysk undersåte, blev det en smula invecklat, men det ordnades genom hänvändelse till Länsstyrelsen i Uleåborg.

På resans nionde dag startade vi mot Uleåborg, en resa som inte innebar några äventyr. Avståndet är ca 240 km med 16 gästgivaregårdar, d.v.s. hästbyten, vilket orsakade ständiga uppehåll och vi anlände till Uleåborg först den 12/3 kl 11.30 fm. Jag har rest sträckan otaliga gånger tidigare och brukade köra i 2½ dygn utan uppehåll. Nu blev det 3½ dygn. På grund av brist på hästar vid stationerna fick vi nöja oss med ibland en, ibland två hästar, varför vi omväxlande två av oss åkte skidor, så det blev i verkligheten mera skidåkning nu än i Karelen.

Vi svenskar hade naturligtvis ingen svårighet att få utresetillstånd från Finland, men för Olovjannikoff blev det vissa svårigheter. Hans utresetillstånd beviljades först efter hemställan från Häradshövding Arendt Berggren genom Svenska Utrikesdepartementet, vilket tog ganska lång tid. Däremot blev det inga svårigheter att skaffa Olovjannikoff uppehållstillstånd i Sverige. Efter ett par år beviljades han också svenskt medborgarskap.

S4 - Per-Ola Åkerlund privata samling

Tidningsurklipp

Tidningsurklipp från Sundsvalls tidning 1999. Kovdasågen firar 100 års jubileum och ättlingar till de svenska sågverksarbetarna är inbjudna.

Fotografier

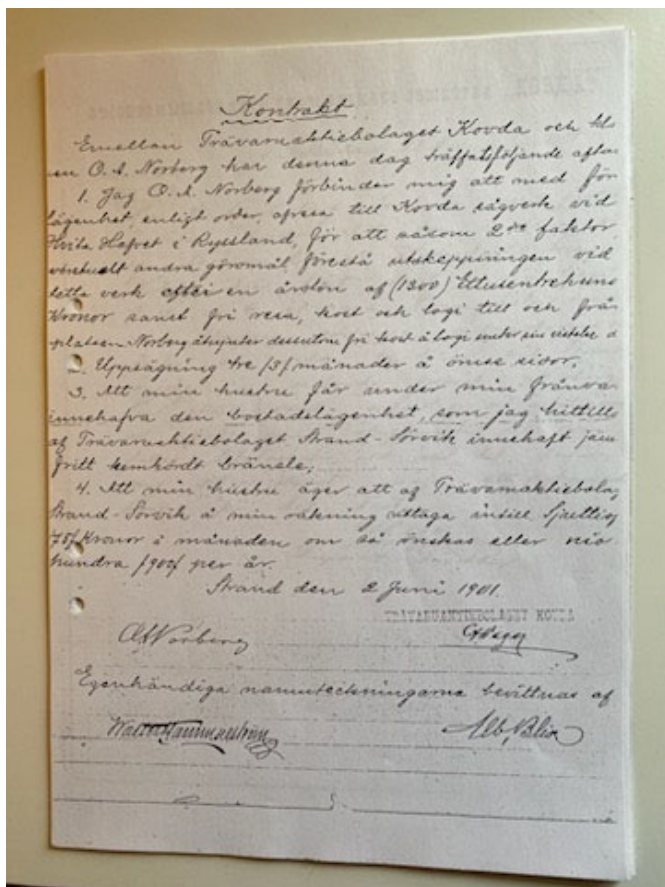

Olof Adolf Norberg arbetade ett år som faktor på Kovdasågen.

Olof Adolf Norberg firar sin 70 års dag. OA sitter på den främre raden, andre person från höger.

Handlingar kring OA Norbergs anställning

Anställningsavtal mellan Olof Adolf Norberg och Trävaru AB Kovda 1901

Det lyder så här:

” Kontrakt

Emellan Trävaruaktiebolaget Kovda och en O.A. Norberg han denna dag träffats följande aftal.

1. Jag O.A. Norberg förbinder mig att med förlägenhet enligt order, ofrera till Kovda sågverk vid Hvita Havet i Ryssland, för att såsom 2 öre faktor eventuellt andra göromål förestå utskeppningen vid detta verk efter en årslön af (1300) ettusenthundrakronor samt för resa, kost och logi till och från platsen. Norberg åtnjuter dessutom för kost och logi inder sin vistelse.

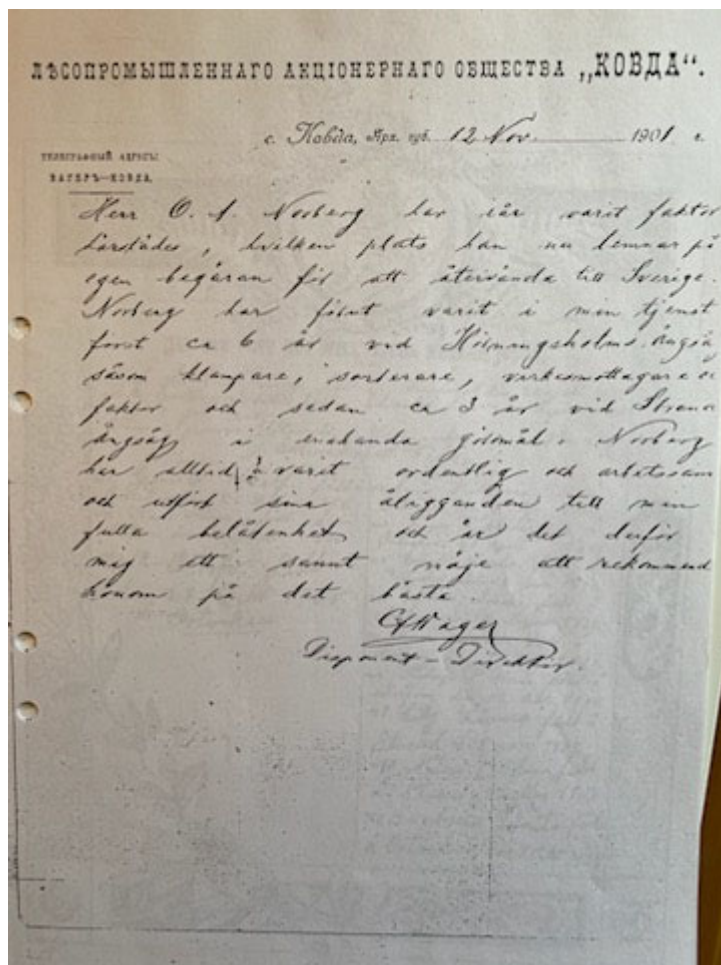
2. Uppsägning tre/3/ månader å ömse sidor

3. Att min hustru får under min frånvaro innehafva den bostadslägenhet, som jag hittills af Trävaruaktiebolaget Strand-Sörvik innehaft jämte fritt hemkördt bränsle.

4. Att min hustru äger att af Trävaruaktiebolaget Strand-Sörvik å min räkning uttaga intill sjuttio/75/Kronor i månaden om så önskas eller niohundra /900/ per år.

Strand den 2 juni 1901

OA Norberg och CA Wager "Bevitnat av två personer" ”

OA Norbergs uppsägnings ansökan från Trävaru AB Kovda 1901.

Det lyder så här:

"Kovda 12 November 1901

Herr O.A. Norberg har i år varit faktor därstädes, hvilken plats han nu lämnar på egen begäran för att återvända till Sverige. Norberg har förut varit i min tjänst förut ca 6 år vid

Hörningsholms ångsåg såsom klampare, sorterare, virkesmottagare, faktor och sedan en 3 år vid Strand ångsåg i enahanda göromål. Norberg har alltid varit ordentlig och arbetsam och utfört sina åligganden till min fulla belåtenhet och är det därför mig ett sant nöje att rekommendera honom på det bästa.

CA Wager

Disponent Direktör"

S5 - Sundsvalls museum

Fotografier

Kovda 1898. Foto: [Sundsvalls museum \(2014\)](#) (CC BY-NC 4.0). Svenska sågverk anlades av Sundsvalls distr. träpatroner vid Kovda och Petschova i Ryssland.

En man står på rälsbanan bakom såghuset i Kovda. Foto: [Sundsvalls museum \(2014\)](#). (CC BY-NC 4.0)

Ett utskänkingsställe för vodka ute på landsbygden på tsar-tiden (Jonsson 1981). Foto: [Sundsvalls museum \(2014\)](#). (CC BY-NC 4.0)

Oklart om denna bild härstammar från familjen Sundholms besök i Pechora eller från Kovda. Foto: [Sundsvalls museum \(2014\)](#). (CC BY-NC 4.0)

S6 - Västernorrlands museum

Länk till samtliga fotografier: <http://old.murberget.se/upptack/sok.aspx?s=Kovda>

Fotografier

En man står på rälsbanan bakom såghuset

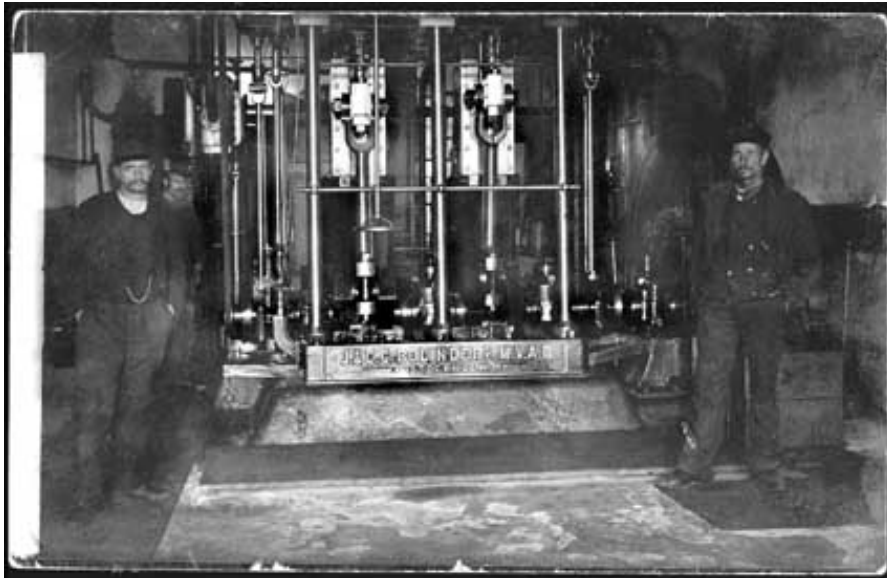
Rälsbanan går från sågen till brädgården för att underlätta transporten av de sågade trävarorna

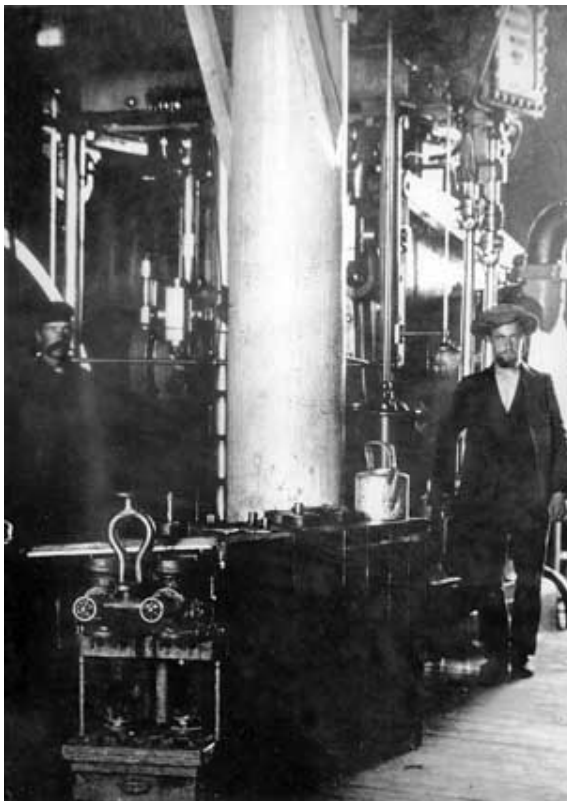
Sågverksarbetare framför sågen i Kovda

Kovdasågen verkstaden - Lars Nilsson Flöjz, främre raden nr fem

Från sågverket i Kovda Anders Högstedt till vänster Nilsson till höger

Panna i Kovda

Här fr.v. August Östberg Alnö som dog senare under timmerrullning. Benjamin Eriksson som slår upp i glaset och t.h. en ryss Rafin Blassof.

Främre raden från vänster verkmästare Nilsson från Söråker och byggmästare Söderlund från Karlsvik på Alnö (Jonsson 1981).

Från Kovda hästskjuts andre man f v är faktor Reinhold Sjöström vid Kovdasågen

Från Kovda - Faktor Reinhold Sjöströms barn

Kovda

Kovda

Lizzy Stafrin och Raymond Wiklander i Kovda

Båtutflykt i Kovda

Ångare i Kovda - Olga Johansson och landshövding Stattin

För att utöka brädgårdsområdet fyllde man ut mellanliggande sund med ribb. Det var vanligt kvinnoarbete vid sågen. Båten "Sarpin" är byggd i Norge (Jonsson 1981).

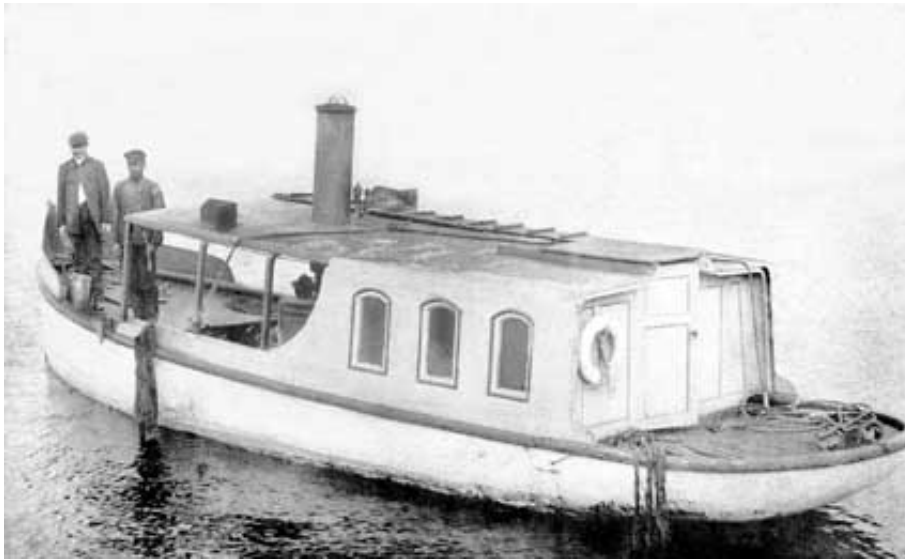
Hamnen i Kovda - "Nordpol"

Hamnen i Kovda - "Erich Lindø"

Hamnen i Kovda 1914 - "Secunda"

Postbåten "Stina" där Karl Jonsson arbetade som både maskinist och eldare en sommar när han skulle fylla 13 år.

Vy över Kovdasågen

Disponent bostaden kan skymtas till vänster i bilden och till höger syns pannhuset och såghuset

Oklart om denna bild härstammar från familjen Sundholms besök i Pechora eller från Kovda

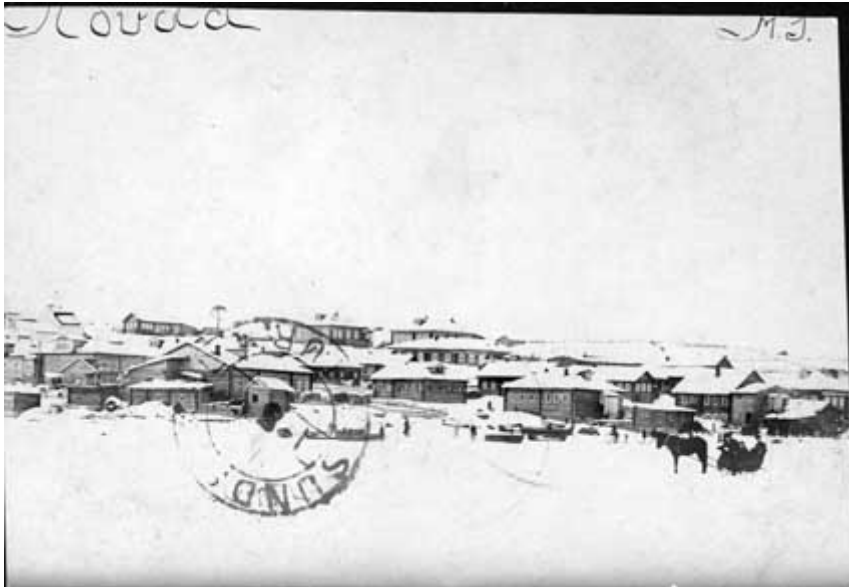
Kovda by, alltså inte sågverksplatsen som ligger 3 km bort

Gata i byn Kovda

Kovda by

Samhället i Kovda 1913 - kort från Jenny Högstedt

S7 - Intervjuguide

Intervjun är uppdelad efter följande teman:

- **Valet att flytta till Ryssland** (rekryteringen, tidigare arbetserfarenhet, anledningen bakom valet, själva resan)
- **Livet i Ryssland** (boendet, fritidsaktiviteter, tillgång på sjukvård, mat, skola)
- **Arbetet på sågen** (arbetssysslor, befattningar, lön, säkerhet, antal arbetare, ryska arbetskollegor)
- **Ryska revolutionen** (berätta om den oroliga tiden, hur påverkades sågverket/arbetarna, återvändande de till Sverige eller inte, vad gjorde de sedan)

Inledningsfrågor (Texten inom parenteserna är förslag på följdfrågor)

1. Vad heter du?
2. Vilket år är du född?
3. Var bor du?
4. Vad jobbar du med/vad har du jobbat med? (utbildning, yrke, pensionerad)
5. Vad är din koppling till sågverk och sågverksarbetare i Ryssland? (släktskap)
6. Hur kände du till den här historien? (släkthistoria, dagböcker, andra böcker)
7. Vad hette din släkting/släktingar? (förnamn, efternamn)
8. När föddes han/hon? (årtal, före eller efter sekelskiftet)
9. När dog han/hon? (årtal, före eller efter sekelskiftet)
10. Var kom han/hon ifrån? (Alnön, Sundsvallsområdet, annan ort)

Valet att flytta till Ryssland

11. Vad hade din släkting för arbetserfarenhet innan han blev rekryterad till Ryssland? (vilket sågverk jobbade han på tidigare, arbetssysslor, antal år)
12. Hur blev din släkting rekryterad? (när, hur, av vilket bolag, varför)
13. Varför valde din släkting att flytta österut? (lön, arbetsbrist, arbetsgivare)
14. Tog din släkting med sin familj till Ryssland? (varför, varför inte)
15. Vilka bestod familjen av? (fru, antal barn, namn)
16. Vad tyckte familjen om att flytta till Ryssland? (för eller emot, oroliga, exalterade)
17. Har du någon uppfattning om hur många andra svenskar valde att flytta till Ryssland? (grannar, från andra orter, vänner, andra släktingar, namn)
18. Hur upplevde din släkting resan över till Ryssland? (resrutt, restid, transportmedel)

Livet i Ryssland

19. Hur skulle du beskriva livet för din släkting och hans familj i Ryssland? (svårt, lätt, lyckligt, ekonomiskt, skillnad mot Sverige)
20. Hur bodde dem? (var, bodde familjen tillsammans, typ av byggnad, standard)
21. Vad åt de? (måltider, hur tillagades maten)
22. Hade de tillgång till affärer? (mataffär, slakteri, skoaffär, järnhandel, klädbutik, apotek osv)
23. Hade barnen tillgång till skola? (under vilka år gick de i skolan, avstånd till skolan, vem var läraren, vilka ämnen)
24. Hade de tillgång till sjukvård? (sjukvårdspersonal, utrustning, hur långt bort)
25. Hur var möjligheterna att tvätta sig? (varmt vatten, bastu, hur ofta tvättade de sig)
26. Hade de några fritidsaktiviteter? (jakt/fiske, bärplockning, dans, tidsåtgång)
27. Hade de tillgång till en kyrka? (hur långt bort, vem var präst, religion)
28. Kunde de prata ryska? (varför/varför inte, hur lärde de sig)
29. Umgicks de med ryska människor utanför arbetet på sågen? (varför/varför inte, hur umgicks dem)
30. Trivdes de att leva i Ryssland? (vad var positivt/negativt)

Arbetet på sågverket

31. Vad arbetade din släkting med på sågverket i Ryssland? (arbetsysslor, befattning)
32. Kan du beskriva arbetet på sågverket? (hur var det organiserat)
33. Vilka personer ingick i arbetsledningen? (befattning, namn, antal)
34. Hur var arbetsmiljön för sågverksarbetarna? (säkerhet, hur lång var arbetsdagen/veckan, raster, hygien, arbetskläder)
35. Hur var gemenskapen mellan de svenska arbetarna? (bra/dålig, hur umgicks man)
36. Hur var gemenskapen mellan de svenska och ryska arbetarna? (bra/dålig, hur umgicks man)
37. Fanns det någon skillnad mellan de svenska och ryska arbetarna? (kompetens, arbetsmoral)
38. Hur länge arbetade din släkting på sågverk i Ryssland? (varför, årtal)

Ryska revolutionen

39. Hur påverkades sågverket av ryska revolutionen? (ekonomiskt/produktionsmässigt/exportmässigt)
40. Hur påverkades din släkting av ryska revolutionen? (hur skiljde sig tiden före och efter ryska, arbetsmässigt, boendemässigt, mentalt/fysiskt, tillgång på mat)
41. Hur påverkades livet för de andra sågverksarbetarna av ryska revolutionen?

42. Återvände din släkting till Sverige? (årtal, vad gjorde de sedan i Sverige)
43. Vet du om några svenska sågverksarbetare blev kvar i Ryssland efter revolutionen? (vad hände med dem)

Avslutningsfrågor

44. Finns det någon speciell berättelse du vill dela med dig av? (en spännande historia, en tragedi, en farlig händelse, ett lyckligt minne, något minnesvärt)
45. Har du några citat från dina släktingar? (något dem sagt vid tex en särskild händelse, finns nerskrivet?)
46. Finns det några andra anekdoter från dina släktingars liv? (tex om deras vardagliga liv, hur de var som personer)
47. Finns det något mer du vill tillägga? (något du inte haft chans att nämna tidigare)

Populärvetenskaplig sammanfattning

När Ryssland tog ett industriellt kliv framåt i början av 1900-talet, anslöt sig flera stora svenska företag som LM Ericsson, (Electro)Lux, Svenska Kullager Fabriken och Nobel bröderna. Några som däremot gått mer obemärkta förbi är de svenska sågverksentreprenörerna från Sundsvall som bestämde sig för att starta sågverk i norra Ryssland. I min studie har jag följt dessa företags resa – en resa som varit fylld av både spänning och utmaningar.

För att sprida kunskap om detta sågverksäventyr i öster har jag kartlagt platserna där dessa företag byggde sina sågverk, grävt i vilka drivkrafter som motiverade dem och undersökt vilka utmaningar som mött dem efter vägen. Men det var inte bara sågverksbolag som flyttade österut. Jag tar också en titt på livet för de modiga svenskar som gick mot strömmen och flyttade till ett främmande land i jakt på arbete och ett bättre liv, samtidigt som de flesta andra svenskar drog västerut.

En intressant upptäckt från studien är att flertalet av sågverksarbetarna som flyttade till Ryssland härstammade från Alnön utanför Sundsvall. Utifrån mitt resultat kan jag också konstatera att sågverksbolagen, lockade av Rysslands rika och vidsträckta skogar, etablerade av fyra stora sågverk. Dessa var belägna i Kovda, Kola och Oserko på Kolahalvön och i Bjeloschar i närheten av staden Narjan-Mar i östra delen europiska Ryssland. Dessvärre var det ingen ljus framtid som gick dessa sågverksbolag till mötes. Bolagen stötte på flera svårigheter som ledde till att de så småningom lades ner.

Ett företag som sticker ut är Kovda AB, som varade absolut längst av sågverksbolagen i Ryssland, trots att företagets resa var präglad av en mängd utmaningar. Bolaget drabbade särskilt hårt av ryska revolutionen 1917 och deras tidigare lönsamma affär övergick snabbt till att göra förlust efter förlust. Det hela slutade med att företagets två sågverk, i Kovda respektive i Kola, konfiskerades av ryska staten och företaget tvingades lägga ner sin verksamhet.

Trots dessa utmaningar bidrog svenskasågverksbolags satsningar till att förändra den ryska sågverksindustrin. De bidrog med erfaren arbetskraft och modern teknik till en industri som var i behov av båda. Deras etablering var även en del av en

större global rörelse, en så kallad ”timmerfront”, vilket innebar en expansionen av sågverksindustrin och en ständig exploatering av nya skogsområden för att tillgodose behovet av timmer.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

SENASTE UTGIVNA NUMMER

- 2022:08 Författare: Pelle Kronborg
Biogeochemistry and Peat Properties of Restored Peatlands
- 2022:09 Författare: Andreas Souropetis
Influence of forest mires on wildfire
A landscape analysis of the 2014 Västmanland forest fire
- 2022:10 Författare: Leon Hauenschild
Alteration of the forest structure in historically impacted *Nothofagus* spp. forests on the Brunswick peninsula.
Recommendations for their protection and management.
- 2022:11 Författare: Axel Strömberg
The evaluation of novelty kilns: drying msasa wood at a small scale sawmill in Mozambique
- 2022:12 Författare: Andreas Karlstrand
Samband mellan föryngringsresultatet år 5 och kvalitetsklassning av markberedning och planteringsåtgärder på SCA:s fasta provytor i norra Sverige.
- 2023:01 Författare: Tyra Tornberg
Forest regeneration and edge effects – An ecophysiological analysis after gap-cutting
- 2023:02 Författare: Erik Wickberg
Effekten av växtnäring på överlevnad, tillväxt och vitalitet på planterade tall- och granplantor - En studie gjord på ett kontrollerat försök på en lokal i Västerbotten
- 2023:03 Författare: Carl Åhlund
Kvävegödslingens effekter på bladyta och trädkronor i tallbestånd
- 2023:04 Författare: Johan Engström
Increased carbon sequestration of actively restored tropical forests in Sabah, Malaysia
A comparison of natural regeneration and active restoration
- 2023:05 Författare: Magdalena Fassl
Tree-growth and climate-growth relationships of Scots pine and downy birch in a natural forest in northern Sweden
- 2023:06 Författare: Ruben Baan Hofman
Riparian vegetation ecology
An observational study into the effects of forest management on understory vegetation communities along boreal headwaters
- 2023:07 Författare: Nils Helge Havertz
GIS and remote sensing based mapping of microtopography and vegetation composition in a boreal mire complex
- 2023:08 Författare: Lydia Kruse
Identifying training needs for the implementation of Continuous Cover Forestry in Sweden
- 2023:09 Författare: Ylva Kungsman
Från expansion och äventyr till revolution och landsflykt
Svenska sågverk och sågverksarbetare i norra Ryssland 1898–1925